

DEBRECZENI JÓZSEF

HIDEG KREMATÓRIUM

DEBRECZENI JÓZSEF
HIDEG KREMÁTORIUM

DEBRECZENI JÓZSEF

HIDEG KREMATÓRIUM

AUSCHWITZ REGÉNYE

TESTVÉRISÉG-EGYSEG KÖNYVKIADÓVÁLLALAT
NOVISZÁD
1950

THE GREAT HUNGARIAN

HUNGARY

REMANOGRINUM

Mit érhet ez vagy az,
Mig grasszálhat a gaz,
Nem fojtja meg a piszka

Mit ér a tél, a nyár,
Ki megölte anyám,
Él még tán a fasiszta.

Lehet, hogy él, lehet,
Lélegezhet, ehét,
Feloldja tán a pap.

Nem hajszolják a rémek
Felé is száll az ének,
Rá is süt tán a nap.

Mit ér a hős a jös,
A költő és tudós;
Akarhatunk-e jót?

Anyák hiába szültek,
Gázkamrába kerültek
Gyerekek, csecsszopók.

S röhög megint a víz,
Fortyog megint a gáz;
Idő új poklot öröl.

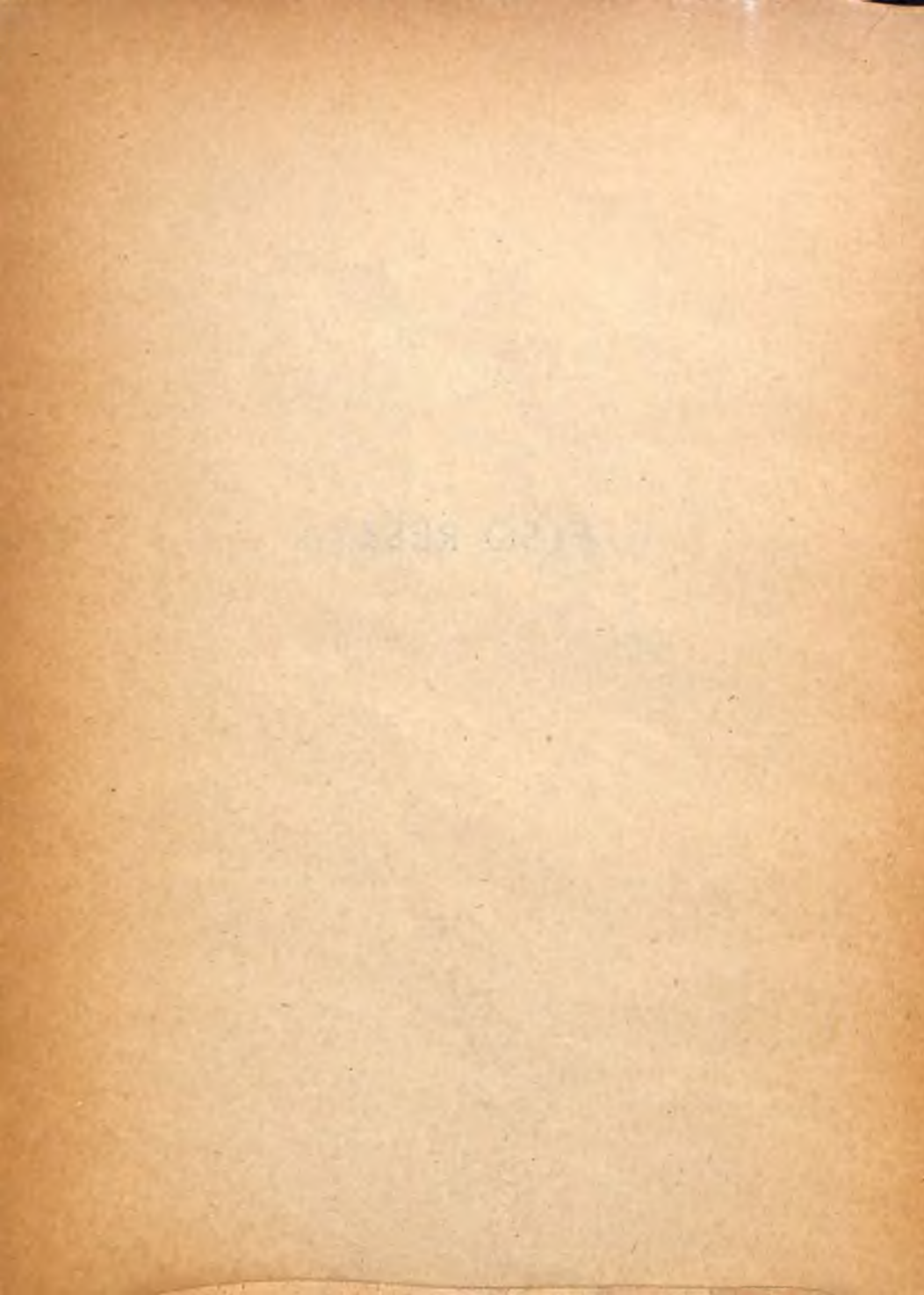
A gyilok és atom
Szörnyű együttthatón;
Kezdik megint előlről...

Mit vár az ember és
Mivégre mellverés?
Halálraszánt tusa?

A múlté már a vád,
Ölt új egyenruhát
Anyámnak gyilkosa.

Szeretteim szellemének

ELSŐ RÉSZ

I. FEJEZET

A hosszú szerelvény német jelzésű, alacsony teherkocsikból állt. Most készült megtorpanni. '

— Megállunk — szaladt végig az ájult, apatikus emberek között.

Sejtettük, hogy a rendeltetési helyhez közeledünk. Bácsotolyán, két és fél nappal ezelőtt raktak vagonokba benniünket; azóta mindössze kétszer álltunk meg egy-ke! percnél hosszabb időre. Egyízben valami híg levest adtak akkora résen, melyen csak a benyújtó kéz fért be. Másodsor nyílt pályán lassított a vonat. Sikoltva fordultak a reteszek akkor és a fűzőld egyenruhás német tábori csendörök hangja parancsolón harsant:

— Aussteigen! Zur seite! Los! Los!

Virágbaborult apró erdőcske peremén vesztegeltünk. Ki tudja, hol lehattünk már; Magyarországon, Szlovákiában vagy talán lengyel földön? A fűzőld príbekek kihirdették, hogy szükség lehet végezni.

— Az erdőbe bemenni tilos! Minden gyanus mozdulatra lövünk!

Száz meg száz ember rohanva bukdácsolt a kijelölt szűk térség felé. Anyókák kialvó szeme a rémület groteszk tükre. Hat nappal ezelőtt még ott ültek szép, régi karosszékeikben és vasárnapi ebédrol beszéltek. Rádiót hallgattak kertes vidéki ház napalijában és munkaszolgálatos unokáiktól vártak híreket.

Asszonyok. Tegnap még kölnivízzel permetezték végig mellüket, karjukat és ha leültek, gondosan borították térdükre a szoknyát.

Lányok. Tizenöt, tizenhat, tizenhét évesek. Megtanultak illedelmes pukkedlit vágni. Iskolakönyveket hagytak otthon és

tán néhány bátortalan szerelmes levelet, szalagos, papírcsipkés csokoládésdobozban. Emlékkönyv lapjai közé préselt mezei virágot.

Férfiak, Öregek és fiatalok. Bámész kisdiákok, kócos kamaszok. Férfiak, meglettek, öregedők, aggastyánok. Rohannak, rohannak. Két nap óta nem volt mód szükségét végezni. Lábukat szétvetik, leguggolnak. Kuksolnak szenvtelenül, állatiasan. Tóosákba gyűl a vizelet. Körülöttük a vadonatúj egyenruhákba öltöztetett, fűzöld tábori csendörök nem veszik le szemüket róluk. A frissen borotvált arcokon egyetlen vonás sem mozdul. Nem emberék. Nem azok már a guggolók sem.

Azt hiszem, valahol Keleteurópában a virágos erdőszélen, a vasúti töltés mentén ment végbe a csodálatos melamorfozís. Ott lettek állatokká a leólmozott pokolvonat emberei. Úgy, mint a többiek mind; a százezrek, akiket tizenöt országból ontott a téboly, halálgyárak és gázcsarnokok felé.

Ebben a pillanatban állítottak bennünket először négykézlábra.

*

Lassít a vonat . . .

A kocsik sötétjében megmozdul a maradék élet. A mi vagonunkban hatvan emberi lény közül, akit Topolyán tereltek egybe, ötvenhat mutálja még némi jelét az életnek. Nagyrészt dél- és középbácskaiak kerülünk itt egybe. A kocsi egyik sarkában egymásra hánytán a hullák. Négyfelé végzett már útközben az állati rémület, az éhség, szomjúság és levegőllenség. Mandel bácsi, az öreg asztalos, apám jóbarátja volt az első. Jónéhány bácskai eladó lány bútorát készítette Mandel bácsi, mindig szolidan, becsületesen. Az öreg asztalos, azt hiszem, abba halt bele, hogy elvették a cigarettáit. Hatvan esztendőn át napi ötven volt a fejadagja. Halandó ember nem látta Mandel bácsit parázsló cigarettá nélkül. Most a topolyai táborban az ekszerekkel és pénzzel együtt dohánykészletét is elkobozták. Mandel bácsi huszonnégy órán keresztül maga elé bámult, makacsul, eszelősen. Belömeredt a gomolygásba, a rosszszagú gőzt párolgó emberrestek gomolygásába. Öreg keze, melyet hatvan év munkája gyalult mahagóniszínre, néha gépieset mozdult. Olyanformán, mint a cigarettát tartó kéz. Mandel bácsi mutató- és középső ujjá közé fogta a semmit és fonnyadt ajkához emelte a képzelet cigarettáját. Akár a dohányzást játszó gyerekek, még a füstöt is kifújta. Csücsörített. Érsekújváron túl azután félrebillent az öreg fej. Halála nem volt esemény. A halál itt már nem lehetett többé esemény. Az újvidéki

Bakács doktor egy pillanatra a vedlett szőrmellény fölé hajtotta elkínzott fejét. Fásultan legyintett. Bakács doktor is rossz bőrben volt már. Lehet, arra gondolt, hogy tizenkét óra múlva az ő halálát konstatálja majd így egy másik orvos a kocsiból.

Kelten megőrültek és hosszú órákon át dühöngtek szakadatlanul. Viaszarcukból rémületesen lövelltek ki a véres szemgolyók, habos nyálat fecskendeztek szerteszét; a közelállók arcába vajtak, szemük után kapkodtak. Ezeket a tábori csendőrök a többi kocsiból összeszedettekkel együtt, minden teketória nélkül belök-dösték az erdőbe, amikor megálltunk szükségre. Néhány perc múlva hallottuk a géppisztolyok dörrenését. Az egyik fűzöld vastagon, zsirosan felröhögött és köpött egyet.

Nem, nem néztünk egymásra. Ehhez már túlságosan régen voltunk úton.

Úton... hová...?

Valahogyan csodálkoztam is magamon. Ez az út... Szabadka, Budapest, Érsekújvár. Lám, még élek és meg sem örültem — gondoltam futólag. Egyébként nem igen gondolkoztam. Gondolkozni, ehhez — bármennyire is megőriztem önmagamát — nekem is cigaretta kellett volna. Cigaretta pedig nem volt.

A vagon apró cellaablakán a nyugtalanzölden tajtékzó Balatonra látni. A szeles, esős május elsején nyelves hullámok okád-nak undorodón a vonat után. Nagykanizsát látom. Megállás nélkül robogunk el a város mellett, pedig Topolyán arról beszélt a 6626-os magyar rendőr, hogy idehoznak munkára.

— Nem kell félni — ezt súgta titokban a 6626-os — Kani-zsára mennek, aztán mezőgazdasági munkát fognak végezni.

Szives, józan magyar paraszt volt a 6626-os. Nagyokat kiál-tott az udvaron lézengő, bográcsot cipelő, kutat húzó, vagy fá-radtan lézengő internáltakra, de közben, — ha a német őr nem nézett oda —, amúgy kakukmarcisan, dévajul ránkacsintott és a fejét csóválta.

1944 májusát irtuk és ebben az időben kevés magyar parasz-tot szédített már annyira a nácigöz, hogy ne látta volna: Sztójai, Baki, Endre, Imrédi és a többi hóhér elvesztette a játszmat. A vérért, könnyekért, rúgásokért valakinek fizetnie kell.

A 6626-os itt mégis tévedett. Nem mentünk Kanizsára.

Értelmetlenül csillog a Dráva tükre. A túlsó oldalon Pavelios Horvátországa. Tehát: halál. Így az élet kellős közepéből. Le-gyintek, mint tíz nappal eze előtt egykori görög professzorom,

Lendvai tanár úr legyintett a zombori gimnázium tanári szobájának uccára néző ablakából. A gimnázium előtt raktak benniünket teherautókra. Én az autóban állok. Hátizsák rajtam, kabátomon saját készítésű sárgacsillag. Előírással méret.

Lendvai tanár úr, akinél 1924-ben jelesen volt és a löbbi tanár urak dermedten nézik a teherautót a rajta szorongókkal. Találkozik a szemünk és Lendvai tanár úr alig észrevehetően legyint.

Megértettem.

Vége a világnak, vége mindennek, ezt legyinti Lendvai tanár úr.

Nenikekas judaiae... nenikekas judaiae...

A topolyai internálótábor tágas udvarán rabséta. Hátrakulcsolt kezekkel tempósan bandukolnak az öregebbek. Könnyes mosollyal ismeri fel egymást néhány ember. Itt van az egykori nagy jugoszláviai magyar napilap csaknem egész gárdája; szerkesztők, munkatársak, régiek és újak. Cinizmust terítünk a kétségbeesésre. A köpcös, szívbjajos Jávor Lajos arcára odafigyolt örök mosolya.

— Tegnap összeszedték az asszonyokat és a gyerekeket — mondja és furcsán rándul meg vérértvesztett ajka — Szabadkán, Zomborban, Újvidéken, mindenütt. Összeszedtek mindenkit.

Dr. Móricz János volt főszerkesztő, akinek egykor első zseni gémet nyújtottam át szurkolón és szorongva, megtörli civikkerét, rámförmed:

— Ezt fordítsd magyarra, ha műfordító vagy.

A szemekben pucérra vetkezik a reménytelenség. A csúf, vörös köépület belsejében nyirkosan, vedletten hevernek a szalmazsákok. Böröndök, tarisznyák halman ülnek és bámulnak maguk elé az üldözöttek. Néhánynak még van cigarettája, el tudta rejteni érkezéskor a pecérek elől. Ezek pazarlón füstölnek. A holnappal itt senki sem törődik. Nem törődik a következő negyedórával sem. A kétségbeesés nem böngész naptárt és nem folytat tervgazdálkodást. A holnap olyan reménytelen messzeségben ködlik, akár a következő évezred, amikor esetleg szoknyában, vagy tunikában járnak majd az emberek, nem lesz gyűjtőtábor és talán nem bűnhődhet majd, aki büntelen.

Holnap... Ki törődik vele, hiszen tegnap az asszonyokat is összeszedték. A gyerekeket is. De miért? Teremtő örület, miért?

Nem merjük végiggondolni a gondolatot. Ott Topolyán még kevesen és keveset hallottunk Auschwitzról. A lengyel gettók hidegtelei rémségeiről el-elszármaztak ugyan hozzánk tétova hírek, fogvacogva emlékeztünk a szlovákiai asszonydeportálásokra is, de tegnap még távoli és hihetetlen volt mindez. Most sem mertünk rágondolni, hogy határon túl hurcolnak bennünket, ezer meg ezer ártatlant. Technikai nehézségek elképzelésével próbáltuk vigasztalni magunkat és egymást.

— A nácioknak most egyéb bajuk van. Honnan vennének szemet, vagónt, mozdonyt, embereket, ilyen arányú népvándorlás lebonyolítására.

Ellentmondást nem tűrő hangon jegyezte meg Maurer Béla, az ügyvéd-publicista. Valóban, az arcvonalaik hírei biztatóak voltak. A magyar munkás, a paraszt gondolkozását még nem ködösítette el végleg a barna téboly. Ösztönösen érezte, hogy rosszul áll az urak szénája. A kocsmában arról szájaltak a merészebbek, hogy gazemberségek történnek. Már megmosolyogták a nagyképi hadijelentéseket, az „elszakadó hadmozdulatok“, „rugalmas visszavonulások“, „átcsoportosítások“ és „új állásba vonulások“ kényszeredett virágnyelvét. Magyar földön már sötét pillantások zuhanózták a pöffeszkedő németeket. A nép már látta, amit urai nem akartak látni: a fáradt, gyűrött borostás Wehrmacht-népfelkelőket, a bárgyún egykedvű SS-különítményeseket, akiknek kegyetlen szeme már mélyre esett a homlokba húzott rohamsisak alatt, a sátorvásznon-blúzokba bújtatott tizenöt-tizenhat esztendő s viháncoló kölyköket; a sereget, amellyel a „szövetséges“ németek megszállták az országot. Látták, hogy visszafelé kell menni és tudták, hogy visszafelé nincs út. Üres uccák, zárt ablakszemek, dacosan mogorva arcok. A kikerülhetetlen borzalom várakozó némasága lapult a bácskai falvakban is. Lábujjhegyre állt a vihar csendje.

Amikor a topolyai táborudvarról nekiindultunk a vasútállomás felé vezető, négy kilométeres útnak, a balyus, hátizsákos férfiak, a lípegő gyerekek, a fáradt asszonyok még nem tudták Auschwitzot. De a szuronyos magyar rendőrök, akiket ötven méteres térközökben a németek állítottak az országút két oldalára, már igen.

A rendőrök szemében gyűlölet paráztott. Az a gondosan palántázott gyűlölet, amelynek miértjét a vezényszóhoz idomított „közeg“ nem igen keresi. Mégis akadt olyan, akinek józan, pa-

raszli emberiségét élelre eszméltette az elképesztő élmény. Egy-egy fegyveres szobor szája szóra mozdult:

— Isten áldja magukat!

A felajultan imbolygó tömeg oda sem pillant, de a baljóslatú bücsűző mondat ott zeng még bennem, amikor messze kívül a vasútállomáson, az egyik rendezővágányon megpillantom szelvényünket. A „DR“ jelzésű kocsi a kísérő német tábori csendőrszakasznál is németebb németséggel beszélnek. Mégis elhurcolás vár ránk. Jobb esetben: gázkamra. Rosszabbikban: állati robot, erőfogytáig.

Lám pedig, hogy lesajnáltuk nyolc társunkat, aki öngyilkos lett, amikor megjött az indulási parancs és nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar tábor nem egyéb, mint átmeneti gyűjtőhely. Amíg abban a hitben tengődhattunk, hogy ilt tarlanak, vagy más magyarországi helyre vezényelnek, mégis csak elviselhetőbb volt az egész. Topolya, Bácska!... Ez az ismerős fogalmi ketlősség, ez a gondolat valahogyan elűzte a teljes reménytelenség rémét. Topolya még egy darab volt az otthonból.

Reményt kereső tekintetünk előtt a magyar rendőrök derékszíján még ott villogott a kétes, ám még mindig nem teljesen trónjafosztott, négyszámjegyű „magyar királyi“ személybiztonság. Ismerős táj szalmaszálaiba kapaszkodtunk, reménykedtünk, hogy nem vagyunk egészen kívül a törvényen. A magyar náci lehet éppen olyan kegyetlen, mint a német. Lehet ugyanolyan elszánt is, de találatkonysága — így éreztük — még nem ferdült a gázkamrák szadizmusáig.

II. FEJEZET

Lassít a vonat...

Ágaskodva tülekszünk a vasrácsos apró ablak előtt. Az ablak megint érdekes lett. Az utolsó huszonnégy órában már alig pillantottunk ki. Mi is érdekelhetett volna? Egyedül Rubinfeld nézett ki olykor.

Rubinfeld különös körülmények között került tegnapelőtt éjjel a kocsiba. Akkor is lassított a vonat, majd megtorpant. Felcsapódott a vagonajtó és ismeretlen kezek vérbeborult embert löktek be. Utána nyomban megindultunk. Nyilvánvaló, hogy egyedül emiatt történt a megállás. Hajnaltájban beszüremkedett egy tenyérnyi világosság és néhányan felismertük Rubinfeldet. Menekült lebergi zsidó, egyike annak a sok ezer szerencsétlennek, akit a hitleri terjeszkedés üzött ki otthonából és kergetei keresztül fél Európán. Kálváriája során megjárta Bécset, Prágát, Varsót, Belgrádot, Pestet. Így vetődött Bácskába. Itt élt, azaz inkább bujkált jónéhány hónap óta, Újvidéken. Részben kijátszotta, részben pénzelt az idegenellenőrző detektíveket.

Két órába telt, amíg magához tért és elmondhatta, mi történt. Topolyán a németek minden vagonban úgynevezett „Wagenälteste“-ket, kocsiparancsnokokat neveztek ki. A beiktatás úgy folyt le, hogy ráordítottak a legközelebb remegő internáltra:

— Büdös zsidó, te leszel a Wagenälteste! Tehát mi leszel, büdös zsidó? — tettek hozzá idomító hangsúllyal.

— Wagenälteste.

— Úgy van. Tudod, mi az?

— Nem.

— No majd megmagyarázom — kedélyeskedett a lüszöld csendőr. — A Wagenälteste fejével felel minden büdös zsidóért

a vagónból. Ha valamelyik megszökik útközben, téged azonnal agyonlövünk. Ist es jetzt klar?

— Jawohl — dadogta a szerencsétlen.

A mi kocsinkban egyébként Sonnenthalt, az előreha'adt ér-
elmeszesedésben szenvedő, öreg ügynököt érte a halálos „meg-
tiszteltetés“. Otthon is alig volt már élet a szerencsétlenben, de-
hát történetesen ő állt legközelebb az ajtóhoz, amikor a lüzöld
berobbant és „kinevezett“. Sonnenthal nem vitakozott. Megelég-
edett azzal, hogy könnyes szemeit könyörgőn végighordozta
rajtunk és ezt dadogta:

— Úgy-e nem csináltak bolondságot? Mert akkor... hiszen
tudjátok... engem lönek agyon.

Nálunk nem is csinált „bolondságot“ senki. A szökés egyé-
ként csak egy módon volt lehetséges, ez pedig csaknem biztos
halállal volt egyenlő. Ha valaki kifeszítette az embermagasságban
elhelyezett apró, négyszögű ablaknyílás rácsát és eléggé cingár
volt a produkcióhoz, esetleg keresztülsajtolhatta testét a keskeny
résen. Elméletileg tehát megvolt a lehetőség, hogy emberi lény
elhagyhassa a robogó poklot. Hogy azután mi történik, nyilván-
való, hiszen kitervelt ugrásról nem lehet szó. Minden attól füg-
gött, milyen szögben és milyen terepen megy végbe a tehetet-
len zuhanás. A mi kocsinkban senki sem próbálta meg, de ab-
ban a vagónban, ahol Rubinfeld volt a Wagenälteste, egy tizenhat
éves fiú a felelem önkívületében megtette. A rács kifeszítésére
az éjszakának azt a néhány percét használta fel, amikor a kocsi
elcsendesedett, mindenkit elnyomott a dermedt önkívület. Tudta,
ha észreveszik, megakadályozzák. A terv sikerült, a gyerek át-
tornászta magát, a szerelvény elején pedig, az őrség személyko-
csijában, a figyelő látta a zuhanást.

Éles, rövid fülty fűrt át a robogás lármaján. Vonatunk egy
percre megállt. Az őrség tagjai leugráltak és pillanatok múlva
megállapították, hogy a szökevény halálra zúzta magát a mere-
dek töltés szilánkjain. Ezután becsörteltek Rubinfeldék kocsijába.

— Hol a Wagenälteste? — üvöltötte egyikük.

A falfehér Rubinfeld előlépett.

— A parancsot hallottátok. Amelyik kocsiban szökést kísé-
relnek meg, ott kivégezzük a Wagenältestét. Pokolra veled sze-
mét zsidó! Lelőni! Előre!

Rubinfeldet kirángatták. Az éjszakába belekattant a géppisz-
toly, azután ismét vonatfűtly. Indultunk.

Rubinfeld koositársai most abban a hitben vannak, hogy Wagenällestéjük halott. Az örök azonban, hirtelen támadt nagylelkűségi rohamukban — talán a töltés kövein összeroncsolódott gyermeklelt látványa válthatta ki belőlük — levegőbe löttek, nem Rubinfeldre. Az áldozatot kocsijukba hurcolták és megelegettek azzal, hogy puskaaggval eszméletlenre verjék. Azután a mozdulatlan testet találmra beröpítették a legközelebbi vagonba. Törtenetesen a miénkbe.

Így bukott be hozzánk a fájdalomsszemű lengyelzsidó. Órákba felt, amíg magához térítettük. Volt vattánk, pólyánk, fertőtlenítő folyadékunk. Jól-rosszul bekötöztük a bevert koponyát, amelyre csomós-véresen, csapzottan gyér, ősz haj tapadt.

Az út hátralevő részén így lett kalauzunk, tájékoztatónk, prófétánk Rubinfeld. Sajnos, nagyon is próféta a saját hazájában. A vidéket úgy ismerte, mint a tenyerét. Békeidőben számtalanszor járt erre fizleti útjai során, minden vasútvonal, elágazás, táj és építmény ismerőse volt. Amikor a vonat váltók sokasága felett zörgött el és a kerekek jellegzetes csattogása állomást jelzett, Rubinfeld feltápáskodott, az ablakhoz vándzorgott és belemeredt az éjszakába.

— Még mindig nem biztos, merre visznek — hajtogatta eleinte. — Hatvan-nyolcvan kilométerre innen ágazik kétfelé a vonal.

Sok mássalhangzós lengyel állomásnevet említett.

— Egyelőre kis kerülővel lehet Ausztria, lehet, Németország, de lehet Lengyelország is.

— Hát nem mindegy? — sóhajtották hallgatói.

Rubinfeld nyomatékosan válaszolt:

— Nem. De mennyire nem. Ausztria az életet jelenti. Ott még lenne esély rá, hogy átvészelnünk. Gazdasági munkára lehet kerülni. Az osztrák paraszt nem kegyetlenkedik.

— És a Reich?

— Ott már kevesebb. Valószínűleg gyárimunka. Vagy vasútépítés. Esetleg romeltakarítás nagyvárosokban, állandó légi-vezélyben. Zsidó nem mehet óvóhelyre. Koplalás, gumibot. Nem, a Reichet nehéz túlélni.

Elhallgatott. Fején átvérzett a hevenyészett kötés.

Később megint váltók felett robogtunk. Az ablakon batoratlan hajnal villantotta felénk szerény világosságát. Harmadik ezen a kénköves úton. Rubinfeld megint talpra eröltette magát. Kinéz-

tiünk. Kelet felé kanyarodó új sínparra kaptattak a kerekek. Balra zavaros lengyelnevű állomásépület kontúrjai enyésztek a zsu-gorodó messzeségbe.

Az idős ember ezúttal úgy ült vissza a vackára, hogy nem nézett senkire.

— Auschwitz, — mondta kicsit később halkán, maga elé és magának — most már biztosan az. Ez az állomás volt a döntő. Itt ágazik el a szárnyvonal.

Sokan voltak a kocsiban, akik először hallották a szót. Né-hányan arra emlékeztek, hogy olvastak egy amerikai filmről, amely a gázkamrák iszonyatát mutatta be. A filmet természetesen nem vetítették Magyarországon.

Auschwitz...

Rubinfeld már harminckilencben, a lengyel kapituláció után meglakta a gettókat. Közöttünk ő volt az egyetlen, aki részleteket is tudott a náci gigászi halálüzeméről. Csak néhányan hall-gatták szaggatott, elfúló szavát, akik közel álltak hozzá. Nem is-voltunk túlságosan kíváncsiak részletekre. Nemsokára úgyis-szenvedő részesei leszünk a tegnap még ködös, távoli rémsé-geknek.

Olyanok is akadtunk, akik hitetlenül bámultunk rá. A pol-gári életformák között élő, rendezett napok ágyában sarjadt em-berekre még most is a rémregény távoliságával hatottak a hal-lottak. Pedig a halálvonat kerekei csaltogták már hozzá a való-ságot.

Végül is hinnünk kellett. Ezt is megtettük. Meglepő közö-nyösen. Néhányunknál akadt még ennivaló. Kevés, mert bár To-polyán nem vették el az élelmiszert, mindenki felelte már csekély-készlete legnagyobb részét. A német pecéreknek fasiszta álnök-sággal arra is volt gondjuk, hogy jóakarattalan figyelmeztessék az-áldozatot, elég ha negyvennyolc órai ételmet visz magával, mert-élelmezéséről a táborban gondoskodnak. Így hát sokunknak nem-volt ennivalója, de ami akadt, megosztottuk.

A harmadik hajnal gyorsan fordult napsugaras, tavaszi reg-gelbe. Fény pásztázott a sötét, szenvedésszagú kocsiban, átjártak a megizzadt embertestek áporodott szagával telt cellát.

Tavaszi volt, de a mi belépünk erre a tavaszra — úgy lát-szik, — nem érvényes többé.

Később — immár harmadik napja — megint a rendes iramban futott a vonat. Lassankint mögöttünk maradtak a távolban figyelmező hegyek. Bácskára és a magyar alföldre emlékeztető sík tájon haladtunk.

A nyílásnál megint megszólalt Rubinfeld:

— Félóra múlva Auschwitzban vagyunk.

Innen kezdve olyan lett az egész, mint szaggatott, szorongó álmom, amely nehéz vacsora után nehezen fogja el az embert. Különös, smaragdzöld földszőnyegeken farsangi maskarába bújó lényeket láttunk. Vánszorgón mozogtak, a lassított film kicentizett gesztusaival. Hajladoztak, megindultak, lépkedtek, meg-megálltak. Útött-kopott rongyokba, valahai szürke, fekete, kék civilruhák vedlett cafataiba öltöztetett férfiak, egybeszabott, piszkosbarna munkásruhákba bújtatott nők. Némelyiken komikusan bő nadrág lötyögött. Kísértetek és madárijesztők. A civilruhákon ordító sárga és piros festékfoltok szeszélyesen odafreccsentve, mellrészre, hátközépre, nadrágszárra. Innen, néhány száz méternyi távolságból úgy látszott, mintha gyászinduló lassú titemere illeghéne szabályosan. A kísértetek mezei munkát végeztek.

Legfeltünőbb volt ez, a nehéz teher cipelését sejtető vánszorgás.

Rubinfeld közelebbi felvilágosítással szolgált:

— Deportáltak. Ezek itt már Auschwitzból valók.

— És a maskarák? Ezek a szörnyű maskarák?

— Egy részüket a hullahamvasztóban meggyilkoltak selejtes ruháiba bújtatják. A festékfoltok pedig arra jök, hogy megnehezítsék a szökést azoknak is, akik nem viselnek fegyencruhát. Az ordító tarka festékfoltok száz méterről is elárulják a „Häftlinget“.

Gyárkémények, raktárházak, hordóhegyek. rozsdás repülőgéproncsok végtelen kirakata szaladt már ekkor a vonat mellett. Előttünk feketén nyújtóztak egy pályaudvar párhuzamos sínpárai. A szomszéd vágányon régimódi, ajtóablakos személykocsiból álló szerelvény. Egy kocsiból fejkendős asszony könyökölt ki, gyereksírás rivallt fülünkbe. A felhágókon cigarettázó férfiak álltak, kezükben szerszámláda, táska bőrönd. A vágányok között fontoskodón lépdelt a tehérsapkás forgalmi tiszt.

Ránk senki sem vetett ügyet. Olyan jól voltunk-e kendőzve, hogy nem sejtették bennünk a halálaszántakat, vagy pedig túllontúl megszokott volt már a halálvonatok látványa? Ma sem tudom.

Alattunk kibontakozott a füstbarna állomásépület. Semmiben sem különbözött sok száz más, vidéki állomásépülettől, amely mellett oly gondolatlanul vasutaztam el életemben. A homlokzaton és kétoldalt csak németnyelvű tábla: AUSCHWITZ. A „lengyel főkormányzóságban“ nem volt már Oswiencin.

Maga a város is felvillant egy-egy pillanatra. Sívító mozdonyfültyök feleltek egymásnak, azután zökkenés.

Dél előtt kilenc óra. Megérkeztünk.

III. FEJEZET

Megint az ablakhoz tódulunk. Szerelvényünk élén, a személykocsikból kiugrálnak a kísérő tábori csendőrök. Kettlen-hárman csörtetnek egy vagonhoz, letördelik az ólomzárakat. Rozsdás csikorgással pattannak a reteszek. Felszakadnak az ajtók, friss nap és hűvös-édes reggeli levegő ömlik. Nagyot, pazarlót lélegzem, társaim ólomszín arcába nézek és látom a magamét is.

Auschwitz . . .

Szikár SS-tiszt közeledik. Az egyik fűzöld nyársotnyelt vígyázzban jelentést tesz. A tiszt bólint, mond valamit és máris felhangzik a vezényszó:

— Csomagokkal együtt kifelé! Mindenki a kocsija előtt sorakozik. Los . . .!

Testemet átjárja a régenérezett szellő, hunyorgok a délelőtti fényben. Meleg, rövid báránybunda van rajtam, amely négy munkaszolgálati állomáshelyet járt meg velem, megbízható darab, mégis borzongok. Talán nem is a levegő teszi, hanem az ismeretlen várása. Mellettem Márkus, a szabadkai nábob makacsul rágcsál egy darab kenyérhéjat. Neki sincs már szivarja. Az utolsó mérges virzsínia Érsekújvár előtt hamvadt el a szüntelenül morgó, keskeny ajkak között. Ki tudja, mire gondol ez az ember, aki ötven éven keresztül kergette a számokban kifejezhető délibábot: a pénzt, most pedig úgy pöccentik le magaszotte, verejtéktől nyirkos kincseszsákjáról, mint egy odatévedt rovar.

A fűzöldek, pár festékfoltos segítségével, közben kidobálják a kocsikból a mozdulatlanokat. A régi háftlingek közönyösen és gyakorlottan dolgoznak. Kézikocsikra dobálják a testeket — élő is lehet még köztük, — aztán szóltanul nekifeszülnek a kocsi-rúdnak.

Újabb parancs:

— Csomagokat a vagonok előtt hagyni! Ötös sorokban felállni!

Megint kiformalódott a topolyai menetoszlop, de ezúttal jócskán megfogyatkozva. Ezer-ezerkétszáz ember lehetett itt, aki még lábra tudott állni.

Aggodalmasan tekintgettünk poggyászunk felé. Ha nem vihetjük magunkkal a holmit, még nagyobb az esély gyors pusztulásra. A takarókat, melegruhákat, újdonszerű szögescipőket — úgy gondoltuk — szükség esetén élelmiszercserére is fel lehet használni.

Vonakodva indult meg a menet, de már szájról-szájra járt egy bátorító hír, amely, Isten tudja hogyan kelt szárnyra az élről:

— A poggyászt teherautókon hozzák utánunk.

Néhány száz lépés után: megállj. Nagy, csaknem szabályos négyszögű térség. Akkora lehet, mint Pesten az Oktogon. Barakok füstölő kéményekkel. Jobboldalt fekete-sárga sorompó zár el jól karbantartott, erősen lejtősödő utat. Megfigyendő torony. A deszkaépítmény pár lépésnyi térségében géppisztolyos őrszem topog, lörésekből gépfegyverek ásitának felénk. Köröskörül tizenöt-hísz teherautó, mindegyik mellett fegyveres SS-katona és sofőr. A hazuról kísérő füzöldek eltűntek. A téren szürke egyenruhás SS-legények, altisztek, tisztek sűrögnek fontoskodva.

Legelőször a nőket parancsolták külön. Tántorgó léptekkel, dermedten bukdácsolnak egymás mögött. Százan és százan kísérik most ködös szemmel távolodó asszonyaikat, anyjukat, gyerekeiket. Anyák és lányok görcsösen szorongatják egymás kezét, barátnők egymásba kapaszkodnak. Reszkető öregasszonyok ritkás haja ezüstlik a napban. Gyerekes anyák csitítanak rémülten visító apróságokat, eszelősen szorítják mellükhöz a karonülőket. Elnyúló, rendetlen oszlopban tűnnek el örökre az asszonyok. Néhány pillanat múlva eltakarják őket a barakok, de a gyereksírás még soká üzen.

Négytagú csoport tart felénk. Magas tiszt, aranykeretes szemüveggel, kezében papírlap, egy másik, aktatáskával és két sötéten bámuló rohamsísakos. Megállnak egymással szemben. Az így képződött két lépésnyi folyosón kell sorban elvonulnunk előttük. A papírlapos mindenkire rápillant és int. Jobbra, vagy balra. A másik három eszerint tereli az áldozatokat a jelzett irányba.

Jobbra, vagy balra. Rabszolgaéletbe, vagy gázhalálba.

Akik hazakerültek, tudják, mit jelentett, ha balra ment valaki. De akkor még nem tudtuk. A döntő pillanat rangrejtve illant el a többiek között.

Öszhajúnak, vékonydongájúnak, rövidlátók, sánták nagyrészt balra mennek. Ennyiből áll az „orvosi vizsgálat“. Felóra alatt jobb- és baloldalt kialakul az ötösrendekből álló, csaknem egyformán hosszú emborsor. A négy német rövid megbeszélést tart, majd egyikük odalép a két csoport közé:

— Tíz kilométeres hegymenet következik a táborig. Ti — és a baloldalra mutat — idősebbek és gyengébbek teherautókon mentek, a többiek gyalog. Aki a jobboldaliak közül úgy érzi, hogy nem elég erős a gyaloglásra, átléphet.

Hosszú, nehéz pillanatok csendje. Az elítéltek és hóhéraik egymásra merednek. Az elfogulatlan hangon tett és természetesen ható bejelentés általában nem kelt gyanút. Csak néhányukat hökkent meg a nagylelkűség. Ez nem a nácik stílusa. Mégis sokan kászálódnak. Magam is önkéntelen induló mozdulatot teszek. Ekkor kanyarodik közelebb hozzánk a hullaszállító kocsik egyike. Néhány lépésnyire zörög el az oszlopok előtt. A háftling a rúd mellett nem néz ránk, csak fojtott hangját hallom:

— Hier bleiben! Nur zufuss! Nur zufuss!

Jópárszor elismélti, de csak kevesen halljuk az ismeretlen életmentő figyelmeztetését. Döntök. Félek a gyalogúttól, mégis maradok. Inkább hirtelen lobbant ösztönnek engedelmeskedem ekkor, mint a kézikocsis bajtársnak. Szomszédom, Frank Pista karját is megragadom:

— Ne menj át — sugom.

Idegesen szakítja ki magát és indul. Vele a többiek. Észrevehetően ritkul a sor. A szürkék finoman mosolyognak, sugdosnak, mutogatnak felénk. A helycserék után csapatunkat két szakasz veszi közre feltűzött szuronnal. Máris indulunk.

A baloldaliak még ott állnak helyükön. Egészen közel haladunk el mellettük. Itt van Horovitz, a beteges öreg fényképész, Pongrác gabonás, Lefkovits mester, akinek patinás, régi főutcai férfidivatizletéből húszegynéhány éves fiatalságom annyira tarka selyemnyakkendője és inge került ki, Weisz, a sánta könyvkereskedő, Porzács, a kórosan kövér dzsessz-zongorista, aki a szabadkai elitkávéházban fogyatékos hanganyaggal, de mérhetetlen ambícióval népszerűsítette a legfrissebb slágereket. Lebígyvedt ajakkal, hervadtan, hatnapos fehér tüskékkal, itt van Waldmann tanár úr, a magyar és német nyelv és irodalom professzora lakóhelyem

„magyar királyi“ állami főgimnáziumában, Hertelendi, a szabadkai játékboltos és sakkrejtvény-készítő, a félnederes Samu, a gnóm, akit mindenki „hadihólyag“-nak hívott, de senki sem tudta, miért. Itt van Kardos, a szívbajos szegedi ügyvéd. Egyidős velem és négyszer találkoztunk össze különböző munkaszolgálatos bevonulásokon. Hírhedt lógós volt és mindig sikerült kibújni. Legutóbb Hódmezővásárhelyen így búcsúztunk tréfásan: „A viszont nem látásra munkaszolgálaton“. Itt áll lehetetlen, sárga kordbársony „bevonulási ruhájában“. Mindig ebben járt, az utolsó bevonulásra is ezt öltötte fel. Csontkeretes szemüvege csa!a-fintán csillog csapatunkra. Nyilván azt hiszi, ezúttal is ő választotta a jobbik lehetőséget. Lám, ő most sem gyalogol tíz kilométert.

És itt vannak mind, a többiek. Pillantásom végigmenetel az ismerős és ismeretlen arcokon. Ismerősök és félig ismerősök, tízen, százan, ötszázan . . . Már begyújtották a várakozó teherautók motorjait. Feltáru előttünk a piros-fehér-feketére mázolt sorompó és lekanyarodunk a barakkokkal szegélyezett, lejtős makadámúton. A figyelőtorny gépfegyverei lassan utánunk fordulnak.

Őket, a baloldaliakat pedig sohasem látta többé senki . . .

*

Előttünk, mögöttünk és oldalt, erőltetett iramot parancsolnak a szuronyosok. Vajjon miért'e sietség? Egy dolog már nyilvánvaló: a vagonok előtt maradt csomagjainkat nem látjuk viszont. Náci-stílus ez is; nem a vagyontárgyakat venni el az embertől, sokkal egyszerűbb magát az embert emelni ki a javakból. Célszerűbb eljárás és — ami a fő — kevesebb irkafirkával, formasággal, adminisztrációval jár. A magyar tanítványok izzadón, cédulázva, lajstromozva, jegyzőkönyvezve bonyolították le a fosztogatásokat. A nácik már régen egyszerűsítették ezt a dolgot.

Kihalt faépületek végtelen sora mellett haladunk. Kifulladás a sebes menetelés, kapkodva szedem a lélegzetet, szédülök a csípős levegőtől. Később embereket látunk. Ráccsal és szögesdróttal elkerített udvarokon, rőfögő betonkeverők előtt, kéksávos, szürke vászonöltözetben, fegyvenek mozognak. Klaffognak felemás, otromba facipőik, kikandikálnak a kisebesedett lábujjak. Nem gondolok rá, nem akarok rágondolni, hogy pár óra múlva rólunk is leparancsolják az otthon végső emlékeztetőjét: a testünkön lévő ruhát.

Rozsdás szögesdróttal kerített, hatalmas téren repülőgéproncsok halmaza. Az ég felé tágogó rozsdás vázacról lefedten lityeg a foszlott, megpörkölt burkolat. Szárnyak maradványain német, orosz, angol, amerikai fe'ségjelvények. Félelmes és vigasztalan éppen itt ez a repülőgéptemető. Ágyagos, sárga krumpliföldek a barakok között. Alig mutatkozik emberi lény. Félórán át kísé-
rőink türelmetlen nógatása az egyetlen hang:

— Los, los! ...

Azután sínek, majd megint barakok. Ezúttal már emeletesek. Egyiken deszkatabla: „*H ä j t l i n g - K r a n k e n h a u s*“. Előtte felkötött karú legyenc bámul végig a menetben. Észre sem vesz-
szük, már forgalmas uccán vagyunk.

Auschwitzba értünk, amelynek faházaiba több százezer elhur-
coltat zsúfoltak össze Európa minden tájáról a faji téboly ámok-
futói.

Forgalmas útkeresztezések, irányjelző nyilak: „*Block No. XXI.*“ — hirdeti az egyik. Sürgő emberek, kocsik, autók, egy vá-
ros minden külső atlitüdjé, de kőházak helyett faépitmények, em-
berek helyett sávos daróban imbolygó, facipős osontvázak. Ucc-
cák helyett „block“-ok amelyeken egy vagy több, közös vezetés.
alatt álló baraktömb értendő.

A csontemberek gerendákat, ládákat, hordókat cipelnek, ké-
zikocsikat tolnak. A környező uccákból egymásután zakatolnak
elő a teherautók. Grotteszk paródiaként hat az egész.

Egy sarkon síneket cipelő, hórúkkozó darócosokkal kerü-
lünk szembe. A szűk uccán meg kell állniok, hogy helyet adja-
nak. Nem mutatnak nagy meglepetést látlunkra, mi azonban an-
nál inkább meglepődünk. Magyarul kiáltoznak.

— Na, ti se tudtatok jobb helyre kerülni — szól át meg-
vető szájalommal egyikük.

Azután össze-vissza záporoznak a kiáltások:

— Ejtsétek le a kaját! ...

— Cigaretta, fésű, kés! ...

— Kinél van kaja? Gyorsan! ...

— Cigaretta, cigaretta! ...

— Kassaiak nincsenek köztetek?

— Nagyvárad! ...

— Losonc! ...

— Pestiek, pestiek! ...

— Mi van otthon? Kaját!... Gyorsan... Leejteni!...

— Kaja, kaja!...

— Barmok, a fürdőnél úgyis leadtok mindent!...

Ostobán, megülődve meredünk az ordítózókra. SS-katona közeledik, a sínvivők hirtelen elnémulnak és tovább megyünk.

—Halt! — hangzik fel egyszerre.

Rendetlenül torpanunk meg. Hosszú, földszintes barak, az utca utolsó épülete. Tábla: *Schreibensstube*.

Néhány häftling lép elénk. Mozgásuk öntudatos, csíkos jellemzőjük ragyogóan tiszta. Fényesre kefélt, jó fölcipőket viselnek. Mellükön háromszög alakban odavarrva, élénkszíni szöveta-rakka. Alatta krómozott, apró tábla, vésett négyjegyű számmal. Égszínkéek karsza'gjaikon cífrán himzett betűk, mint a házi áldáson: *Blockälteste*.

Csupa dölőf, csupa parancsoló öntudat valamennyi. Block-álltesték. Magyarul: blokparancsnokok. Külsőleg éppen olyan deportáltak, mint a többi. De csak külsőleg.

Itt volt első találkozásom a fejesekkel: a lagerarisztokráciával, e nyomorúságos világ nyomorúságos isteneivel.

*

És hadd mondjam el mindjárt, amit akkor még nem tudtam. de később, tizennégy hónapon keresztül, annyi dermedt, soha fel nem ocsúdó csodálkozással bámultam meg. A náciak módszeres leleménnyel teremtették meg haláltáboraikban a páriák szövetyenyés hierarchiáját. Maguk a németek a dróton belül többnyire láthatatlanok maradtak. Az élelmiszerosztást, fegyvelmezést, a közvetlen munkafelügyeletet, az elsőfokú terrort, szóval a végrehajtó hatalmat valóságban a deportáltak közül taláalomra kiemelt hajcsárookra bízták.

Tagadhatatlan, a rendszerben mélységes pszichológia rejtett. Kiagyalói ismerték a lélek öszlönrétegeit. A hajcsárok ocsmány munkájukért a jobb levesen, jobb ruhán, lopási lehetőségén kívül, magát a hatalmat, ezt a mindennél részegítőbb áfiu-mot kapták borralalól. Korlátlan hatalmat élet és halál felett. Hosszú sor változatos tisztséget kreáltak, nagyjából ugyanazokat valamennyi táborban, mindig gondosan ügyelve a lépcsőrendszerre. A légertisztek és tisztetek: a fejesek rendszerint abból a transzportból kerültek ki, amely elsőnek érkezett egy-egy, kész

táborba, vagy építendő táborhelyre. A táborparancsnok SS-örmester, vagy alörmester kiszemelt egy rabszolgát:

— Te leszel a Lagerälteste.

Egy másikat táborirnökká „nevezett ki“. Ezek azután elvezették a többit. A maguk rokonai, barátai, ismerősei közül kijelölték a többi tisztet. Így történt, hogy leggyakrabban ugyanarról a vidékről, sőt ugyanabból a városból való háftlingek alkották az egész úgynevezett „lagerszemélyzetet“. Később érkező szállítmányokból már csak közkatonák verbíválódhattak.

A létra legalsó fokán állt a botoskápó. Ez tíz-tizenöttagú munkásosztagot vezetett az építéseket végző és a rabszolgákat bérlő, vállalkozó magáncégek munkahelyeire. Egy-egy rabszolgáért két, két és fél márkát fizetett a cég a náciállamnak. A botoskápó feladata volt, hogy a civil munkafelügyelő, a *Meister* és az SS-örsem, a *Posten* segítségével, bottal, korbáccsal, esetleg vasruddal hajsolja a háftlinget. Ezt rendszerint meg is cselekedte derekasan, mert ha a kívántnál lágy szívűbbnek, vagy elnézőbbnek mutatkozott, a Meister minden teketória nélkül megbotozta és lefokozta. Ez pedig a mentesség végét jelentette a tetszet-lelket gyilkoló robot alól, végét jelentette a löbbszínél nagyobb esélynek, hogy túléli a poklot.

De a botoskápó még nem számíthatta magát a légerprincek exkluzív rétegéhez. Közös cellben aludt, neki is sorba kellett állnia a levesért. Csak éppen ásó, lapát, kötőre kalapács helyett bot a kezében.

Olimpuszi magasságban trónolt felette az első és második cégkápó. Ezek már teljes jogú és című kiváltságosok voltak. Ott-honosak a vállalkozó cég irodáiban. Ott vették át a napi munkafeladatot. Kötelességük hivatalosan az volt, hogy hajnalonkint a sorakozó, az „*a pell*“ során számba vegyék a cégükhöz beosztott, mintegy öt-hatszáz főnyi csapatot és az örszemekkel együtt az elosztóhelyre tereljék őket. Itt már vártak a mesterek és botoskápók. Ők állították össze, a rendszerint több kilométernyire fekvő munkahelyek felé induló osztagokat.

A cégkápóknak bőséges alkalmuk nyílt, hogy behízelegjék magukat a munkafelügyelőknél, esetleg a Todt-embereknél és a mérnököknél. Innen is, onnan is „leesett valami“; a cégirodák hamutartói a szivarvégekkel az ő zsákmányaik voltak, egy-egy pohár pálinka, bor, vagy sör, sőt egész csomag dohány, kenyér, ruhanemű is akadt itt-ott.

Nagy rang volt ez, nemcsak a kapcsolt hatalomnál fogva, hanem mert együttjárt mindama előnyökkel, amelyeket a több és nagyobb mozgási lehetőség, a dróton kívüli világgal való gyakori érintkezés nyújtott. Táboron belül a cégkápó a lagerálteste, azaz a főistenség legszűkebb környezetéhez tartozott. Kijárt a része az arisztokrácia számára külön kondérban főzött, jobb minőségű levesből és osztozott az adagolás során ellopott, jelentős mennyiségű élelmiszeren; cukron, margarinon, gyümölcsízen, műmézen, sajton, főleg pedig az életet jelentő kenyéren. Könnyen elképzelhető, milyen mennyiségeket lehetett naponta „megtakarítani” két-három ezer ember fejadagján, mit lehetett lecsípni az érkezett hata'mas tömbökből, hordókból. Mindezeket szigorúan zárt ajtók mögött kezelte az álteste és környezete. A dörnhai kórháztáborban három nagy zsák kristálycukrot, sok tömb margarint, száz és száz doboz húskonzervet láttam felhalmozva a Lagerálteste szentélyében.

Legtöbb táborban négy-öt vállalkozó cég dolgoztatott, ehhez képest a cégkápók száma is aránylag elég nagy volt. Mindegyikük tartott két-három külön tisztiszolgát, rendszerint tízenegy-tizenöt éves gyerekeket. Maga a „csicskásság” is bizonyos rangot jelentett. A cégkápók remekbe készült karszalagjain ott díszelgett a cég neve és a kápó rangja. *KAPO I. G. URBAN TIEF-UND HOCHBAU A. G.* — ilyen felírás a karszalagon például azt jelentette a háftlingnek, hogy az Urban-cég első kápójával áll szemközt és bölcsen teszi, ha lekapja az ellenzötlen, kerek fegyencsapkát.

A cégkápóval egyenlő méltóság volt a lágerkápóság. A lágerkápó az álteste adjutánsa volt és azoknak a háftlingeknek parancsnoka, akik nem dróton kívüli munkahelyeken, hanem magában a táborban dolgoztak. Elsősorban a lágeriparosok: suszterek, borbélyok, ácsok, asztalosok, lakatosok, szerelők legfőbb fóruma. Hatáskörébe tartozott a másik kiváltságos réteg: a konyhások, krumplipucolók, kazántisztítók serege feletti fővezérlet is, noha itt minden csoportnak külön kápója volt, maga is megannyi földöntúli hatalmasság. A *Schälerkápó* — a krumplitisztítók vezére egyenesen „primus inter pares”-számba ment. Mint a pápai nemesi gárda parancsnoka, olyan legénységnek parancsolt, melynek minden tagja maga is tiszt. Feltett érték és áhított kincs volt a krumplihéj is, a krumpli pedig maga a szüken mért élet, mint a kenyér. Krumpli közelében dolgozni, krumpl-

lival foglalatосkodni, általában a konyhát megközelíthetni, önmagában is rang volt és becses kiváltság.

A lágerkápotól függellen, de annál is előkelőbb méltóság a *Blockälteste*. Teljhatalmú ura blokkjának. A blokk húsz-harminc, egyenkint huszonnégyszemélyes mérgezőldre mázolt sátorból, úgynevezett celtből állt. Olyan táborokban, ahol a deportáltak már a barakokat is megépítették, öt-hatszáz embert befogadó, terjedelmes faépületet értek rajta.

Külön szoba és szolgasereg jelképezték hatalmát. Ő is szép készleteket tehetett före, mert a lágerälteste, miután a maga számára megvámolta a nyomorúságos „*culágo k a t*“, egyben adta ki a blokk részét. A maga embereinek a blokkälteste adagolt. És ő cseppet sem szégyelte magát, megcsonkította az amúgy is pontosan kielemezett kalóriamennyiséget, amely pedig éppen csak pusztá életünk fenntartására volt elegendő.

A blokkälteste felett már csak ketten trónoltak: a lágerälteste és a táborirnok: a lágerschreiber. Ez a két pozíció hivatalosan egyenrangúnak számított, kivétel nélkül minden táborban — legmagasabbnak. Viselőik egyéniségétől függött, melyikre csúszott át a súlypont, melyik lett díszesebb és félelmesebb. Egyes táborokban az irnok képviselte a rettegettebb hatalmat, máshol a lágerälteste. Olyan tábor is akadt, ahol másodälteste is rezideált, vagy pedig az irnok vette körül magát öt-hat másodírnokkal. Ezek mindegyike megint csak hatalmasságnak számított. Az irnok, vagy a lágerälteste mindenütt elég magasan állt, hogy rokonokat, barátokat, kegyeltek emelhessen maga mellé trónja zsámolyához.

A lágerarisztokrácia másik ágát a konyhások, harmadikat pedig az orvosok és egészségügyiek alkották. Kasztjuk bonyolódott, osztódott, lombokat hajtott, mellékágakat pattantott, különösen a kórház táboroknak csúfult halálgyárakban. Itt már lágerfőorvosok, revierfőorvosok, blokkfőorvosok, főszanitécek, blokkszanitécek, revierszanitécek, csoportszanitécek nyűzsögtek, helyettesekkel és ezek helyetteseivel. Mindegyikük tényleges hatalom, mindegyikük korláfan ura több-kevesebb embernek, akit minden következmény nélkül meggyilkolhat, kitaposhatja belét, szemét kiütheti, meztelen hátából szijat hasíthat.

A „*divide et impera*“ korszerű náciértelmezését tükrözte a nemesi rangsor. Trónra ült szadista téboly terebélyesítette ki ezt Auschwitzországban, az örökszagú kísértetállamban, amelynek határállomásán, az irnokház előtt álltunk.

IV. FEJEZET

A *Blockälteste* feliratú karszalagosok egymás közt lengyelül beszélnek. Ránk viszont nehézkes, szlávos németséggel ordítoznak.

— Hármasával az irodába. Nacionáléfelvétel!

Egyikük meglátja, hogy néhányan elfáradtan ülnek a földre. Vadállatként ront a rémült csoportra és néhány elképedt arcon végigvág gumibotjával. A megütöttek vérzön, fájdalmasan kiáltanak fel, mi többiek zsibbadtan bámulunk.

— Mocskes zsidóbanda, felülni! Mit gondoltok, hol vagytok? Zsinagógában? Színházban? Na, különben majd meglátjátok.

Ez már hamisítatlanul auschwitzi „local couleur“ volt. Rabszolgá botozott rabszolgát, Lágerország fővárosába, Nagyauschwitzba elsőkül kerültek deportált lengyelek, nagyrészt nem-zsidók. Mint mindenütt, itt is az első telepesekből került ki az arisztokrácia nagy része.

Az irodában viszont magyar háftlingek ülnek.

Egyiküket gyanútlanul kérdezem:

— Mikor kerültetek ide? Milyen a helyzet?

Jéghideg, gögös pillantás a válasz. A szó torkomon akad. Úgy látszik, fejessel merészeitem beszélgetést kezdeni.

Az irodából a fürdőépület elé terelnek. Várakozás közben néhányunknak sikerül szót váltania arra csoszogó bennszülöttekkel. Most már bizonyosan tudjuk: le kell adnunk a rajtunk lévőket. Lázás, siető tékozlás kezdődik. Akinek még cigarettája akad, kétfőre gyújt egyszerre. Kézről-kézre járnak a cigarettavégék. Sietve elosztjuk és rágni kezdjük a zsebeinkben maradt kevés élelmiszert.

A fürdő előtt újabb karszalagosok vesznek át. Lengyelzsidók. Keserves pillanatok következnek. Anyaszült meztelenre vetkezünk a csipős szélben. Ruhát, cipőt, minden zsebben lévő tárgyat

gyal együtt parancsszóra halomra hányunk. Még ott didergünk: a deszkabódé előtt, máris jönnek a teherautók. Újabb csikosok feldobálják dolgainkat és a kocsik zakatolnak tovább. Levelek, kedves lényképek, néhány személyazonossági irat, amit Topolyán sikerült megmenteniünk, visszavonhatatlanul tűnik semmibe. Ékesen szól a rövid aktus. *Lasciate ogni speranza*. Innen nincs visszatérés. Ha lenne, legalább is külön csomagolva, névvel megjelölve szállították volna el a testi holmit. Így, ha akarnák, se adhatnák többé vissza tulajdonosaiknak. A maga barbárságában is elképesztően egyszerű metódus, milliokat fosztani meg ilyen módon személyiségétől, nevétől, emberségétől. Sokszáz kilométerre hazulról, hogyan fogom valaha is bizonyíthatni, hogy így hívtak, nem pedig amúgy? Hogyan fogom bizonyítani, hogy én vagyok én?

Órákat játszanak a percek. Idétlenül, keserves mosollyal: mustráljuk egymás, hidegtől pörszenéses meztelenségét. Végre, végre be lehet menni a hodályba. A fürdő előszobája. Deszkafalain undok penészt izzad a nehéz nedvesség. Egy sarokban kazán szivárog sűrű gözt.

Kínzó, mellre ülő bűzt árasztanak az izzadó, poros ember-
testek, de a meleg símogat. Csattognak a gépollók. Előttünk érkezett szállítmányt szörtelenítenek derékig pucér „borbélyok“. Ez a második etapp. Szeméremrész-, haj-, hónaljnyírás. Profilaxis tetvesedés ellen. Hökkenten bámulom a sintéreket. Semmi bajtársiasság sincs ezekben?

Tompá nemtörődömséggel adják kézről-kézre az áldozatokat. Lökösnek, csipnek, rúgnak. Egyik a hónaljat szántja végig a rozsdás, csorba gépollóval, a másik haját nyír, a harmadik vénuszdombot és herezacskót. A durva, kontár kezek alól vérezve, legtöbbször komoly, fájdalmas sebekkel kerülnek ki a meztelensek, akiket ezután bependerítenek egy ajtón.

Häftling lép mellém. Tört németiséggel megszólít:

— Honnan jöttök?

— Magyarországról.

— Mi újság a frontokon?

Mélybement szeme alatt könnyzacskók bugyannak feketén. Hangjában könyörgés rémeg. Készséggel sorolok:

— A németek mindenütt visszavonulóban vannak. Gomelnél döntő győzelmet arattak az oroszok. A nyugatiak előkészítik a partraszállást. A finnek, románok, bolgárok minden jel szerint rövidesen kiugranak. Már nem tarthat soká. Hova való vagy?

- Páris.
- Kereskedő?
- Ügyvéd.
- Régen hozták?
- Több mint egy éve. Mindenkimet megölték ezek az állatok.
- Ki lehet itt bírni? — kérdezem.
- Ha szerencséd van — talán. Egy évvel mindenesetre több az esélyed. Nekem nem volt szerencsém. A tüdőm otthon is gyenge volt. Nem húzom sokáig.

Legyint, köp.

— Te már nem kerülsz gázba, az biztos — mondja azután.
 — Akiket ebben a blokkban fűrdetnek, azok munkára mennek. Rögtön indultok is tovább. Auschwitz maga zsirolásig megtelt, újak nem maradnak itt. De ez mindegy. A fióktáborokban mindenütt egyforma.

— Mi az a fióktábor?

Körülmutat.

— Egész ország ez itt. Köröskörül, négy-öt kilométerre egymástól, száz és száz férfi és női tábor épült vagy épül. Maga Auschwitz csak központ. A főváros. Nem is az egyetlen ezen a vidéken. Grossrosennek hívják a másikat. Sok ilyen lágerország van még.

— A vonatnál két csoportra osztottak bennünket. Teherautókon kellett jönniök a többieknek. Nem láttad őket?

Különös, kínlódo mosoly a beesett arcon.

— A másik csoport baloldalt sorakozott?

— Igen. Azt mondták teherautókat kapnak.

A csikosruhás ember felemeli sovány kezét és a távolba mutat.

— Látod ott a kéményeket? Az Birkenau. A krematóriumváros. Az a füst pedig már — ök. Akik balra álltak.

Igen, talán el is voltam készülve ilyesvalamire. Gázkamrák és krematóriumok kísértethistóriáiról eleget hallottam és olvastam otthon is. De ez más. Nem hallomás és nem olvasmány. Nem távoli fenyegetés, hanem elem ágaskodó valóság. Közeli valóság. Kétszáz méterre sem lehet. Füstje orromba csap. Talán ezért meredek kövéváltan a tüdővész kis franciára .

Kétségtelen és mégis hihetetlen az egész. Májuseleji nap záporoz, délelőtt tündöklök, emberek mozognak, ifjan feszül felettem az ég. A valóság mégis az ott, az a szennyes, kavargó füst kétszáz méternyire tőlem.

A szívbajos, szegedi Kardos sárga kordbársonyruhájára gondolok, a csillogó szemüvegre, Weiszre, a sánta könyvkereskedőre, Waldmann tanár úrra és a többiekre, akik ott, a négyszögű téren, gépfegyvertornyok és sötéten mosolygó SS-katonák árnyékában autókra vártak. Nem egészen négy órával ezelőtt.

A francia a földet nézi. Törölt cigarettát kapar elő, végtelen óvatossággal hámozza ki belőle a dohányt. Két részre osztja és vékony rudakat csavar. Egyiket nekem nyújtja. Mély, meleg hálával telek meg, hiszen már kinevelődtem annyira, hogy tudom, milyen kincs itt a dohány. Némán szorítom meg kezét. Mindketten elfordulunk a gomolygó füstfelhő látványától.

Mélyet, zihálót szippant.

— Azok a kémények ott éjjel-nappal okádják a szennyes füstöt — tagolja halkán. — Nagyüzem. Ha valaki megírja valaha, ami ott történik, eszeösznek fogják tartani, vagy perverz hazudozónak. Csak el kell képzelné: hónapok, évek óta, napról-napra, óráról-órára ömlenek ide Európa minden részéből a leolmozott vonatok. Az életben maradt utasokat felállítják az állomás előtti haláltéren. Mint benneteket. Lehet, sőt valószínű, hogy e pillanatban már mások állnak ugyanott. Szemre válogatják külön a gyengéknek, idősebbeknek látszókat és balra küldik őket. Azután még külön is kihirdetik azt a galád mesét a teherautókról. Aki bedől, magára vessen. Úgy kell neki, — *tu as voulu George Dandin*...

Suttogóra fogja, körülnéz. Nagyot húz a satnya cigarettából, vértelen ajka között dühödten lobban a parázs.

— Azok az autók egyenesen Birkenauba futnak be. Ugyanúgy kezdődik, mint itt: fürdővel. Kitervelten, teuton módszerességgel vág össze minden. „Es muss alles klappen“. Ez már a vérükben van. A pánikot kerülni kell és ennek érdekében valóságos színház kezdődik. A szerencsétleneket először is pucérra vetkeztetik. Úgy, mint most titeket. Lenyírják és tetvetlenítik őket is. Azt hiszik fürdőbe mennek. Még szappant is nyomnak kezükbe. Őket is belökik egy ajtón. Fürdőteremben találják magukat. De a zuhanyrózsák gázt permeteznek melegvíz helyett. Ennyiből áll az egész.

— Azután már csak a krematórium van hátra — folytatja. — A vonatok pedig futnak Németország felé női ruhákkal, férfiruhákkal, gyermek-ruhákkal. És még sok mindennel. A csontból enyv lesz, az emberi hajból matrác, vagy párna. Hegyek vannak

itt gyermekhajból. Boche-ok a nácizmus hatványán. Most vannak elemükben. Hitler jól tudta, miféle ösztönvilágba nyúl „módszereivel“, milyen rétegeit szabadítja fel a tudatalattinak.

Megint köhög és köp. Véreset.

— Dolgoztam Birkenauban. Persze nem a krematóriumok belső körzetében. Azokat háftling rendszerint nem közelítheti meg és ha mégis berendelnék valakit, nem jön ki többé. Eddig három millió emberi test ment füstbe. Csoda, hogy bírják a gépek. Szerencsére megbízhatók a bonyolult berendezések. A német gépipar, hiszen tudjuk... Patinás cégek különleges gyártmányai.

A cigarettacsomok körmére ég. Öt szál dohány sem lehet már benne. Gondosan elrakja egy csorba bádogszelencébe. Észreveszi, hogy reszketek.

— Ne félj — mondja —, ebben a zónában nem kell tartani semmitől. Ez csakugyan fürdő. És mindjárt mentek is tovább. Tudom. Itt dolgozom. Sok szerencsét!

A francia elmegy. Rám kerül a sor. A sintérek durva szoritása alatt dühtől könnyezem. A rossz gépollók szálszálankint tépdésik a haját. Hármassal géppel nyírnak és a fejtető közepén külön csíkot szántanak nullás ollóval.

A negyedik inkvizítor ordít:

— Pofát kítátani!

Jól értsük meg. Nem száját, pofát.

Erősfényű kézilámpa villan a szájiüregbe. A náci alaposság a legapróbb részletekre kiterjed. Határállomáson vagyunk és a régi életből nem szabad átkerülnie semminek. Apró aranytárgyat, drágakövet — horribile dictu — szájiüregében is átcsempészhet a háftling.

Végre, végre a fürdőben. Hosszú, párhuzamos sorokban zuhanyrózsák. Várjuk a meleg tust. Ehelyett hirtelen folyékony tűz zúdul testünkre. Elviselhetetlenül forró a víz. Úvöltözve igyekszünk menekülni, de a pokoli folyadék mindenhová elárad, fájdalmas égési sebeket mar a bőrbe. Azon nedvesen lódítanak a következő helyiségbe. Itt ruhafélékkel megrakott háftlingek kettős sorfala között kell elvonulnunk. Az első, durva sötétkék vászondból szőtt alsónadrágot, a második ugyanilyen inget, egy harmadik a már jólismert csíkos fegyencnadrágot, szomszédja a zubonyt dobja felénk, olyan gyorsasággal, hogy alig győzzük elkap-

kodni. A hatodik kerek sapkát nyom fejünkbe, a következő pedig a szó szoros értelmében fejbevág a felemás, otromba facipökkel. Az ajtónál még a hozzávaló szijat hajítják felénk és már kinn is vagyunk a szabadban, a baraképület túlsó oldalán.

Rabszolgagyártás futószalagon. Lököd be az egyik oldalon az embert, a másikon kilődül a — häftling.

V. FEJEZET

Megállás nélkül hajszolnak tovább. Didergőn kapkodom víztől csepegő testemre a rongyokat. Egy órával ezelőtt jó bakancsban, meleg bricseszben, báránybundában voltam és most irgalmatlanul fázom. Még hűvös van és a szél mindenfelé belekap a lötyögő, vékony vászonba. Ijesztően koppan sárnehez facipóm, fegyences, vontatott léptekkel járok. Fegyencé váltam percek alatt.

Csíkosak vagyunk már, mint a többi, így masirozunk tovább. Torz mosollyal, ostoba csodálkozással méregetjük egymás maskaráit. Tízperces menetelés után zezgugos barakuccákon, emeletes faépület előtt megállás. Előttünk a villanyoszlopon jelzőkar: *XVI-ik blokk*.

Vastagon festett, szalmasárga hajú, öregedő nő könyököl egy ablakban. Ebben a barakban nők élnek, a férfi-város egyedüli nőlakói. Itt él minden idők kétségkívül legnyomorúságosabb prostituáltja: az auschwitzi ringyó. Nyilvános ház.

Igen, megint az alaposság. A nők a legkülönbözőbb nemzetekből valók és természetesen nem a közönséges zsidó háftlingek kedvéért vannak itt, hanem SS-katonák, esetleg régi, polgárjogot nyert árjaszármazású hajcsárok rendelkezésére állnak. Ugyanez vonatkozik a mozikra is, melyekből ugyancsak jónéhány szolgálja a kiválasztottak szórakozását Halálország fővárosában.

A szalmasárga nő komolyan, kíváncsian mustrálja az ujoncokat. Egyszerre eltűnik az ablakból, de néhány pillanat múlva visszakönyököl. Ekkor már égő cigarettát tart kezében. Szippant néhányat, majd jelentős pillantás kíséretében lassan, óvatosan leejti. Egyenesen előm.

Cigaretta, megint cigaretta. Az emberség tizenete e valóság-rútlen világban.

Pillantásunk találkozik. Felveszem az égő dohányrudat és — magam sem tudom, miért — magyarul szölok fel:

— Köszönöm.

Úgy tetszett, mintha megértette volna.

A sarok felől kosarakat cipelnek. Élelem. Az első falat enivaló Auschwitzban. Inyem még őrzi a bácskai kenyér illatát, idegenül, undorral szemlélem a porszürke és sárnehéz masszát, a német halálvárosok áhított mannáját, az ízetlen korpakenyeret. Kétnapi adagot kapunk. A francia bajtársnak igaza volt, azonnal beva-gonoznak. Utazunk tovább. Tizenöt-húsz dekányi lókolbászt is osztanak és dupla adag margarint kapunk. Öt deka lehet az egész. A virslit megszagolom és mivel büdös — vétkes könnyelműség — elhajítom. A margarint nincs hová tennem, elkenődik a kezem között, végül eldobom azt is.

Újból menetelés. Az érkezés óta nem volt egyetlen percnyi pihenő sem. A facipő súlyos és kinzó, mint a bilincs. Szemem elé ködöt terít a szüntelen szorongás, meg a testi-lelki kimerültség. Hűvös estebe hajlik az első auschwitzi nap és mi még mindig me-gyünk. Találgatni próbálom a hajszás siettetés okát. Túlságosan zsúfolt-e már a barakmetropolis, nincs hely számunkra egyetlen éjtszakára sem, vagy pedig másutt van-e sürgős szükség friss igavonókra?

Keresztülvágunk az uccarendekbe állított faházak véget nem érő során. Az uccákon élénk forgalom. Fegyencruhasók facipő-ben, különböző színű apró háromszögekkel zubbonyaikon. A há-romszögek alatt az elrabolt személyiség, az ellopott név helyett kereszttségben kapott háftlingszám. A háromszögek színe a fo-goly nemzetiségét jelzi. A német nemzetiségű politikai internál-tak, az ugyancsak „hazai“ közönséges bűnözők, homoszekszuáli-sok mind külön színekkel pompáznak. Ezeknek is egyik fő-gyűj-tőhelye lett Auschwitz. Sok a festékfröccsentésekkel éktelenített civilrongy „Ost“ felirattal mellen, vagy hátan.

A pokolletra legalján természetesen a sárga háromszöges zsi-dók állnak. Ők vannak legtöbben és belőlük kerül a táborprole-táriátus. Ide a fővárosba német, lengyel, francia, holland, görög és egyéb nemzetiségű nemzsidók előbb futottak be, mint a zsidók, különösen a nem lengyelországiak, a táborarisztokrácia kialaku-lása pedig az érkezések rendjében megy végbe.

A lázálomszerű páriatelepülés felett szakadatlan okádják a piszkosbarna füstöt Birkenau kéményei. A krematóriumvárosban ismeretlen az üzemszünet. Évek óta éjjel-nappal büffen a mérges-

gáz, remegnek a fehérizzásig hevített kazánok, égő húshegyek szórnak kormos szikrát. Nincs menekvés a látvány elől, nézni kell naphosszat. Jó, hogy már alig látni valamit is; a keménysor baljós körvonalait tarisznyájába rejti az áldott jövevény: az este.

Hosszúra nyúlt, rendetlen sorban szántóföldek hepehupáin bukdácsolunk a vasúti töltés mentén. Őreink szorosan közrevesznek, a távolból vakítanak a figyelőtornyok fényszórói. Messze a töltésen hosszú vonatszerelvény bontakozik a sötétből.

Percek alatt bezsúfolnak. Ismét hatvanan vagyunk egy vagonban. Kevés nyirkos faforgács takarja a padlót. Hely csak annyi, hogy egymás mellé kuporodhatunk. Ezúttal nem ölmozzák le a kocsi, ellenben két géppisztolyos ugrik be. A naivabbak beszelgetést próbálnak velük.

— Maul halten! — mordulnak azok.

A kocsi közepén mocskos faláda. Árnyékszék. Okádtatóan szennyes. Szuroksötét van, csak a szürkék kézilámpája pislákol. Indulunk.

Ez az utazás is van olyan keserves, mint az első. Reszketek a vékony rongyokban, mohón bámulom a cigaretta táncoló paraszát az ör kezében. Az éhség is jelentkezik. Beleharapok a kenyérbe, amelyet mindaddig görcsösen szorongattam. Ízlik.

Egymáshoz bújva aludni próbálunk, de nem megy. Mellettem Hauser guggol. Együtt szereltünk le két hónappal ezelőtt a munkaszolgálatból. Ő is e'öveszi kenyerét, margarínadagja is megvan.

Bírhatalannak tűnik a fantasztikus éjszakai utazás, Auschwitz és Birkenau után, név nélkül, én nélkül, nem tudni honnan és hová. Bírhatalanabbnak az elsőnél is. A géppisztolyosok a nyitott ajtó előtt sötétlenek. Elsurranni mellettük és kilépni a sötétségbe? Futó gondolat, de mákonyosan vonzó. Pillanatnyi lebegés és mindenek vége. Hauser is ilyesmire gondol. Suttogva szólal meg:

— Ki kellene ugrani. Próbáljuk meg.

— Örült — felelem — szökni akarsz, vagy megdögleni? Szökni úgysem lehet ebben a maskarában.

— Ki akar szökni? Meghalni, meghalni...

Sír. Gépiesen csámcsog.

— Meghalni mindig ráérsz — mondom, de hangom magamnak sem meggyőző.

- Mondd, ki lehet bírni ilyesmit? — kérdezi.
- Nem.
- Hát akkor?
- Nem lehet, de kell.

Hauser elhallgat. Végre elborít engem is a fáradtság; nyugtalan félálom béklyóz le. Percenkint arra riadok, hogy keresztülbukdácsolnak rajtam. A kocsí közepén az árnyékszék szakadatlanul foglalt. A szokatlan korpakenyér, meg a romlott lóvirslí heves hasmenést okoz, Idönkint kábulat önt el; jó lenne egészen elaludni. De nem lehet. Mellemen éles éjszakai hideg babrál.

Meddig tart az út? Két óráig? Ölig? Nyitott ajtónkon beszüremlik a hajnal. Mögöttünk marad a síkság, erdőborította hegyoldalak között robogunk. Az örök éber-mozdulatlanul figyelnek. Ők sem aludtak, cigarettáztak, pipáztak, mormogva beszélgettek egész éjjel. Most ennivalót kaparnak elő. Táskájukból ugyanolyan kenyér kerül elő, mint a miénk. Óvatosan, vékonyan kenik a margarint, csajkájukból isznak hozzá.

Villamos távvezeték huzal-labirintusai futnak mellettünk. Hol lehetünk és hány órára járhat? Jó ideje, hogy Auschwitzból elindultunk, de a vonat meglehetősen lassan halad. A vidékből kevés látszik, az ajtóhoz közeledni szigorúan tilos. Megint az apró vagonrács minden távlatunk, mint tegnap — egy éve, száz éve — hazuról Auschwitz felé jövet.

Örökkévalóságnak tetszik az út. Mindegy, akárhová, akármilyen körülmények közé, de megérkezni már valahová, elnyúlni valahol, elveszteni valamiképp önmagam, mint útálatos kórt.

Azután egyszer váltók felett dübörgünk, mint már annyiszor és lassít a vonat. Megérkezünk. Valahová megérkezünk.

Csakugyan. Zihálva torpan a mozdony, géppisztolyosaink leugrálnak. Az ajtónál topogunk, isszuk a kinti világot. Apró földszintes állomásépület, inkább örház: Mühlhausen.

Mögötte, előtte, körülötte sötétzöldbe borult sűrű erdő, a három párhuzamos sín pár mentén csillámló szénhegyek. Különös és szép. A szénszemcsék miriádjait végtelen lombfüggöny mögül illeti a nap. Villamos távvezeték szövevénye itt is.

A kis hegyi állomás teljesen néptelen. Néhány rozsdás teherkocsit az egyik vágányon, mintha évek előtt felejtettek volna itt.

— Alsószilézia — hangzik szájról szájra. — Kö- és szénbányavidék.

Ötös rendekben indulunk a közeli tisztás felé. Sarjadó füvön állunk fel négyszögben, facipőinkre mázsásan ragad az agyagos

sár. Várnak bennünket. A térség egyik szögletében két asztalka előtt SS-tisztek. Köröskörül is sok tiszt. Fesztelenül mustrálnak, mint kupec a vásári barmot. Gesztikulálnak, felénk mutogatnak.

Rövid procedúra következik. El kell vonulnunk a két asztal előtt. Egyiknél durva zsinegre erősített kartonmedaillont akasztanak nyakunkba, a másiknál be kell mondanunk a kartonra nyomott számot.

35051. Ezt a számot kapom. Én, ezután nem én vagyok, hanem a 35051-es. Sokkal inkább *c s a k* szám, mint egy életfogytiglan elítélt fegyenc, akinek a fegyházirodák nyilvántartásai még őrzik nevét és ingóságait.

Sohasem szerettem a számot. Büvöletében nem hittem. Értékmérőm inkább a szó volt. Számemlékezetem olyan gyöngye, hogy tulajdon telefónhívómat is elfelejtettem akárhányszor. Most mégis pillanatok alatt vesődik belém örökre, jövődő létem egyetlen megkülönböztető jele. A fontoskodó anyakönyvi adatok vezeték- és keresztnéve, a becézőnév, amellyel anyám és kedvesem illettek valaha, elmerülnek a semmibe. „Dreiunddreissignulleinunddreissig“-nek hívnak ezentúl. Ebben, és csakis ebben különbözöm a 74516-ostól, vagy a 125995-astól.

Üres hodály a következő stáció. Elhagyott műhelyfele. Itt is asztal, tisztekkel. Ledobatják velünk rongyainkat. Meztelenül lépünk egy dobogóul szolgáló lapos ládára, megfordulunk magunk körül, mint a manequinek. Az asztalnál SS-orvos osztályoz. Itt is csak ennyiből áll az orvosi vizsgálat. Egyébként a későbbiek folyamán egyetlen esetben sem tapasztaltuk hatását, vagy nyomát ennek az osztályozásnak.

A sorozás után hajszoltan, kimerülten kapkodjuk fel ruháinkat. Vissza a tisztásra. Dél már régen elmúlt és tegnapelőtt óta a darabka korpakenyér volt minden táplálékom. Éhség gyötör, támoltyok az erőtlenségtől. Sohasem fogom megérthetni, hogyan bírtam ezek után a most következő húsz kilométeres erőltetett hegymenetet.

Rövid időközökben indulunk, kétszáz-as csoportokra osztva. Tisztára véletlenül múlt, melyik részlegbe sodródok és majdan melyik haláltábor állagához tartozom.

Gondozott hegyutak, szétszórt házcsoportok jelzik a falvakat. Néhány, egymástól meglehetősen távol fekvő épület, egy-egy gyár, vagy bánya; mindössze ennyiből állnak a helységek, de

a takaréknak, a fogadó, a patika, meg a plakátokkal, zászlókkal agyonaggatott, hordóba ültetett lombokkal díszített náci-pártotthon sehol sem hiányzik.

Új mühlhauseni öreink ezuttal már nem géppisztolyos SS-legények. Kopott, faközöld uniformisba bujtatott, öregecske Wehrmacht népfelkelők nógatják a lankadtan imbolygó, keserves menetet. Pihenő nincs, a németek nem fáradtak. Mi annál inkább. A facipő felvérzi kisebesedett lábamat, égő bokámba minden lépésnél kést merít a durva nyersbőr.

— Los!... Los!... Bewegung!...

Minduntalan felcsattan a nógatás. Csapatunk végén állati nyöszörgés. Ordít, majd jajgat a hang. Puskatussal térítenek észre valakit, aki megállt, hogy lehúzza véresen ragadó bakancsát. Erőnk fogytán vagyunk valamennyien. Ezuttal is úgy látszik, sohasem lesz vége a keserves útnak.

Az országút két oldalán egy-egy tábor is elmarad mellettünk! Kisértetiesen egyformán fest valamennyi. A zöldremázolt, kerek sátrak, a gépfegyveres fatorony, a dróton kívül az őrség: barakjai, tétova lassúsággal mozgó háttíngék, pipázó német poszt, az egész felett pedig a mindig felhőket kintáztató sziléziai ég — kétségbeejtően ugyanaz mindenütt.

Erdős dombhajlatba fordul az út. A harminc-negyven méteres magaslat lejtőjén kékcsikosok mozognak. Olyanok, mint mi. Csákánnyal, ásóval széles, sárga agyagcsikot vágna a hegybe. Gödrökből dobják fel a nehéz sárföldet dagasztóteknő formájú vaskocsikba, úgynevezett japánokba. Mások a kocsiknak feszülnek és hegynek gördítik. Vasrudakat cipelnek, követ hengerítnek. Baloldalt egy másik magaslaton az ismerős zöld sátrak. Még magasabb ponton fatorony örszemmel és gépfegyverrel. A vaskocsi viszolyogtatóan sikoltanak, valahol láthatatlan betonkeverőzakkatol. Elnyújtott kiáltások:

— Los!... Bewegung!... Los!...

Úgy látszik, itthon vagyunk.

VI. FEJEZET

A helységet, melynek területén a tábor fekszik, Eulénak hívják. Alsószilézia egyik legfestőibb pontjának tartják. Közelében a vidék bányajellege ellenére, magaslati gyógyhelyek sorakoznak. Valaha szívbjajosok bújtak el itt a nyári meleg elől. Az idő az évszakhoz képest mindig hűvösre hajlik, folyton vándorló felhőkaravánok szűrnek meg a nap hevét. Jól felöltözötten, névvel, pénzzel, cigarettával és újságokkal nem is lehet utolsó dolog fürdővendégnek lenni erre.

Mindezt a régiektől tudjuk meg. Táborunk most van épülőben, mi vagyunk a harmadik szállítmány. Alig néhány száz embert találunk. Kilenc tizedrészük görögországi, a többi holland, francia és lengyel. Néhány pesti is van. Természetesen valamennyien zsidók.

A nemzetiségi megoszlásnak megfelelően alakult ki az egyelőre kevésbé fejlett táborhierarchia is. A lágeráltteste alacsony, keskenyvállú, gögösen kakaskodó francia zsidó. Neki neve is van. Max-nak hívják és az itteniek szerint kifogástalanul rosszhírű, éjszakai mulatója volt Párisban. Ő a tábor korlátlan ura. Rosszindulatú, kegyetlen és szeszélyes úr. Suhogó vékony pálcája éppen olyan félelmes, mint a táborparancsnok, SS-alörmmester korbácsa és revolvere.

Michel, az irnok amszterdami. A munkálatokat három vállalkozó cég végezteti. *A Georg Urban mély- és magas-építési vállalat r. l. Waldenburg*, nagyrészt a földmunkákat bírli, a *Kemna r. l.* alagutakat fúrat, a *Baugesellschaft* pedig baraképítő cég és a háftlingekkel magának a nagykiterjedésűre tervezett barakvárosnak építését végzi. Ehhez képest három cégkapó, a másodképpel, no meg néhány blockáltteste alkotja az egész arisztokráciát. Természetesen, a lá-

geráltestén és irnokon kívül. Konyha nincs és így konyhagrófok sincsenek. Szanitéchatalmasságok egyelőre szintén hiányoznak. A levest hőálló kondérokban ismeretlen helyről hozzák, teherautóval.

Erkezésünk nem kelt különösebb mozgalmat. A hegyődal robotosai futólag megnéznak, szemükben tompa közöny. A sovány lágeráltteste veszi át a kísérolistát az őrség vezetőjétől. Felolvassa a számokat. A magaslaton üresen, széljártan várnak a celtek. Először látok ilyen alkalmatosságot közelről. A celt: kerek sátor, papirmassészerű műanyagból. Belül cirkuszporondszerű földréteg körül deszkapadló fut a fal mentén, egyenlő térfogatú, huszonnégyszögű háromszögre osztva. Mindegyik háromszög annyi helyet képvisel, hogy cingárabb ember eselleg elnyúlhat rajta. Így is heringszerűen kénytelenek összeszorulni a „lakók“, bennünket azonban harmincével terelnek egy celtbe. Pihentető fekvésről szó sem lehet.

Becipeljük a vacokul szolgáló faforgácsot. A faforgács a haláltáborok szalmapótléka. Szalmát soha sehol sem láttam errefelé. Nagy becsben tartott takarmány ez, a szegényesen fizető, agyagos, szikes földön. Két bála forgácsot kapunk celtenkint, éppen csak arra eleget, hogy meghintsük a nyirkos falemezt. Vékony műgyapjú-pokróc kerül még a nyomorúságos fekhelyekre és máris felhangzik, először hangzik a rettegelt szó, amely később oly sokszor kergette torkunkba a meghajszolt szívet:

— Аpell! . . .

Az apell sorakozó, parancskiadás, munkabeosztás, riport, tetemrehívás, büntárgyalás és ítéletvégrehajtás egyetlen fogalomba és egy aktusba sűrítve. Rendszerint hajnalban, munkába indulás előtt van apell és este visszatérés után. Rendszerint. De úgyszólván naponta, a takarodóig rendelkezésre álló pihenőórákban is megkondul a fára függesztett, rozsdás vasrúd: a táborgong. Rendkívüli apellt jelez. Sohasem tudhatni, hány órán át kell rostokolni, amúgy halálra gyötörtén, szélben, esőben, fészkes viházzban és főleg sohasem tudni, mikor leszünk szemtanúi, esetleg delikvensei halálos ítélet kimondásának és végrehajtásának.

Gyanútlanul állunk fel az első apellre. Nagy négyszöget formálunk a celtek előtt. A régiék cégek szerint külön oszlopokban sorakoznak. Szélen a tábortakarítók kis csoportja. Az ember-négyszög közepében a lágeráltteste az irnokkal. A cégkápók fontoskodva szaladgálnak oszlopaik előtt, botütésekkel egyenesítik

a sorokat. Az eszméletlenségig elfáradt, félig éhenhalt emberek zsidbadt réműlettel tekintgetnek a közép felé. A lágerälteste torkaszakadtából ordít:

— Achtung! Schmutzen ab! ...

Feszés vigyázzba märevedik a sokaság. A kerek legyencsapkák előírásos mozdulatok kíséretében repülnek le a csikosra nyírt fejtetőkről. A táborparancsnok lép ki barakjából.

SS-alörmester. Negyven-ötven év körül lehet. Esténkint az apellek után előveszi hegedűjét és bizonytalanul, reszelősen játszik érzelgős dallamokat a hallgató csillagoknak. Eddig huszonhét embert botozott halálra apelleken, kilencet pedig revolverrel lőtt agyon az oszlopok szemeláltára. Tagbaszakadt teuton, vize nyös-kékszemű, szőke, szemüveges. Mészárszéke van valamelyik pomerániai kisvárosban. Most a felesége vezeti az üzletet. Hja, háború van és kötelesség mindennekfelett...

Derékszíján revolver dagad, az antantszój alatt lapul korbácsa. Középre lép, int az irnoknak és a lágerältestének. Nyomában a listát tartó csatlósokkal peckesen állép az oszlopok előtt. Ötönkint leolvassa az embereket, korbáccsal csapva könnyedén az elsők vállaira.

A létszám ezúttal rendben van. Sors és minden ördögök őrizzenek, hogy ne így legyen. Ezután már csak az inkvizíció következik. A lágerälteste a kezében tartott papírlapra pillant és ordít:

— 21825!

Valaki kibukkan a sorból és a közép felé csoszog. Settenő lépteiben beletörödés görnyed. Tudja, mi vár rá, hiszen a tetemrehívás rendszerint a civil munkafelügyelő, vagy az SS-ör feljelentése alapján következik.

— Bűdös zsidó, tisztól félegyig meglógtál a munkáról. Hol voltál? Mit gondolsz, potyára zabáltatunk benneteket?

A feleletet nem halljuk, csak a korbács suhogását. Ez a be-melegítő.

21825-nek négykézlábra kell állnia. Ez egyébként csak formáság, pusztá tradíció, mert az ütések legtöbbször fejre jut.

— Ötven — veti oda a hegedűs.

Az ítéletet a lágerälteste hajtja végre. A pomerániai mészáros nem foglalkozik apróságokkal, de lelkiismeretesen ellenőriz és az älteste belead apait-anyait ütéseibe. Annál is inkább, mert ha a táboristen suskust gyanít, gyakran történik meg, hogy az ítéletvégrehajtó fején csattan a folytatás.

21825 már a harmadik csapás után egész hosszában a földön felreng. Eleinte gátlástalanul, állatian ordít, de a huszadiknál vinnyogássá csitul a viszolyogtató hang. A huszonegyedik, huszonkettedik, ötvenedik már mozdulatlan tömegre zuhog. Az állateleint, a takarítók csoportjából hárman kilépnek és elvonsozzolják az áldozatot.

— 27111! — hangzik újra reszkető csendben.

Kilép a következő. Megint záporoznak az ütések. Az „Ember tragédiája“ falanszterjelenete ködlik bennem. Ugyanaz és mégis mekkora különbség. A falanszter aggastyánja csak borsóra térdeltetett, a szemüveges pomerániai gyilkol. Madách csak álmodott, Hiller realizál.

Még három áldozat testén csattog a korbács, azután vége az apellnek.

Szédülten támolygok. Hányingerem van. Sorbaállítás a napi ételadagért: kenyér, kanálnyi savanykás gyümölcsizzel. Mi, újak még nem kapunk levest, részünkre nem igényeltek a konyhától. Néhány falásra bekapom a kenyeret, utána még kízóbban jelentkezik az éhség. A haláltáborokban két dolog ismeretlen: a mosoly és a jóllakottság.

Este félkilenc. Takarodóig még félóra. A celtek előtt fásultan ismerkedünk. A néhány régi pesti között itt van Vázsonyi János, az egykori magyarországi zsidó igazságügyminiszter fia, aki kevés sikerrel, de konok becsvággyal egykor maga is kísérlelezett a gyakorlati politikában. Egyszer — úgy rémlik — valami társasvacsorán bemutatkoztunk egymásnak.

Felére soványodott, becselt arcán fájdalmas fintorba merevült az örök, síma mosoly. Szemlátomást haldoklik, pedig alig néhány hete, hogy itt van. Azt mesélik, eddig háromszor kísérelt öngyilkosságot. Szenvedélyes dohányos és különösen a nikotinelvonást nem bírja. Cigarettahegyekről, dohánygarmadáról fantáziál eszelős vágyakozással. Embervoltát csak olyankor nyeri vissza, amikor nagynéha sikerül egy-egy cigarettavéghez, vagy pár szál dohányhoz jutnia. Ilyenkor maga köré gyűjti a magyarokat és hosszú fejtegetésbe kezd, amelyek mindig optimista végakkordban csendülnek ki:

— Pár hétnél tovább nem bírhatják. Nem, semmiképen. Mi helyt meglesz az invázió, rohamos összeomlás vár rájuk. Közledik a szabadulás, meglátjátok, hazamegyünk.

Most is ilyesmit mond. Lesoványodott, reszkető kezében komisz Caporal cigaretta csonkja parázslik. Ma egy alig megkez-

dett Caporalt kapott egy angol hadifogolytól az állomáson, ahol vagonrakó csoportban dolgozott. Szélesen, élénk gesztusokkal meséli szerencsését. Boldog.

Mi újonjöttek már a sátrakban piszmogunk, készítjük a fekvőhelyeket. A zomboriak, szabadkaiak, újvidékiek közös celtekbe igyekeznek. A lágerálltete és az irnok is megjelenik. Leereszkedően érdeklődnek fronthírek iránt. Azután az irnok megüti a vasrudat. Megszólal a repedthangú gong és már borul is fölénk a rabszolgák mozdulatlan éjszakája.

VII. FEJEZET

Reggel négy óra. Belerúgnak a sátor falába:

— Auf! ...

A celtek során üvöltözve futnak az ébresztők. A fára aggatott vasrúdon dühödten harangoz az őrök. Az alélt rabszolgák felugrálnak. Aki este levetette, most sietősen kapkodja magára a csíkos rongyokat. A tisztálkodás lehetőségei minimálisak. Az udvaron csurgó néhány vízcsapot százak rohamozzák, de csak kevésnek sikerül megnedvesítenie kezét, arcát a jéghideg vízben. Vízet inni egyébként szigorúan tilos, mert fertőzött. Ez kivétel nélkül minden táborban így van.

Újabb gong jelzi a hajnali apell előjátékát. Sietni kell, mert aki sorakozó után másodperceken belül nem áll az oszlopban, életévé! játszik. Apellról lemaradni főbenjáró bűn, büntetése nem ritkán halál.

Nehéz dolog reménytelenebb, lehangolóbb valamit elképzelni, mint ilyen korahajnali felriadást az adott sanyarú körülmények között. A bizonyosság, hogy ismét kínokkal és veszélyekkel teli, hosszú nap következik, éhség és korbács, szenny és tetű vár, minduntalan az elmúlás gyöttrő vágyával tölti el az embert. Véget vetni mindennek — megint ez a refrén a fásult tudatban. Pedig ezek csak tavaszi hajnalok voltak. Később, még sivárabb novemberi, decemberi szürkületek kétségbeesése közepette azután úgy emlékezik vissza a háftling a mostaniakra, mint kedélyes virradati edzésekre. Hiszen most mégis volt remény, hogy kisüt néhány percre, vagy órára a nap és átjárja derékurozta vászonruháinkat.

De ki gondolt ekkor novemberi hajnalokra? Ez is túllontúl elég volt. Fenékiig üritettük a jelen gyötrelmeit, elképzelni sem tudtuk, hogy borzalmasabb is következhet.

Reggeli nincs. Csak a fejesek hangja hallik, a cégkápók soraikba rángatják fuldoklón köhögő embereiket. Fáradiabban kelek, mint ahogyan lefeküdtem. A falorgáccsal meghintett kemény vacok nem pihentet, az üres gyomor elsikkasztja az álmat.

Az ijesztően mocskos, guggoló árnyékszék körül bűzös pocsolóba gyűl a trágya. Szükséget végzők egymásra piszkítanak a vaksötétben. Árnyak tocsognak az utálatos főben, átkozódnak, lökdösnek, sóhajtoznak. Egy-két kézben cigarettacsonk izzik. Nézik a cseppnyi parazsat, könyörögnek, alkudoznak egy szippantásért. A cigarettások birtokló fölényvel kuksolnak a trágya felett, nyögnek, mély-mohókat szippantanak. Auschwitzországban legelőszőr az undor ösztöne sorvad el. Beosztók, akiknek még maradt tegnapról darabka kenyérük, „slukkokért“ árulják a falatot. Sietős cserék bonyolódnak le; a kenyeres szomjasan nyeli a füstöt, a cigarettás azonmód guggolva kenyérdarabon csámcsog.

A lágerälteste kiáltása hallatszik:

— Antreten!

Megkezdődik a rohanás. A hideg hajnalban hihetlentül gyorsan sorakozunk fel. Mi, újak külön oszlopba állunk. A táborparancsnok kíséretében civi'ek tűnnek fel. A rabszolgatartó vállalkozók munkafelügyelői. Válogatás kezdődik az újonjöttek között. Kíséretiesen hasonlít a dolog a rabszolgapiachoz.

Minden cég bizonyos számú rabot igényel. Mindegyik igyekszik egyrészt a legerőteljesebbeket, másrészt a németül beszélőket biztosítani. A három vállalat közül a Kemna a legrettegettebb. Nemcsak nekivadult civilhajcsárai miatt, akiknek kegyetlenkedéseiről tegnap már hajmeresztő históriákat hallottunk, hanem azért is, mert itt ez a cég végzi az alagútúrásokat. Alagút-munka a mi helyzetünkben resszak között is a legrosszabb. Az Urbán r. t. egyelőre még földfeletti munkáknál tart, ásat, követ töret, iparvágányokat rakat le, de végül itt is vakondmunkába torkoll majd az építkezés. A régiek szerint aránylag a Baugesellschaft, a baraképítő cég a legjobb. Azért is, mert munkahelye maga a táborterület, a napi robotot tehát nem teszi több kilométeres hajszolt gyaloglás messzifekvő munkaszakaszig és vissza a táborba. Így természetesen a régiek is a Baugesellschaft-hoz igyekeztek. Mi hát meglehetősen hátránnyal indultunk; az újonjötteket a Kemna és az Urbán igényelték.

Sikerül megúsznom a Kemnát és ettől fogva a Georg Urbán A. G. rabszolgái közé tartozom. Munkámért a cég napi két már-

kát fizet Hitler államának és nem táplállok illúziókat afelől, hogy ezért az összegért, melyből a hitleri államgépezet viszont „ellátásomat” és „ruházatomat” fedezi, véresen kell majd megdolgoznom.

Az Urbán-rabok külön sorakoznak és a botoskápók kiválasztják csoportjaikat. Ma új részlegek is alakulnak új munkahelyekre. Találomra sodródom egyikhez. A húsz-huszonöt főnyi csoportok SS-poszt és civil mester kíséretében szélednek szét a szőlőzsa minden irányába.

Szerencsém van, munkahelyem nincs messze. Iparvasúti síneket hordok. Beállunk a keresztvasak négyszögeibe és a kápó hórúkkjára emelünk, cipelünk. Szokatlanul nehéz. Végtelenbe nyúlnak a méterek, a görögök pedig, akikkel egy járomban baktatok, lazálnak. Rádöbbenek, hogy ügyes manőverezésük révén kelet emberre eső súly nehezedik rám. Karom mintha pillanatonként szakadna le törzsemről, kivörösödve, szédülően, homályosuló szemmel cipelek.

• Így iktatódom be Eulében.

VIII. FEJEZET

Tizennégy kálváriás nap múlik el. A régi élet, a dróton túli világ valószínűtlen, szép álom, amit valaha, nagyon régen álmodtam. Talán nem is ebben az életben. Arcomhoz nyúlok, tiükör nélkül is látom, mennyire megnyúlt. Bőröm elpetyhüdt, a szervezet minden csepp zsiradékot elhasznál. Csoszogva járok és vadállatként vetem magam a többivel együtt a barnásfekete bunkerlevesre. Az állandó éhségérzet fokozza dühödt, tehetetlen vágyakozásomat dohány után. A napi kenyéradagért dohányt vásárolok a görögöktől, mindaddig, amíg csak kapható.

A görögök a labor kufarai. Elképesztően ügyes üzerek, kép-mutatók és alattomosak. Mindent megszereznek és mindenért uzsoraárát követelnek. Nagyrészt Janinából, Patrásból és a görög szigetekről idehurcolt, keleti zsidók. Feketék, vadak, embertelenek, teli különös, idegen ösztönökkel, amiket mi nem értünk, nem érthetünk, talán már évszázadokkal előtt levetkőztünk. Riadt kétkedéssel bámulom őket, élő cáfolatait zsidó világszolidaritásról, kiütköző faji jellegekről és a zsidó lélek nemzetközi egyöntetűségéről kiirtott náci bárgyúságoknak.

Iskolázottabb alig akad közöttük. Túlnyomó többségük döbbenetesen, ázsiai tudatlan. Foglalkozásukra nézve nagyrészt vándorló vásárosok, batyuzó kalmárok. Örökös bamba vigyor-gásuk az idegeket szaggatja. Sok mindent tudnak, amit mi nem tudunk. Bámulatraméltó tehetséggel, napok alatt behízselgik magukat a németek kegyeibe. Különös képességük van a semmittevés olyan beállítására, hogy az lázas igyekvésnek, komoly munkának lássék. Ebben olyan ügyesek, hogy még a szemfüles, gyanakvó németek is beugranak. Ösztönös naplopók, lusták és gyorsan ernyedők, mégis ők azok, akiket példaképpen állítanak élénk öreink, meg a mesterek. Ők azok, akik kikoldulják a német

hajcsár szájából a szivarcsutakat, amelyet mindnyájan lopva, de ennél feszültebben figyelünk, várva a nagy pillanatot, amikor ajkára ég és elhajítja. De a görögök mindig megelőznek.

A legegyszerűbb német kifejezéseket sem tudják megtanulni, de folyton a mester körül lebzselnek, hízelegnek, fontoskodnak, denuncióznak. Nyelvtudás hiányában mindezt taglejtésekkel, kéz-lábbal.

— *Ungar nix árbájt, grek gut árbájt!* — magolja a görög tíz-húszszor napjában a mester fülébe. A német ezt el is hiszi, mindig a görögé az elismerés, meg a bagó.

Utolérhetetlen művészei a tolvajlásnak. A lopás — főleg az életet jelentő kenyér lopása — halálos táborbűn. Legtöbbször maguk a rabok torolják meg tüstént és könyörtelenül. Sokszor történik, hogy a vérszomjasan rohamozó tömeg meglincseli a tettenért kenyértolvajt. Az éféle galád tett villámgyorsan felszítja a közösségérzetet, a felismerést, hogy ma nekem, holnap neked — csenhetik el rongyba, vagy cementpapírba burkolt kincsedet.

Tíz hónappal később a dörnhauai halálgárban több ítéletvégrehajítást láttam. Elöttem cibáltak, téptek, taszigáltak és rúgtak halálra sok, az éhhalál utolsó stádiumában lézengő embert, akit kenyérlopáson kaptak.

A görög „bajtársakat“ azonban nehéz volt tetten érni. Agyafúrt módszereiket, fortélyait ma sem értem. Sohasem is fogom megérteni, hogyan tudták kiemelni a durva szalmazsák belsejébe rejtett kenyeret, melyet még fejem alá is csúsztattam volt. A zsákvásznon nyoma sem látszott bemetszésnek, tehát a huzat oldalsó tömörésén kellett mélyen benyúlniok, fejem alatt kotórászniok, mégpedig olyan hajszállinom óvatossággal, hogy fel ne riadjak éber félálomból. Ez pedig csodálatraméltó lélekjelenlét és nem kevésbé csodálatraméltó kezűgyesség. A görög háftíngék ilyen csodatevők.

Tizennégy nap Euleban...

Vészes gyorsasággal aljasodom a telep szennyébe. Rikolozva, böszült vagdalkozással küzdök könnyebb csákányért, a sínhordó munka könnyebb posztjáért, sűrűbb levesért, tenyérszékelyért. Artikulátlanul üvöltve hempergek a többivel, a sárban küzdve útszélén talált sárgarépáért, fogcsikorgatva startolok minden elhullajtott cigarettavégre.

Hajnali négy órai ébresztő után ötkor már munkahelyünkön állunk. Déli félórás pihenővel este hatig tart a munkaidő. Bevo-

nulás, esti apellek, ételosztás körüli zürzavarok újabb másfél órát rabolnak el. Félnyolc körül már magadra is gondolhatsz. A vékonyan csurranó vízcsöveknél megnedvesítheted arcod és kezéd, melyen vastagon ülepszik föld, por, cement, mocsok. Sebei-det is bekötheted, ha megtalárod a mogorva, tanácstalan lengyelt, aki itt orvost alakít, holott otthon — legjobb esetben — ápoló lehetett. De az is lehet, hogy rongykereskedő, vagy kazánkovács.

Napi tizenhét órán talpon vagyok, ebből legalább tizenötgy telik megerőltető munkában. A liternyi hideg lé, melyet leves címen merítenek a csajkaul szolgáló rozsdás konzervdobozba, nem nyugtatja a kínzó éhséget. Mohón, rágatlanul nyeldesem a negyedkenyeret. Sülyra lehet ugyan negyven dekányi, de nehéz, ízetlen, szaporátlan. Nem laktat. Még sajnálom a beosztókat, óvatóságukat. Ők centimétereznek, hártyavékony szeleteket vagdosnak. Ha cigarettavásárlásra nyílik alkalom, természetesen a görögök gyomrába vándorol adagom legnagyobb része.

„Culág“ is van. Tizenöt-húsz gram margarin, lekvár, vagy vékony szelet, rendszerint már büzös lószalámi. Hetenkint egyszer a levesek sztárját kapjuk: lefőlözött tejleveset. Édes, meleg, nyugtató. Makaróni csíkok úszkálnak benne. Inyünk ilyenkor ujjongva érzéklí az íz ritka szenzációját. Fogadalmat teszünk, hogy mindennap tejleveset rendelünk, ha hazakerülünk. Tejleves orgiákat rendezünk, tobzódni fogunk tejlevesben. Ünnepi lakoma a mártásban úszó krumpli is. Öt-hat salnya szem, héjában főtt krumpli, féldeci mántás. Ez a ritka étel viszont tömörségével hat. Voltaképen az egyetlen táplálék, amelyet — a culágokon és kenyéren kívül — nem folyadékformában kapunk. Mindkettő ritka osemegé; túlnyomóan répa, sóska, vagy úgynevezett bunkerleves a menü. Pontosan kikalóriázva minden porció: leves, kenyér és culágadag pontosan annyi tápanyagot tartalmaz, amennyi a szervezet fenntartásához elengedhetetlenül szükséges. Fenntartásához, nem pedig megóvásához. Ez utóbbi legkevésbé sem fontos. A háftling munkaerejét és élettartamát néhány hónapra kalkulálják. Ha megdöglik, öntik a jól hizott, friss árút a leolmozott vonatok. A haláltáborok kalóriaelőírányszata szorgalmas és tehetségtelen német tudósok műve, módszeres német bogarászás kikísérletezett eredménye. Jóllakni, — ez más. Erre nincs szükség.

Ők találták ki a bunkerleveset, ezt a lére ülepedő, dohízú masszát, a porsajtót, a borzalmasan büdös melasz ekvárt és a többi háftlingcsemegét.

Este nyolc órakor kinn vaksötét, a celt közepén olajméc sislákol. Holtra fáradt emberek nyúlnak el a celt háromszögein. Undokul böffen belőlünk a meleg lé; furunkulusainkat borogatjuk. Vakarózunk.

Az újvidékiek celtjében lakom. Napok óta együtt dolgozom régi barátommal. Maurer Bélával, az ügyvéd-újságíróval, az egyik jugoszláviai magyar napilap egykori szerkesztőjével. Topolya óta egy ideig nem láttam. Ott bizony nagyot tévedett, amikor kétségbevonta, hogy kihurcolnak az országból. Ő szorít helyet a sátorban. Rajtam és a kis Bolgáron kívül mindenki újvidéki itt.

Maurer kedves, eszes ember, mindenki szereti. Százhusz kilós testsúllyal érkezett és régi gyomorbeteg lévén, rettegett minden falattól, ami nem diétás. Hetekig nem nyúlt ételhez, emésztette zsírpárnáit, azokból élt. Ma már kinevelődött ő is. Nincs több hetven kilónál, de úgy kanalazza a „bunkert“, mint akármelyikünk. Viszont a gyomra — azt állítja — nem fáj többé.

Szomjasan hallgatjuk délibabos fejtegetéseit:

— Úgy kell csinálni, mint én. Egyszerűen kiértékelni a helyzetet. Mi a helyzet? A helyzet az, hogy négy hónapot ki lehet bírni.

— Te kibírhatod — mondja a hórihorgas, mindig szomorú Gleiwitz — te magaddal hoztad a zsírosbödönt.

— Fenét. Te éppen úgy kibírod. Nincs az az átlagos egészségű ember, akiben ne lenne négy hónapra való tartalék élelterő. Négy hónap alatt pedig matematikai bizonyossággal vége van. Amikor eljöttünk, minden épeszű ember tudta, hogy a németek már akkor elvesztek, amikor nem sikerült a keleti villámháború.

Imhof ügyvéd csendesen ellenkezik:

— Úgy van, elvesztek. Mi pedig velük.

A temperamentumos Maurer dühbe gurul:

— Mi pedig hazamegyünk. Érted? Haza. Lehet, hogy azóta már partra is szálltak nyugaton az angolszászok. Az invázió után rohamosan követik majd egymást az események. Nem lesz többé eseménytelenség. Keleten a szovjeté a kezdeményezés, a kiscsatlások ingadoznak. Miben reménykedhet Hitler?

— Semmiben. Akárcsak mi — erősködik Imhof.

— Ostobaság. Az összeomlás nincs messze. Legfeljebb négy hónap.

A célt visszafojtott lélegzettel hallgatja. Kibontja szárnyát a remény. Hinni tudunk megint, egészen a másnap hajnali apellig. Az erős, szuggesztív Maurer elhinti a bizakodást. Csak én akadémkoskodom:

— Nézz csak magad körül, Béla. Figyeld ezt az anyagbőséget. A rengeteg kitűnő minőségű deszkát, vasat, acélt, cementet, amely csak ide fut be minden nap. Ezt a tömeg erőteljes, fiatal embert, akit a háború ötödik évében még mindig nékülözni tud a front. Hol van itt hiány? Hol veti itt előre árnyékát összeomlás?

— Hol? Majd megmondom. Először is a gyomrokban. Másodsor, a lelkekben. Tegnap négyszemközt beszéltem Jozeffel. Tudod, az az alacsony, szöke. Mester a kötőröknél. Egész jóba lettem vele. Igazi német. Csordalélek. Lelki szüksége a meghunyászkodás felfelé, könyörtelenség lefelé. De én bebeszéltem neki, hogy törvényszéki bíró vagyok és behódolt a tekintélynek. Botoskápónak nevezett ki a csoportjához. Hát ez a József bevallotta nekem, hogy mint nehéz testi munkás havi két tojást kap. Kap továbbá a többi között napi 25 deka korpakenyeret és két, mondd két cigarettát. Vagy ennek megfelelő mennyiségű pipadohányt. József szenvedélyes dohányos és mivel nem tudja megfizetni a cigaretták másfél márkás fekete árát, eperlevélet szív.

— Ügy kell neki, — vetem közbe — én tegnap paripacitrot szárítottam.

— Ezt megírom egyszer — ugrat kárörvendőn, a nemdohányzók fölényével Maurer. — Ha hazamegyek, megírom Aushwitz regényét. Hatszáz oldal lesz.

— Szóval Józsefünk eperlevélre fanyalodott — folytatja azután. — Ma még meggyőződéses náci, de ki tudja, mit hoz a holnap? Diktátoroknak nem szabad verést kapniok. És főleg alattvalóik gyomrával ne tréfáljanak. Ez a Jozsef még Hitler embere. A hibbant elmélelek, a ködös frázisok még benne élnek, de huszonöt deka kenyérral nem sokáig lehet „Heil Hitler“-t ordítani. És Józsefnek esetleg az is eszébe jut, hogy a felesége, meg a gyereke, otthon Szászországban csak lizenöt dekát kap. Szög, deszka, cement és acél van. Látszólag van. De gyomrot nem lehet szöggel megtölteni. A magad szemével láthattad, hogy az SS-katonák se esznek sokkal különb ételt.

Nem győz meg.

— Külön levest kapnak — vetem ellen. — Hússal. Nagyobb adag kenyeret, feketekávé, cigarettát. Ruhát, cipőt, pénzt. Nem dolgoznak napi tizennégy órát. Hagyd el, Béla. Nyolcvan millió gyilkossal állunk szemben és ha szorul a kapca, legelőször is velünk végeznek.

A száraz Gleiwitz hozzáeszi:

— Pedig ez csak harmadrendű, frontmögötti szolgálát. Az arcvonal katonái, nyugodt lehetsz, még csokoládét is kapnak. Dohányt, amennyi beléjük fér. Nem szólva arról, amit összerabolhatnak.

— Nincs nyolcvanmillió gyilkos — Maurer szokása szerint hevesen gesztikulál — legfeljebb...

— Legfeljebb tizmillió — egészíti ki Gleiwitz. — De annyi aztán igazán van, a fene essen beléjük...

Keserves derű fogadja e szavakat. Maurer nem hagyja magát, felülkerekedik. Nem lehet a népet azonosítani egy vérszomjas, örült klikkel.

Én pedig ilyesfélét gondolok:

— Úgy van. Egy nagy nemzetet, amely emberemlékezet óta döntő szerepet játszott a történelem minden vonatkozásában, egy népet, amely Goethet és Kochot, Beethovent és Röntgent adta a világnak, nem lehet elmarasztalni részint kéjgyilkosság, részint rablógyilkosság kollektív bűnében. Ez ellen nemcsak az elemző ész tiltakozik, hanem az ösztön is. Másrészt viszont tény, hogy a „gondolkozók népének” nyolcvan milliós tömegéből szerényen számítva tizmillió, közvetlenül, vagy közvetve érdekelve, sőt foglalkoztatva van az emberiség elleni nagy gaztett gépezetében. Tudatosan, vagy tudattalanul a bűnség szerepe jut itt millióknak. Miért ötlük hát eszébe olyan kevésnek közülük, hogy — bűnöznek. A terror nem magyarázza kielégítően a kiállás csaknem teljes hiányát. Nyolcvan millió gyilkosról talán valóban nem lehet beszélni, de néhány millióról lehet. Mindenesetre lehet.

— Különös nép ez. Csupa belső ellentmondás, csupa hőkentő véglét. Különös nép; nemcsak Robert Kochot adta, de Ilse Kochot is, a belseni boszorkányt, minden idők legperverzebb női tömeggyilkosát, Nemcsak Keplert, hanem Himmlert is. A megértés megszálottjait és a civilizáció sírásóit. Humanistákat és hasfelmetszőket felváltva. Napoleon katonái a marsallbotot hordták tarisznyájukban, Hitler kispolgárai a herélőkést.

De nem szólok. A sátor üvegtelen kis ablakán májusesti szél lopakodik be, meglebbenti a mécs lángot. Harmincan vagyunk

együtt, mindjárt takarodó. Várjuk a kis Bolgárt, a szegedi mű-
egyetemistát, aki a Todt-emberek tervezőbarakjában dolgozik.
Mesés szerencséje volt és helyzete egészen különleges. Ételmara-
dékok és szivarvégek eldorádójában él, asztal mellett dolgozik.
Rajzol és a mérnökök után mérőszerkezeteket cipel.

— Őt se a szíve fogja megölni — mondja róla Maurer, mert
a százötven centis, apró fiatalember még soha senkit sem részeltetett kincseiből. Ezzel szemben alkalma van újságokba is bepil-
lantani és szívesen, sőt élvezettel szövegél hiteles hírekkel.

A kis Bolgár érkezése után eloltjuk a mécset és a fiú felszó-
lítás nélkül mesélni kezd. Kitünő a memóriája, a „*Schweid-
nitzer Beobachter*“-ből, a közeli város helyi lapjából
szinte szószerint idézi a *D. N. B.* jelentéseket.

Azután elmondja, mit hallott a Todt-emberektől. Mindig hoz
valami bátorító újságot. A nyugati partraszállítás még nem kez-
dődött meg, de a nagy esemény már a levegőben van. Minden
nap várják. Maguk a németek is állandóan ennek eshetőségeit és
várható hatását mérlegelik egymás közt.

— A kövér Gaedicke, tudjátok az a négy gyerekes berlini
mérnök, akirol már beszéltem, ma megkínált a sörével. És mit
gondoltok, mit mondott? — Na häftling, nemsokára megyünk
haza. Ezt mondta. Becsületszavamra.

— Ahogy ő elképzeli — recseg a sötétben Gleiwitz.

— Mit?

— Hogy ő hazamegy.

Maurer felül fekhelyén:

— Ő talán nem megy, de mi igen.

— Úgy van — helyesel Grosz, a milliomos textíles.

— És mi történik, ha a kapituláció előtt egyszerűen megsem-
misítik a gyűjtőtáborokat? Ha bezárnak a barakokba és egysze-
rűen fejünkre gyujtják? Ha gázba küldenek? Vagy halomra gép-
fegyvereznek?

Ezt megint Gleiwitz mondja. Grosz mindjárt lelohad:

— Ez, sajnos, nagyon is hihető — aggodalmaskodik. — Ha
visszavonulnak, nem fognak sokat teketóriázni. Nekik már úgylis-
mindegy.

A textíles hangja síróssá válik. Ő a beosztok közé tartozik,
vigyáz magára, kiméli az erejét. Reggelire, ebédre és vacsorára
osztja be kenyéradagját és lelke mélyén remegve reméli, hogy
egyszer mégiscsak leírhatja üzleti könyveiben ezt a kis auschwitz-
passzívát.

Kilenc órát harangoz a táborharang. Gleiwitz a „Stubenälteste“, szobaparancsnoki tekintélyének egész súlyával szólal meg:

— Jó éjszakát bajtársak! Isten óvjon valamennyitünket.

Jó éjszakát... Milyen esztelen gúnyként hat itt ez a köz-hely, amelynek fogalmi mélyébe otthon sohasem hatol be a gépies-értelem. Lehet az embernek jó éjszakája? Ilyen helyen?

A mellettem nyujtózó Maurer megérinti vállam.

— Te, azt hiszem mégis igazad volt az előbb. Emlékszel a „Maurizius ügyre“?

— Mire?

— A „Maurizius ügyre“, Werfel regényére.

— Valamennyire. Hogy jut ez most eszedbe?

— A sokmillió gyilkossal kapcsolatban. Tudod, az a rész Klakusch-sal, az öreg fegyőrrel. A sárgaszakállú Klakusch-sal. Ez a Klakusch, mikor Maurizius elbeszéléséből és egész lényéből meggyőződik, hogy az ember ártatlan, ártatlanul ítelték el, ártatlanul ül tizennyolc esztendeje, azzal felel a társadalomnak, hogy — felakasztja magát.

— Na és?

— Ezért lehet igazság abban, hogy ha nem is állunk szemben nyolcvan millió gyilkossal, de néhány millióval valószínűleg. — igen. Tudom, hogy sok német talán sajnál is bennünket, de Klakuschok, akik kiállnak, kockázatot vállalnak, a maguk bőre árán nevezik nevén a legutóbbi ezer esztendő legállatiasabb tömegmészárlását, ilyen Klakuschok nincsenek, vagy elenyészően kevesen vannak. De ezeknek itt ne árul el, hogy én is...

— Mit akarsz, csak nem várod, hogy az emberek kiálljanak: Berlinben az Alexanderplatz közepére és ott vágják Hitlerék szemébe az igazságot?

— Nem egészen. De valami ilyesmit. Tíz igaz embert Szodomában és Gomorában. Akinek a kedvéért megbocsáthatnék a többinek.

— Nem tíz, tízezer is van. Elfelejtetted, hogy Auschwitzban nemcsak zsidók senyvednek, hanem németek is. Politikai internáltak. És nemcsak Auschwitzban találhatod meg őket. Dachau, Mauthausen, Buchenwald, Bergen-Belsen, Grossrosea is teli van velük.

— Ez nem az igazi. Nem erre gondolok. Az öreg Klakusch-t nem politikai meggyőződés juttatta a magahurkolta kőtelre. Több és kevesebb ennél. Egyszerű emberi részvét. Ez hiányzik Hitler teutonjaiból és ezért tombolhat ilyen arányokban a téboly. Milliókat nem lehet kényszeríteni, hogy ilyen cselekedetekért erkölcsi felelősséget vállaljanak, ha ezekben a milliókban nem dolgozik valami tudatalatti, ha'lgátolagos helyeslés. A német a muzsikusok, a gondolkozók és a — szadisták népe. A gázautót, vagy Birkenau gépesített embervághőhidait orosz, francia, angol, szerb és semmi-féle más agyvelő ki nem találhatta volna. Csak német. Ugyanígy, ahogy foka nem szülhet kengurut.

Maurer elhallgat. Arra gondolok, hogy íme szerepet cserél-tünk. Támadja azt, amit az imént védett. Hányódunk a nyögve, forgolódo embertestek között. Aludni nem lehet, de magához ölel valami kavargó kábulat.

Ritkák még ilyen szaggatott beszélgetések is. Elvértve akad csak emberi formák között töllhető táboreste. Aránylag nyugodt nap, botozás nélkül lezajló apell, néhány szippantásnyi dohány-füst kell hozzá, hogy egyáltalán kedvünk legyen megszólalni.

Ezernyi nyomorúságunkat tetézi, hogy nem akar állandó-sulni a tavasz. Mintha a vidék is el lenneátkozva, ritkán kapunk két-három órai napsütést. Az időjárást állandó felhőjárás teszi bizonytalaná. Táborunkat dél felől dombvonulatok védik, de az északi szelek szabadon dűlnak át, dűhødten szaggatják a könnyű viskókat.

Jócskán benn járunk már júniusban. Hat hete érkez-tünk, a tábor szemlátomást épül. A Baugesellschaft katonái és civilhaj-csárai derekasan működnek. Két nagy huszonnégy szobás barak készen áll a magaslat lábánál, celtjeink alatt. Még húsz ilyen hatalmas barak épül. Jelenlegi sátrainknál sokkal kényelmesebbek-nek ígérkeznek. Egyelőre üresek a kész barakok. A felállítandó konyhák számára is megérkeztek a háromszáz literes kazánok. Az őrseget kiegészítették, a dróton kívül lázas gyorsasággal emel-nek a miénkhez hasonló barakokat a katonáknak és az egyre szaporodó Todt-embereknek. Minden jel arra mutat, hogy nagy tábor leszünk.

Szegény Kemnások napról-napra sápadtabban, gyulladt, vé-res szemhéjakkal kerülnek haza. Öt kilométernyire a tábortól ha-talmas földalatti barlangokat fűrnak. Az alagút rohamosan za-

bálja megmaradt egészségüket. Tíz halottjuk is van. Kettőt kööm-
lás zúzott agyon, nyolcat pedig a kibírhatatlan robot ütött le az
eltelt hetek alatt.

Mi, Urbán-rabszolgák egyelőre felszíni munkát végzünk. Iparvágányokat rakunk le, ásunk, követ törünk, csilléziünk, csa-
tornázunk. Látszólag összefüggés és értelem nélkül, hol itt, hol
ott kezdünk. Laikus számára egyelőre átláthatatlan, mit is készí-
tünk voltaképpen. Közöttünk dolgozó mérnökök viszont meggyő-
ződéssel állítják, hogy nagyszabású védelmi vonal épül. A néme-
tek esetleg idáig vonulnak vissza és ezért improvizálnak a vidé-
ken második Szigfrid-vonalat. Minden itt végzett munka előké-
szítő részlete egy földalatti erődhálózatnak. Hogy körülbelül jól
sejtettünk, arról később Fürstensteinben győződtem meg. Az ot-
tani nagyhercegi kastélyt szemmel láthatóan főhadiszállás cél-
jaira építették át.

Nem volt különösebben felemelő gondolat, hogy Hitleréknek
1944-ben, a háború ötödik évében anyaguk és emberük van új
Szigfrid-vonalakhoz. A látszat sehogyan sem vágott egyetlen re-
ményiségünkkel: a közeli összeomlás lehetőségével.

Pedig valóban földalatti erődország volt itt keletkezében. Az
készült. Még hozzá, nem is amúgy immel-ámmal készült. Depor-
táltak százezrei köpték ki lelküket, sok ezer vagon fa-, betón- és
acélanyag ömlött. Egész SS- és Wehrmacht-ezredek, Todt-had-
osztályok, polgári hajcsárok, pallérok, szakmunkások, aknászok,
robbantók, kőművesek, szerelők, lakatosok, ácsok ijesztő soka-
sága terveit, hajszolt, izzadt maga is, valamennyi tábor körül.

Eüle is új arcot kapott lassankint. Június második felében
egymás után futottak be a friss emberszállítmányok. Elsőül ezer
szlovákiai deportált érkezett, nagyrészt kassai és környékbeli zsi-
dók. Azután lengyelek jöttek; pogromokat átvészelt, gettójárt,
egészen elállaliosodott szerencsétlenek. Ezek már harminckilenc
óta vannak nációkzben. Naponta tízóvel hullanak, mint a legyek.
Erdélyből is többszáz főnyi csoport futott be. Kolozsiak, váradiak.
Markos, kárpátukrajnai zsidóparaszlok, Ungvár, Munkács elhur-
coltjai. A sajtóságos melódiájú, elnyújtott jiddis szó zeng a tá-
borban. Minden vállalat kiegészítette munkáslétszámát. Új arisz-
tokrácia van születőben, új kápók, blockáltesték magasodnak ki.

Erőltetett iramban épülnek a barakok. Július végén már
mindnyájan beköltöztünk az új faházakba. Minden ilyen húszszob-
ás építmény egy-egy blokk lett, külön blockáltestével, mint pa-

rancsnokkal. Emeletes priccsek és falorgács-matracok várták itt a rabokat. Harmincan aludtunk egy szobában, sok priccsen feküdtek ketten, úgyhogy „kényelem“ itt se volt sokkal nagyobb, mint a celtekben.

Jómagam Az I. blokk 5. számú szobájának lettem lakója Szobatársaim kárpátukrajnaiak.

IX. FEJEZET

A két legnagyobb eulei karriert két Weisz nevű háftling futja be. Egyikük alacsonyhomlokú, zömök felvidéki kereskedősegéd, első Urbán-kápó lett. Réme bajtársainak; lelken jónéhány aljas testvérgyilkosság száradt, közvetve, vagy közvetlenül. Hallottam később, hogy még az összeomlás előtt agyonütötték valamelyik táborban. Sohase jutott haza.

Ez az ember förtelmes stréber volt, amellet szinte ősemberien kegyetlen. Lelkiismeretes, sőt passzionátus végrehajtója az Urbán-hajcsárok sötét intencióinak. Állandóan járta a munkahelelyeket; elpusztíthatatlan erő lakozott benne, igaz, hogy a többinél ezerszer különb kazánon élt. A cég konyhájáról étkeztettek és része volt a kiválasztott renegátok minden apró és nagyobb kedvezményében. Az alattomos, fontoskodó lickó igazi „aljzsidó”-nak számított. Magyarul valami különös, ronda akcentussal beszélt:

— Csinyáád, vagy megdögöös!... — nyekeregte folyton.

Ha gumibotjával feltűnt valahol, jobban megszorítottuk a csákány nyelét, vagy az ásót, mintha csak a táborparancsnok jönne.

Ez a hatalomba szabadult, rosszszötönű vadállat tisztán kitenyésztett kreatúrája volt az ördögien ötletes nácirendszernek, amely azon a számtalanszor beigazolódott, régi fellevésen épült, hogy legjobb hajcsár a kiváltságos helyzetbe juttatott rabszolga. Lägerarisztokratáink legnagyobb része ilyen veretű figura.

Sajátságos módon olyan típusokból verbuválódtak Auschwitz hatalmasai, akik otthon, a zsidó polgári rétegeződés legalján álltak. Akik „nem vitték semmire”, a „snorrer”-ok, a „nebich”-ek, a „slemilek”, a tarhások, linkek, beugrató ügynökök, foglalkozás nélküliek, levegőből élők, mind kivirultak ebben a mocsárban.

Másrészt, — döbbenetes törvényszerűséggel volt így — gyárosok, ügyvédek, nagykereskedők, igazgatók, örökös templomszéktulajdonosok, mindazok, akik odakinn polgári értelemben karriert futottak be, itt a leggyámoltalanabbaknak bizonyultak. Ha valahol, itt igazán megvalósult a biblia kenetes ígéje: utolsókból elsők lettek és megfordítva: elsőkből, tekintélyesekből, vagyonosokból, legeslegutolsók.

A másik Weisz sok tekintetben kivélt jelentett. A tábor legirigyeltőbb pozícióját töltötte be: kulcsár volt az anyagraktárban. Pálnak hívták, Erdélyben tisztviselősködött. Nem tudom, túlélte-e a nagy cavalcade-ot. Mindenesetre megvolt minden esélye.

Egészen különleges helyzetbe csöppent; szürkéknek és Todt-embereknek is tehetett apró szívességeket. Ehhez képest kizárólagos joga volt a Todt-irodáknak található hamutartók kiürítéséhez, jócskán részesedett a zsírt is látott katonalevesekben, bádog dohánnydobozba, börtalpu bakancsa, szappana, törülközője, zsebkenője, ceruzája és egyéb — számunkra elérhetetlen — kincse volt. Emellett fedett helyen dolgozott és félig-meddig emberszámba vették. Mindez olyan kiváltságos körülmények közé juttatta, hogy állása, bár semmiféle külső dekórummal vagy címmel nem járt, felért bármelyik felespozícióval. Ázzal a különbséggel, hogy ütnie sem ké'lett bajtársait, hogy helyén maradhasson. Ehhez képest a kis Bolgár hasonló természetű beosztása szerény szerencsének számított.

Weisz Pál fehér holló volt a rengeteg kisisten között. Olykor hullatott valamit a névteleneknek, akkor is, ha semmiféle sógor-komaság nem füzte hozzájuk. Én is sok vigasztaló szóval és cigarettavéggel vagyok adósa.

Az újak érkezése óta tovább romlott a helyzet. Jelentékeny nagyságú tábor lettünk; több mint háromezren voltunk már és ez különösen az amúgy is minimális ételadagok további csökkenésén látszott meg. Kenyér- és culágszeletelésnél egyre szemérmellenebbül loptak az osztó hatalmasságok. A kenyhabarakok elkészültek, a kazánok is ott voltak, de az élelmiszeranyag nem akart megjönni. Még mindig az ötven literes hőálló kondérokban, teherautókkal szállították az ételt.

Az első osztást a lagerállteste és segédei végezték. Ők adták ki az adagokat minden blokknak. A blokkon belül a blockállteste adagolt a szobáknak, végül a szobaparancsnokon keresztül ju-

tottunk az ételhez. A sok enyves kézen sok sikkadt el. Az élet fenntartására elsősorban hivatott, eredetileg húsz grammos zsíradékok mikroszkopikus kicsinységűekre zsugorodtak.

Max lagerálteste, a párizsi bitang, elviselhetetlenül garázdálkodott. Az apellek főattrakciói: vandál botozások. SS-ek, Todt-emberek, civilfelügyelők és häftlingkolomposok versengve hajszoáltak. Hagymázos látszatélet tengődött a gombamódra sokasodó barakok között.

Maurer is engedett a negyvennyolcból. Hazulról hozott kilói végleg elenyésztek, a testes, nehéz ember árnyéka lett önmagának. Csüggedten jelentette ki:

— Mindent visszavonok. Ezt csakugyan nem lehet négy hónapig bírni.

Két hónap telt el mindössze. A naptár nyárba fordult, de az időjárás — mintha cinkosul szegődött volna a tömegirtáshoz — sehogyan sem akar tartósan javulni. A sziléziai égen fáradhatatlanul vándorolnak a felhők, eső locsogott, a kétségbeesett hajnalokat még mindig dér lisztezte.

Végleg és helyrehozhatatlanul mocskosodunk. Régen elfogyott az éreztéskor kiosztott homokos szappandarabka, az alsónemű szennyes foszlányokban tapad felismerhetetlen színű koldusrongyainkra. A facipők talpa levált, sebes, meztelen lábfejjel tocsogunk naphosszat a mindent elborító sárban.

Logikus beletözésül egyszerre febukkan a ruhatető. Rongyainkon, takaróinkon kirajzolódnak az ezüstösen csillogó, tenyérynői lárvatelepek. Ezek az ezüstmoltok azután pár óra alatt, mint lázálom zavaros csodái, mozogni, majd nyüzsögni kezdenek, szétterjednek féltelmesen, irthatatlanul. Egyszeriben végük az éjszakai félnyugalmaknak. Szitkokkal, kínos vakarózással telnek a pihenésre szánt órák. Megkockáztatva a hajcsárok gumibotját, esetleg az őrszem puskatusát, napközben is minduntalan le kell tenünk a szerszámot, hogy dühödt kéjjel kivakarózhassuk magunkat.

A fásultképű álorvos táborfőorvossá lépett elő. Az újak között sok igazi orvos akad és néhánynak sikerül elhelyezkednie hivatásában. Valamelyik fejes meggyőzte Maxot, hogy ekkora tábor nem lehet el betegszoba nélkül. A lagerálteste közbenjárt és végre felszabadítottak valami húsz priccset haldoklók, szerencsétlenül jártak és félholtra botozottak részére. Új orvosaink egy része szanitécként ügyeskedni be magát a „Krankenstube“ para-

dicsomába. Gyógyszer, kötszer, műszer persze nincs, hatásos orvosi beavatkozásról szó sem lehet. Csak azok kerülhetnek be, akik szemmel láthatóan végüket járják. Gyógyultan senki sem távozott a Krankenstube-ból, amely valódi siralomház színében kezdett feltünni. Kerültük még a tájékát is. Kiütéses tifuszeset egyelőre, szerencsére nem fordult elő. Az a nézet, hogy tavasszal és nyáron nem fertőz annyira a tetű.

Most már a Krankenstube ontja a halottakat. De napirenden van a munkahelyeken is, hogy holtan esik össze valamelyik häftling. Lagermunkások különosztagai a táboron kívül ásott, óriási meszesgödörbe dobálják egymásra a hullákat. A lengyel főorvos előzőleg harapófogóval kitérdeli a hullák aranyfogait. Miután jócskán megvámolja az összegyűlt aranyat és osztózik a zsákmányon a lagerältestével, a maradékot a táborparancsnoknak „szolgáltatja be”. Így jut mindkét fél csinos mellékljüvedelemhez. Nagyjából egyébként ugyanez a gyakorlat minden táborban.

Mindössze két hónap és máris ijesztően ritkulnak a sorok. Az ismerősök közül legelsőnek Freund, a nyápic kézimunkaöltös ment el. Irtózatos kínok között múlt ki a bélbajos ember. Kende a derülátó, kopasz könyvelő követte. Előző nap, még a kislányáról tartott felírás előadást, a kislányáról, akit imádott. Arról beszélt, hogy lesz, mint lesz, ha viszontlátják egymást. Az újvidéki Bokor ijesztően felpuffadva került a meszesgödörbe. És tízévelhűszával olyanok, akiket csak felületesen ismertem. Június utolsó napjaiban rekordaratása van a halálnak. Úgy fest, hogy nem ígérkezik túlságosan rentabilis vállalkozásnak a németek számára, a fizikai erőfeszítéshez nem szokott, más életbe nőtt emberek munkára hurcolása.

Itt az izomerő dönt. A munkahelyeken sötétben kuporognak az SS-örök. Szigorúan tilos szóba elegyedniük a rabszolgákkal. A munka felügyeletét voltaképpen a vállalat polgári előmunkása, a mester látja el. A poszt és a mester hatásköre élesen elkülönült. Az őrszem feladata, hogy vigyázzon, meg ne szökjék a häftling, amíg a szögesdróton kívül dolgozik. De akad köztük, aki magánszorgalomból, vagy unalomból a hajszolásban is résztvesz. Nagyrészt fiatal emberek az örök. Keserves gondolat, hogy a náci szénája még mindig olyannyira rendben van és ilyen emberanyagot nélkülözhetnek a frontokon.

Az őrszemeket állandóan cserélik, naponta más poszt vonul ki minden munkahelyre. Roppantul vigyáznak, hogy őrző és őrizettek között a legfelületesebb érintkezés, vagy kapcsolat se csírázhassék ki. Posztjaink arcán hiába kutatjuk sajnálkozás, vagy részvét jeleit. Általában, ezek az emberek, katonák és civilek egyaránt, nyilván meg sem próbálják törni a fejüket, kik is hát voltaképen ezek az otthonuktól messzehurcolt, elgyötrött, éhező, rongyos szerencsétlenek.

Hítem szerint az állagnáci, akinek dolga akadt velünk, olyasvalamit képzelt, hogy csupa fegyházviselt, közönséges bűnöző áll előtte és minden zsidónak legalább is emberölés van a rovásán. Talán el is hitettek velük ilyesmit. Pusztán az egyszerűség kedvéért.

Egyetlen kivételre emlékszem, Herman SS-közlegényre és breslauri bárpincérre. Körteképi, ijesztően sovány fickó volt Herman. Nem meredt ránk olyan ádáz gyűlölettel, mint a többi. Istennem... bárpincér volt... Egy bárpincér esetleg akkor sem tud gyűlölni, ha SS-egyenruhába bujtatják. Jónéhányszor dolgoztam olyan szakaszban, ahol Herman vigyázott ránk. Mindig szóba állt valamelyikünkkel és mint a bibliai magvető, ejtett lábunk elé egy-egy megkezdett, égő cigarettát. Nekem is jutott Herman ajándékaiból. Most is visszazeng bennem a felszabadult boldogság, amikor felemeltem a cigarettát és Herman cinkosan mosolygó körtearcába néztem. Egy egész, jól tömött cigaretta... Hat vékony rudacsát is csavarhatok belőle, hatszorosan enyém a nikotin otthontbűvölő varázslata...

Hermanra, a breslauri bárpincérre sokszor gondoltam a későbbiek folyamán is. Vigasztaló, szilárd pont lett ő a nagy földindulásban.

Ez a Herman volt örünk, aznap is, amikor a Félkezű megjelent. Fejvesztett ijedtség vett erőt rabszolgákon és hajcsárokon egyaránt. A csoportok egymásnak adták tovább a riasztó hírt. Itt a Félkezű!

Régiektől, akik már átvészelték néhány inspekciós látogatását, gyorsan megtudtuk, ki ő. Tehát: a Félkezű a grossroseni táborkörzet legfőbb felügyelője. SS-százados és félkarját frontsebesülés következtében felkötve hordja. Legutóbbi látogatása során két emberre rálőtt és csaknem mindenkin, aki mellett elhaladt, végigvágott néhányszor korbácsával. Tíz-tizenkét boldog-

talán véletlenül magára vonta figyelmét. Ezeket földre teperte és percekig taposta belüket. Az SS-örségnek is kijutott. A Félkezű mindenben hibát talált és böségesen osztogatta a sötétzárkát.

Ez három hónapja történt; ideérkezésünk előtt. És most ismét itt van.

— Oh Weh! ... — óbégatnak táborszerte a lengyelek. Mi többiek, vártuk a történendőket. Csatornázásnál dolgoztam azon a napon, százötven-kétszáz méternyire a tábortól. Mély gödörből dobáltam csillébe a köves, sárga földet, melyet először még osákánnyal kellett porhanyósítani. Nehéz munka volt, de Herman ma sem hagyott cserben. Gödrömbe ejtette ajándékát, ezúttal kis csomag maró, ukrán dohányt, úgynevezett „mahorkát“.

Számban cigaretta fiüstölt, ehhez képest a Félkezűről szóló rémtörténeteket is higgadtabban fogadtam. Az egész nyüzsgést hisztériának tartottam. Végre is, mi történhet még? Minden nap, minden órájában amügy is törvényen kívül vagyunk, gyilkosok lőtávolában.

A régieknek mégis igazuk lett. A Félkezű mást hozott. A mindennapi szürke pokol helyett látványos, giccses villámdrámát.

Tábori gépkocsin jött. Balkarja vastag, fehér pólyában, felette fekete selyemből a fészek. Tanáros finom koponya a halálfejes tányérsapka alatt. Egyenesvonalú keskeny ajkak között parázsló cigaretta. Vékony aranykeretes szemüveg ül a finommeteszésű orron.

SS-százados, számos kitüntetéssel. Gyilkos, Made in Germany. Főiskolai oklevele van és esetleg türhetően zongorázza Bachot.

A táborparancsnokkal és két ismeretlen tiszttel száll ki. Mindennapi hóhéruk hétrét görnyed a magasabb hatalom árnyékában. Az egyik tiszt kezében csillogó Leica. Fényképezi a terepet. Herman jelentést tesz. A Félkezű, több százezer ember, egy egész lágerkerület legfőbb kényura, lassan, közönyösen lépked közöttünk.

Most már senki sem néz fel. Testi erőfeszítésbe menekülünk. Görcsösen markoljuk a csákányt, a csillékbe vadul csapódik a föld, a vontatók egész testtel vagonettjeiknek feszülnek. Sikoltva szaladnak az apró kocsik az imbolygó keskeny síneken.

— Kápó! — szólal a Félkezű.

Csoportunk nagyrészt ungváriakból és munkácskörnyékiekből áll. Otthon is testi munkát végeztek. Iparosok, luvarosok, favágók, rakodómunkások. Jól dolgoznak; nem is tudnak rosszul dolgozni. A szerszám viszi őket.

A kápó maga is efféle, sápadtan ugrik elő, Előírásosan lekapja a kerek fegyencsapkát, a „Schmützen“-t. Remeg egész testében, de vigyázba vágja magát.

— Hogy megy a munka kápó?

Majdnem barátságosan szól. Hangját egyáltalán nem emeli. Nem is parancsoló. A felkötött kezű, magas szál ember lenéz a rabszolgára. A botoskápón gyámoltalanul, lötyög a szakadozott, csíkos vászonnadrág. Most már mi is lepillantunk.

— Alázatosan jelentem, a munka jól halad.

Erősen jiddis akcentussal beszél németül. A Félkezű helyeslően bólint.

— Schön. Melyik a legjobb embered?

— 46514! — kiált habozás nélkül a kápó.

46514 valóban vitathatatlanul legjobb embere a csoportnak. Otthon erdőirtásnál dolgozott. Huszonhét éves. Napégett, kerek parasztcarcában semmi sem emlékeztet zsidó származásra. Egyáltalán nem a felénk otthonos, vékonypénzü lateinertípus. Az a változat, amelyet a zsidók maguk is alig ismernek. A Kárpátok vidékén a zsidóságon belül egészségesebb a foglalkozási rétegeződés. A munkát magáért a munkáért végzi. Látszata van, ha nekifeszül a szerszámnak.

46514 prémiumos háfling. A prémium pedig ritka, nagy elismerés. A prémiumos heti két márka értékű bont kap, amelyet különlekvárra és mahorkára válthat be.

Kiugrik a gödörből, lekapja sapkáját.

A Félkezű rápillant, de nem kérdez. Oldalt lép. Lustán nyúl pisztolytáskájához; előveszi a revolvert és csövét 46514 halántékához illeszti. Dörrenés. A cövekként álló ember meginog, arccal vágódik vissza a gödörbe.

Tompán puffan a tehetetlenné vált test. A leicás tiszt zsebre vágja gépét, a Félkezű csendesesen, szórakozottan mosolyog.

— Egy kis bemutató — mondja. — Illusztráció, hogy a legjobb zsidónak is meg kell döglennie.

Giccs. A borzalom mindig giccs. Ha valóság, akkor is.

A Félkezű elteszi a revolvert és kíséretével autóba száll. Tizenöt lépésre tőlünk 46514 hidegülő ajkával illeti az átokissza, tébolyodott földet.

Az autó elrobog és a mester rendes hangján indít.

— Los! ... Beweguag! ...

Meglendül a csákány, zökkennek a vagonettek.

1944 június hatodika volt, a franciaországi partraszállás napja.

X. FEJEZET

A nyugati invázió kezdete Eulében is új, az eddiginél is embertelenebb rezsimet hozott. Fokozódott a nyomás, föld alatt dolgozott már a táborlakók négy ötöde. A „Baugesellschaft“ felszámolt és a kedvezőbb munka lehetősége megszűnt. Embereit az Urbán és a Kemna szívták fel. A lágerterület felett német bombázók és helikopterek berregtek.

Készen állt a sok barak. Auschwitzország közepes nagyságú vidéki városává lettünk. Nálunk is formálódtak már uccák, kirajzolódtak a piactér, a temető, az árnyékszék, a vesztőhely; a halálvárosok göcai. A konyha készen állt, de nem működött, mert a szükséges élelmiszerkészletek még mindig késtek. A teherautók minden nap gyatrább moslékot hordtak. A negyedkenyér ötödre csappant. Égbe szökkent a dohány ára. Senkinek sem volt már szívnivalója. A görögök, ezek a svihák varázslók egész napi ételadagot uzsoráztak ki egyetlen, pillanatok alatt elperzselődő mahorkáért. Megszűnt a prémiumrendszer és ezzel elapadt a beszerzés főforrása. A vasútállomáson sem akadtunk össze többé angol hadifoglyokkal, akik szívélyes „hallókkal“ tetézve olykor egy-egy Caporalt hullattak. A Bobbykat, úgy látszik, elvezényelték vidékünkéről.

A culág gyérült, étrendünkben eltűnt a tejleves és a mártásos krumpli, a két ünnepi „fogás“. Helyette mind gyakrabban osztottak vízben főtt krumplihéjat; „ételt“, amit az állat is undorral utasított volna vissza.

Kiszáradtan, csontig soványodva lézengtünk, tele fájdalmas kelésekkel. Közönnyel vettük tudomásul a szapora halálhíreket. Odáig jutottunk, hogy szökési tervekkel kezdtünk foglalkozni, noha józan ésszel el sem volt képzelhető, hogy ilyen állapotban és öltözetben akár ötszáz méterrel is túljuthassunk a dróton.

Azt a tizenhat éves, görög gyereket, aki egy éjszaka valahogy átvergődött a drótkerítésen, hajnalra elfogták egy százötven méterre fekvő csőszházban. A fiúval nem nálunk végeztek. Parádés, szemléltető módon bántak el vele. Häftlingzubbonyának hátára otromba vörös betűkkel ezt a szót mázolták „*F l ü c h t - l i n g*“. Szökevény. Ezután három napra becsukták egy ablak-talan cementesbódéba; enni, inni nem adtak neki. Negyednap két géppisztolyos SS-őr kísérte Grossrosenba, a körzeti központba. Sorsa cseppet sem lehetett kétséges.

Mindez nem rettentett el. A legjózanabbakat is elfogta valami öngyilkos kétségbeesés. Azt hiszem ezekben a napokban száz tökéletesen épelméjű rab sem akadt köztünk.

Ekkor lépett fel Feldmann, a csehszlovák hadsereg egykori hivatásos vezérkari tisztje. Ápellek után titkos gyülekezőhelyünk lett az ő barakja. A katonás tartású, öszülő férfi csodálatos erővel őrizte meg magát. Árasztotta az elpusztíthatatlan életerőt. Talán a legjobb testi kondícióban lévő häftling volt a háromezer között. Kisebb tisztséghez jutott; botoskapó lett valamelyik alagút-részlegnél.

Amikor Maurer engem is beavatott, Feldmannál már több, mint százan gyülekeztek naponta. Az összejövelelek jótékonyan hatottak a csüggedt emberekre. A volt vezérkari tiszt mindenkélettől szakszerűen kiértékelte a kis Bolgár, vagy Weisz Pál front-híreit. Térképeket rögtönzött, előadásokat tartott, beszélt a háború utáni idők várható szabadságmozgalmairól, a sorsuk uraivá váló népekről, jussukhoz jutó dolgozókról. Megvillantotta az életet, amely talán még ránk is vár és amelyért érdemes a kitartás erőfeszítésére elektrizálni kihagyó szívet, enyésző erőt.

Nem voltak élesen jellemzett politikai szónoklatok. Állásfoglaláshoz, elemzéshez, vitához nagyon is lent voltunk, nagyon is ösztönlényekké váltunk, akikben mindenek felett eluralkodott az állati, primér vágyakozás: enni, elnyúlni, pihenni, cigarettázni . . . Bizonyos vagyok benne, hogy túlnyomó részünk a családra sem gondolt már sokat.

Feldmann szeánszai semmiképen sem hasonlítottak, nem is hasonlíthattak a hadifogolytáborok szervezkedéseihöz, csoportosulásokhoz, tudatos, tárgyilagos jövőépítésekhez. A hadifogolytáborok lakói hozzánk képest gondtalan nyaralók lehettek.

Akármilyen kezdetleges, idéetlen valami volt, hatásában, leg-
alább is pillanatnyi hatásában, gyógyszerert jelentett. Vázsonyi,
Maurer, Gleiwitz, Grosz, Bolgár, Weisz, jómagam és mindnyá-
jan, akik íélig-meddig észnél voltunk még — megszólaltunk, vagy
priccsekre dölve hallgattuk az ígét a sötét hodályban. Magyarul
folyt a szó, de lengyelre és — a néhány nyugatira való tekintettel
— olykor németre is lefordítottuk az elhangzottakat.

Feldmann egy este konkrétumra tért át. Formális előterjesz-
tést tett.

— Körülbelül valamennyien megértjük — mondotta — hogy
az invázió bekövetkeztével meggyorsul az események menete. E
pillanatban, különösen a mi körülményeink között, lehetetlen elő-
relátni, hogy ez a gyorsulás milyen fokú lesz és milyen tények-
ben nyilvánul. Egy bizonyos: esetleges gyors fordulatnak nem
szabad készületlenül találnia bennünket. Erre pedig egyetlen mód
van: összefogni.

Részletesen kifejtette a tervet. Az eredeti résztvevő tizes sejt-
tekbe tömörülnek. A sejtek megagítják a többiekét. Minden sejt
mindegyik tagja újabb harmincas csoportot szervez. A görögöket
nem avatjuk be. Ha felszabadító seregek közelségének kétségtelen
jelei mutatkoznak, adott jelre megkíséreljük a kitérést. 200 főnyi
SS-őrséggel szemben — igaz, hogy fegyvertelenül és erőtlenül
— mintegy háromezren vagyunk. Mindenki tudni fogja, hogy
életről van szó és elszánt akarat megsokszorozza az erőt. Az első
fegyvereket magányosan álló posztok meglepetésszerű leütésével
kell megszerezni.

Kétségeesett gondolat, de más választás valóban nem volt.
Ez kínálkozott egyetlen lehetséges megelőzésül a náci feltétele-
zett kísérletével szemben, hogy veszély esetén rabjaival együtt
megsemmisítik a tábort.

Mindnyájan elfogadtuk a tervet. Ezzel azonban véget is ért
az egész kezdetleges erőfeszítés. Magára a végrehajtásra, az agi-
táció megkezdésére sohasem kerülhetett sor, mert harmadnap el-
vezényelték és mindjárt útnak is indították a tábor kétharmadát.
Ezzel természetesen kútba estek a Feldmann-féle szeánszok és
semmivé lett a kitérési terv.

A nagy újságot különös véletlen folytán éppen a szervezke-
dési gyűlést követő esti apellen hozták nyilvánosságra.

A folyó ügyek elintézése után, amin a bepanaszoltak kegyet-
len megbotozása értendő, Max állt középre az irnokkal.

— Számokat olvasok fel — hirdette ki. — Aki számát hallja, holnap hajnalban nem csatlakozik részlegéhez, hanem külön oszlopban áll fel.

Az embereken végigszántott a félelem. Hát ez mit jelent? Nem szerettük a megkülönböztetést, rettegtünk a „kiszúrás” minden fajtájától.

Két órán át tartott a számok olvasása. A takarodó is elhangzott és Max rendületlenül ordított. Közel kétezer embert jelöltek ki. A lista legelején szerepeltem. Örüljek-e vagy féljek? Annyi nyomban világos volt, hogy innen megyünk. Sokkal rosszabb helyre, — gondoltam és milyen tragikusan tévedtem, — nem kerülhetek. A legrosszabb eset Birkenau, a füstölgő keményerdővel. Ez pedig, ha meggondolom, nem is olyan megvetendő megoldás.

Másnap délelőtt, kétnapi kenyéradaggal, gyalog indultunk. Csodák csodájára köztünk volt maga Max is, a rettegett lágeristen. Államcsiny áldozata lett gyűlölt álltesténk. A puccs értelmű szerzői Weisz, az Urbán-kápo és Michel, a sunyi irnok. Ők állították össze a listát egészen találomra. Közben sikerült bedenunciálniok a parancsnoknál Maxot. Rávették, a mészáros, hogy őt is menessze.

Pokoli irónia a — pokolban.

Max nagy hangon olvassa a számokat. Egyszerre rábukkan a magáéra. Ezt is ki kell kiáltania, felebbezés nincs. És a párisi nyilvánosház tulajdonos, a gyilkos és renegát, szempillantás alatt közönséges háftlinggé degradálódik. Azaz — mégsem egészen. A lágerparancsnok irgalmat gyakorolt és kegyvesztett pribékjét az induló osztag kápojává jelölte ki.

Hová? Ez foglalkoztat minden indulót. A kétnapi kenyéradag hosszú menetelésre vallott, a kísérő SS-örök és Todt-emberek nagy száma sem biztató jel.

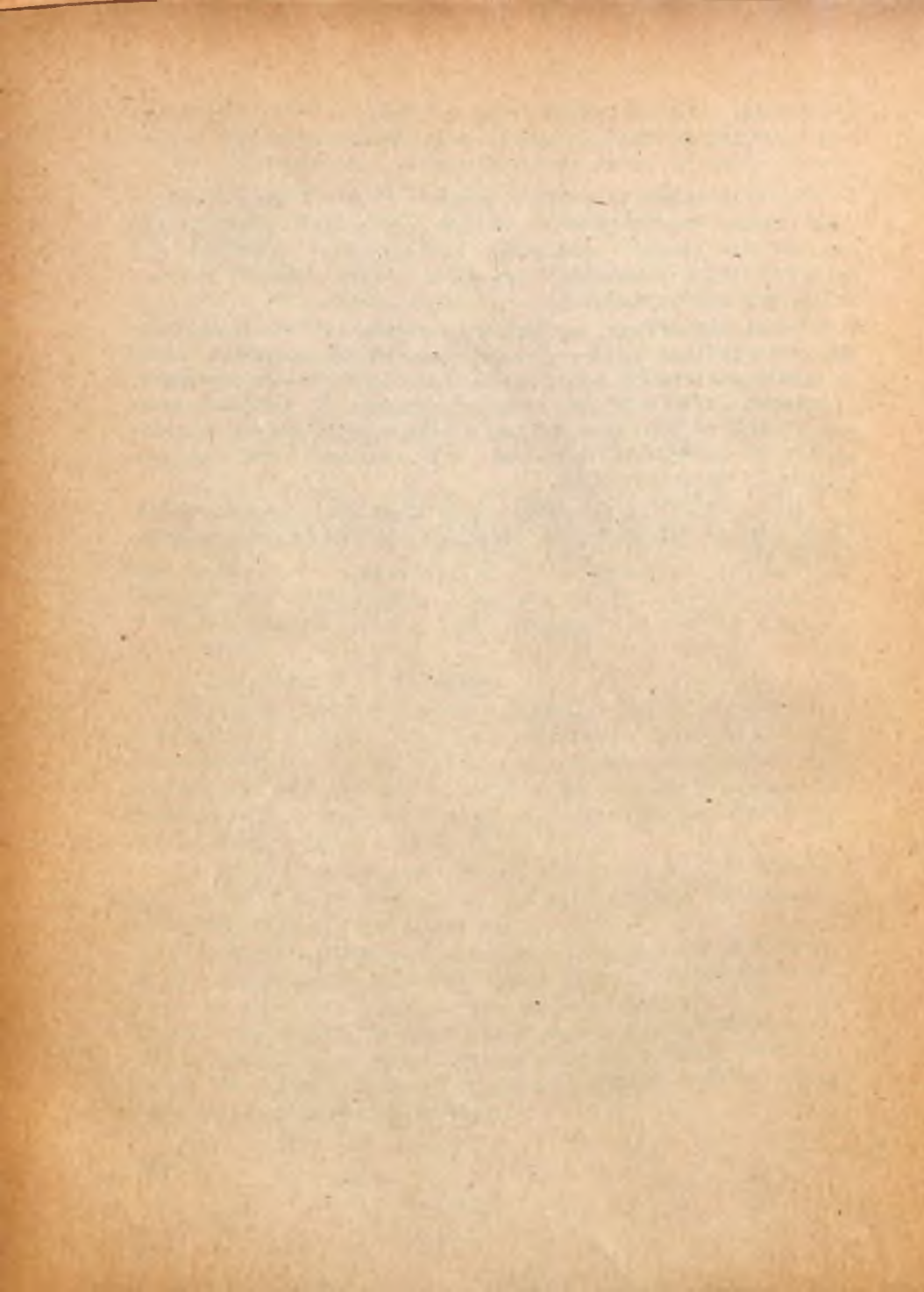
Valóban hosszú menetelés következett, mint annyiszor, mióta itt vagyunk ezen az átokverte földön. Meztláb vánszorogtunk, hiszen az auschwitzzi facipők régen szemétre kerültek. A jól gondozott makadámutak se sokat enyhítettek a felvérzett, sebes lábak kínjain. A kettős kenyéradagot természetesen nyomban kiosztás után felfalta mindenki. A kiehezett háftling sohasem tudja beosztásra fegyelmezni rágoízmaid.

Ezóttal, — a rabszolgát az ág is húzza, — a nap is megemberelte magát. Égetett derekasan, rongyainkat megpárolta porban és verejtekben, a tetvek pedig fájdalmasan működtek.

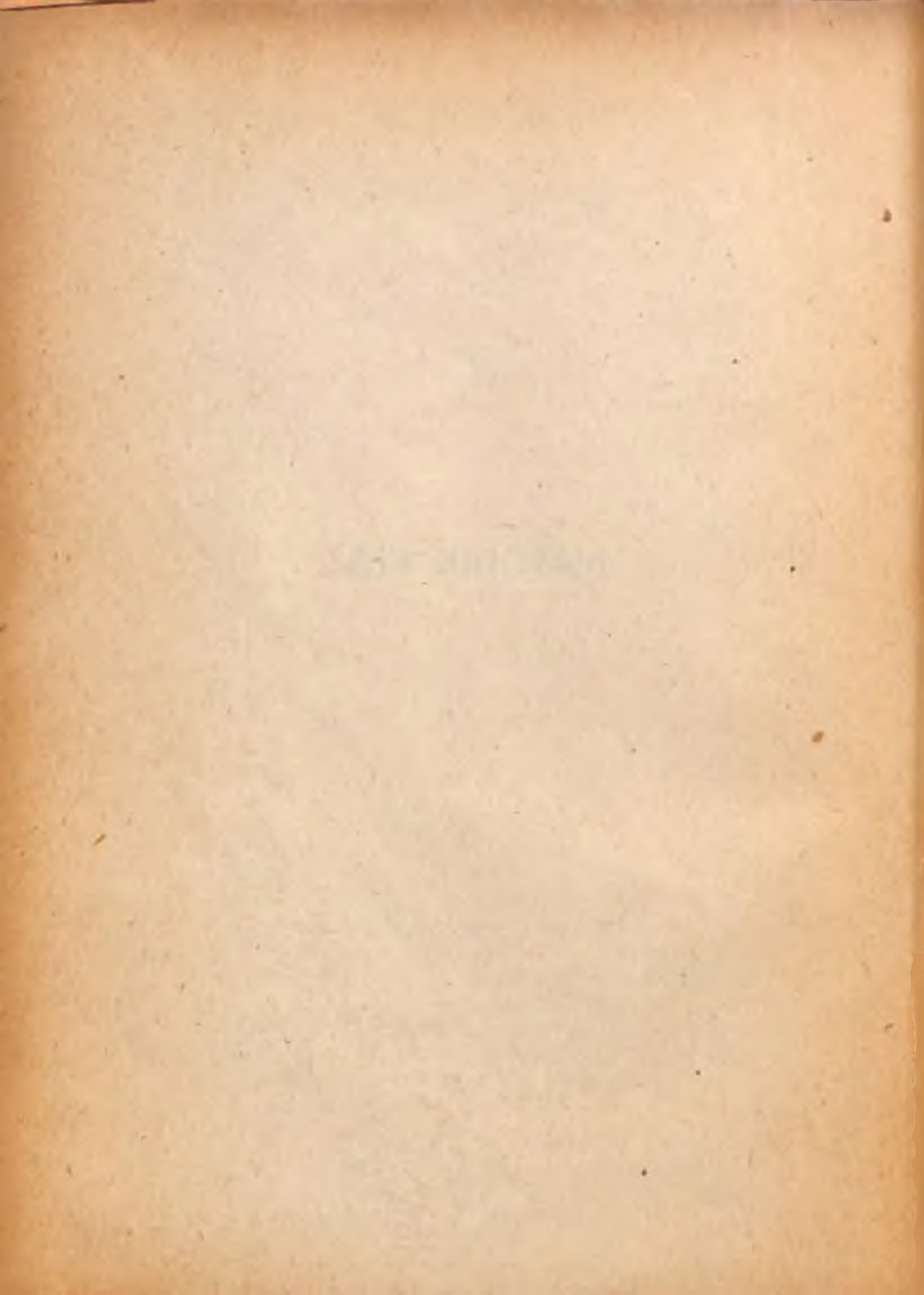
Táborok mellett mentünk el megint; kihalt városkakat hagytunk magunk mögött. Estefelé álltunk meg először. Csendes város hegynek szaladó uccáskája. Szakaszonként vonultunk egy épületbe, amelyről kiderült, hogy a városi fürdő. Megint halomra kellett hánynunk ruháinkat.

Tusok alá álltunk, egyidejűleg rongyainkat tetvetlenítették. Mire kikergettek a forró víz paradicsomából, természetesen senki se találta a csomóba dobált egyforma cafatok között a magáét. Rohammal kellett kiküzdeni minden darabot. Az ökölharc után rongyosabb voltam, mint valaha. Eddig legalább ingem és alsónadrágom igyekeztem, úgy-ahogy karbantartani, most ezek helyett is foszlányok jutottak.

Másnap este így érkeztünk az új állomásra: a fürstensteini, római hármas számot viselő, hitleri *Arbeitslager* szögesdrótjai elé.

MÁSODIK RÉSZ

XI. FEJEZET

Kétezer holdas, nagyszerű parkkal övezett, hatalmas várkastély tekint le hallgatva, mindentértőn, hat hosszú sor, kerek zöld sátorra, a gépfegyveres figyelőtoronyra, a drótkerítés kusza vonalára és a haláltáborok egyéb jellemzőire. Fürstenstein, az egykori német uralkodó-hercegi család, a Fürstenstein-Pless dinasztia székhelye. A látást szemmel láthatóan az impozáns, négyszázötven szobás, háromemeletes kastély miatt építették ide. A középkori építészetnek ezt a remekét, mint a főkapu homlokzatán márványba vésett felirat jelzi, a múlt század végén restaurálták, de a középső lakószárnyon kívül, külsőleg meg hagyták eredeti alakjában. Nyerskőből emelt, sokszögben szögellő saroktoronyok, lörésekkel telítüzdelte bástyafalak őrzik a középkor hangulatát. Természetesen nem azért a középkorét, amelyet Hitler örültjei erőltettek a huszadik század negyvenes éveire. Hihetőleg sokkal emberibbet ennél. Abban a középkorban, amelynek lovagjaira és dámaíra ezek a kövek néztek, jobbágyok még voltak, de rabszolgák — legalább is Európában — már nem.

A ma élő Fürstenstein-Pless, mint mondják, angol nőt vett feleségül és Hitler elől Londonba emigrált: Ott lehet most is. A gyönyörű építményt viszont halálraítélte a hitleri stratégia. Felbecsülhetetlen értékű freskókkal, műkincsszámba menő bútorokkal és dísz tárgyakkal zsúfolt termek százait napok alatt megsemmisítették. Német és ukrán munkásleányok, zsidó deportáltak ezrei, éjjel-nappal romboltak. Falakat törtek, porrá zúzták a falfestmények csodálkozó angyalait, csakányok vasa alatt omlottak össze a gögös bástyatornyok.

Az óriási parkban neki'áttak a mesterséges tó kiszáritásának és egész erdőrészeket irtottak ki. A gondozott gyepágyak selymét rozsdás iparvágány szaggatta fel, a kavicsozott sétautakat gödrök és árkok kusza összevisszasága tette járhatatlanokká.

Az ősi építmény alatt tágas földalatti helyiségek húzódtak. Valóságos katakombarendszereket látítottak most tovább, sok kilométer hosszúságban és mélységben.

Kétségtelen, hogy zezgúgos földalatti város volt épülőben. Eléggé hihetőnek látszott hát, a szelében elterjedt verzió, hogy a nagy védelmi vonal szívében vagyunk és a kastélyt a hozzátartozó részekkel együtt Hitler főhadiszállásának céljaira építik át, visszavonulás esetére. A barlangvárosban viszont döntő fontosságú fegyvergyárakat helyeznének el.

Mi kétezen, az itteni, amúgy is tekintélyes munkáshadsereg kiegészítésére szolgáltunk.

Szóval nem gáz. Rabszolgaélet. Folytatólag. Különösebb meglegedés nélkül veszem tudomásul a bizonyosságot. Nem lelkesedem a mit sem ígérő, mit sem teljesítő napok további sorozataért. Kétnapi meneteles étlen-szomjan és rongyokban, elég tekintélyes időköz, hogy az ember megbarátkozzék a közvetlen halál gondolatával.

Első benyomásunk sem kecsegtető. A láger sokkal nagyobb Eulenél; a négyezres létszámot már érkezésünk előtt elérte, a barakok kényelme mégis ismeretlen. Ismét a celtek birhatatlan büzebe süllyedni, magában sem rózsás kilátás, de amikor meglátom az első fürstensteini sátrat, Eule az elvesztett éden színében kezd feltűnni.

Az eredetileg huszonnégy személyre méretezett viskókba érkezésünk után negyven, sőt ötven embert zsúfolnak. Üres celt kevés akad. Mi újak hivatlan, egyáltalán nem szívesen látott vendégekként toppanunk sorstársaink életébe.

A 28-asba kerülök, a leghirhedtebb celtbe. Lakóit vesztegzar övezi. Itt laknak a közönséges bünözők — természetesen ezek is zsidók — akiket a sopron-kőhidai fegyintézetből hurcoltak Auschwitzba. Az elhelyezésnél így balszerencsém van. Negyven, minden hájjal megkent, cinikus, mindenre kész gazember közé iktatódni, több mint baleset.

Gyilkosságért, betörésért, orgazdaságért hosszú évekre elítélt fegyencek. Még intellektuális bünöző sem akad a 28-ban. Maradék emberségüket már a fegyházi évek kiszikkasztották. Nem kellett fantázia annak elképzeléséhez, mivé vadulhattak itt és milyen indulattal fogadják a jövevényeket, akik miatt megint összebb kell húzódniok, akik a pár centis vacok egy részét foglalják el előlük.

Szobaparancsnokuk Róth Sanyi, a hirhedt visszaeső vagány.. Sorozatos falbontó betörésekért legutóbb négy évet kapott. Ezt ülte éppen, amikor beütött a német megszállás.

Társai újabb ordító cāfolatai a zsidó fajiság különvalóságáról lārmázó nácielméletnek. Zsidós nincs bennük, lombrozós annál több van.

Már megérkezésünk estéjén a 28-ban találom magam. Kívülem csak a kis Bolgár kerül a „Markóba“. A lāgerben ezen a becézőnéven emlegetik jövendő létem rāmáját.

Róth Sanyi undorral mér végig:

— Ki a frász szabadított ide benneteket?

A kis Bolgár válaszol gyanútlanul:

— Azt hiszem a lāgeráltteste. A karszalagjáról ítélve, az lehetett.

— Dögöljön meg veletek együtt. Az űri celtekbe biztos nem osztott új szivarokat az a disznó. Pedig ott huszonnégyen terpszkednek.

— Szorítsatok fekvőhelyet bajtársak — szólok.

A celt gūnyos derűltségbe tör ki:

— A méltóságos urak nyugalomra óhajtanak térni? Még hozzá fekve. Ülve nem is lesz jó.

Körülnézünk. A dologban tagadhatatlanul van valami. Elképzelhetetlen, hogy ebbe az ólba tízünknek helyet szorítsanak.

Szerencsére benéz a másodlāgeráltteste, egy köpcős, mindig ordítózó alak. Ellenőrzi az újak elhelyezését. Csoda történik ekkor. A 28-as őslakói morogva, de engedelmesen öszzēbb hūzák vacsaikat. Láthatóan félnek az űvűltűző emberketől, aki olyan hangon rendelkezik, mintha vadakat idomitana.

Valahogy leterítjük pokrócainkat. Ételt még most sem kapunk, mert két napra „ellátva“ érkezünk. A többieknek most osztanak. A 28-as csikosai elkapkodják a felējük dobált kenyereket. A sátor mélyén elszántan, fogcsikorgatva dulakodik négy ember. Négy-négynek jut egy kenyér és a harcolók a gondos centiméterezés ellenére sem tudnak megegyezni. Folyton fellángol a közelharccá fajuló vita, kinek jussanak a kiadósabb kenyérvégek.

Róth oda se nézve lécet vág közējük, mire csend lesz. Az egyik küzdő vérző homlokkal tápászcodik fel, állatian, tompán mered kenyérdarabjára. Mohón belemar. Fal.

Megdörzsölöm égő, mégis sötétülő szemem. Ezek még Eule után is új motívumok. Hová kerültem? A kis Bolgár könnyes tekintetével találkozom.

A celt csámcsog, szürcsöl, rikolt. Nyögve kéjelegnek az abrakon, mintha nemí aktusban vennének részt. Röth mocskos lámpát szed elő, gondosan helyezi a fekvőhelyek körül felszegezelt deszkapó'cra. Kedvetlen, satnya fényosik pásztáz. Gorkij-dráma díszlete.

Szebaparancsnokunk kalarábén csámcsog. Nevet:

— Csekely három kétkilósat szabadítottam fel.

Felnyúl a deszkára, fakofferjéből előszedi a kincset.

— Hol? — érdeklődnek.

— A konyha mögött. Tegnap hozták. Margarin, káposzta és cékla is jött. A konyhások részegre zabálják magukat.

Irigy, de áhítatos szemek kísérik a kalarábé útját Röth Sanyi tátott szájába.

— Kijutottál?

— Paccer. Két napja lágeres vagyok. Kondérokot mosunk. Könnyü melő.

— Mázlista — jegyzi meg szinte gyöngéd elismeréssel a szomszédja.

— Frászt — dicsekszik Röth. — Ha az vagyok, most negyed-csomag margarinom van. Beszállok, apám, ma két kondérral az első konyhára. Sehol senki. Asztalon a kaja. Én marha, habozok, mint a szagosszappan. Jön a krumplikápó és fenékenrüg. Ha egy pillanattal később törí oda a nyavalya... psz...

— Hány adag egy negyedpakli?

— Minimum húsz.

A 28-as celt elméláz. Rózsaujjak csiklandják a gasztronómiai kéjek elképzelésére beállított fantáziát. Húsz adag margarin...

Itt nincs délibábos jövőszövegetés, mint Euleban. A kis Bolgár harctéri fejtegetései kevés érdeklődésre számíthatnának. Az állatiasodás egy vonallal mélyebb foka ez. A 28-as már nem álmodik szabadulásról.

Bennünket egyelőre észre sem vesznek. Szomszédom szemtelenül terpeszkedik el mellettem. Lélegzeni is alig tudok, de egyelőre nem tartom tanácsosnak a tiltakozást. A tábor esemé-

nyeit vitatják meg, ismeretlen nevek röpködnek, ismeretlen események keltenek indulatokat. Átkozódva beszélnek tunelről, éjszakai sichtáról, felsorolják a halottakat.

Róth végre bennünket is meglát:

— Van cigarettátok?

— Tetűjük — felel helyettünk egy őslakó.

Róth ráförmed:

— Kérdeztelek Jaksi?

Jaksi, pattanásos képű, fiatal fickó kushad. A szobaparancsnok most egyenesen hozzám szól:

— Honnan jöttök?

— Euleból.

— Hol van az?

— Nem tudom. Két napig gyalogoltunk.

— Milyen városokon jöttetek keresztül?

— Csak Waldenburg nevét állapíthattam meg.

— Milyen volt a tábor?

— Szörnyű.

— Harmad- vagy negyedkenvér?

— Negyed.

— Culágot kaptatok?

— Naha.

— Munka? Bánásmód?

— Szörnyű.

A nagy szál, őszhecsavarodott ember csendesebben mondja:

— Na, majd itt is láttok valamit.

Láttunk. Míndiárt másnap láttunk. A hajnali apellen az euleinél is reménytelenebb atmoszféra. Bokáig érő latvakban, vaksötétben hukdácsolunk a celtek között a kapu felé. Itt a sorakozó

Áltették és kápók szaladgálnak. Tompán puffan a közlés és meggyőzés náciországi eszköze: a gumibot. Az itteniek — ha lehetséges — nálunk is rongyosabbak. De lehet, hogy csak így tetszik. A sátorban topogó árnyak szapora vakarózása elárulja, hogy tetűben itt sincs hiány.

A kápók csoportjaikba taszigálják az embereket. Az 1-es számú celt: a légeráltették és irnokok közös rezidenciája előtt összehívták karral szemlélik a zürzavart a táborhatalmasságok. Námétil és magyarul recsegnek a vezényszavak:

— Høgerfeld, antreten!

— Lagerarbeiter zu mir!

— Sångner und Lanninger! Sångner und Lanninger!

- Pischl munkások felállni!
- Kemnások! Kemnások! Első ucca!
- Tegnap érkezettek! Újak! Hozzám!

Eszeveszett kavargásból formalódnak menetkész oszlopok.

Mi külön állunk fel. Kát háftling tart felénk a fejesek csoportjából. Egy negyven-ötven körüli kövér, jókora furkósbottal, meg egy gondosan borotvált, kopasz fiatalember. Az első lágerállteste és az őrök. A kápók rázendítének:

— Achtung! Schmutzen ab!

Sapkák röpülnek a fejekről két tisztaruhás, kimosdott rabszolga előtt. Fürstensteinben nemcsak a németeknek, a zsidó főhajcsároknak is kijár a feszes „vigyázz”.

A furkósbottal hadonászó Berkovits, Fürstenstein első lágerálltестje rettegettebb az eulei Maxnál is, aki most fontoskodva ugrál előttünk, mint az újonjottek vezetője. Kialtoz, rendez, intézkedik. Veszett fejsze nyele, legalább közepes tisztséget igyekszik kistréberkedni. Senki sem ismeri, senkit sem ismer.

Elfogulatlanságot erőltetve, kollegiális fesztelenséggel lép Berkovits elé:

— Engedje meg kolléga úr. Max lágerállteste:

Berkovits furkósbotjával habozás nélkül rácsap a feléje nyujtott kézre. Max feljajdul, elképedten hátralép. Csoportunkból halk kuncogás batoratlanodik, pedig nevető kedv azután igazán nincs. A nemezis klasszikus példájának vagyunk tanúi.

— Itt csak ketten vagyunk álltettek. Aki pedig ezt nem akarja megérteni, azzal elbánunk. Verstanden?

Max meghunyászkodik. Menteni próbálja a menthetőt:

— De engem Euleben az érkezett csoport kápójának neveztek ki.

— Kápóság — arról esetleg lehet szó. Majd meglátjuk.

Berkovits felvideki. Obskurus alak, állítólagos kereskedő. Hamis bukásért sokáig ült. Iskolapéldája a táborvilág fejtetőre állított érvényesülési törvényeinek. Hatalmát alaposan kihasználja. Azt mondják, Röhmerrel, a csehországi őrökkel együtt, aki egyébként mérnök, teljesen kezében tartja a táborparancsnokot.

Ez a Röhmer lép most elénk. Kezében lista. Németül beszél. Felolvassa számainkat és besoroz a már felállított csoportokba. En Sänger és Lanninger emberei közé kerülök. Beállok a hosszú sorba. Szomszédom halkán megszólal. Görnyedt tartású, sápadt férfi:

— Na, ezt jól kifogtad.

— Miért?

— Tudod mi az a Sänger és Lanninger?

— Nem.

— A legrohadtabb tunel. Majd megjátod.

— Te kibírod?

— Sänger és Lanningernél csak a Kemna rosszabb — mondja válasz helyett mély meggyözdéssel. — Meg a pokol. Pesti vagy?

— Bácskai.

— Engem Pestről cipellek el. A negyvennégyesről szedtek le a Keletinél. Farkas volt a nevem. Doktor Farkas.

Én is megmondom egykori nevem. Mióta itt vagyok, először. Kézet fogunk.

Doktor Farkas budapesti orvos mutatja be most Fürstensteint, amíg kiérkezünk a négy kilométerre fekvő munkahelyre. Beszél Sänger és Lanningerről és rabszolgáiról. Ez a cég építeti a földalatti barlangvilágot. Testetörlő, lelket-pusztító robot. Huszonnégy órán át két váltásban szakadatlanul folyik a robbantás, fúrás, a kőanyag kihordása. Bele kell süketülni a zajba. A munkálatokat olasz szakmunkások vezetik. Badoglio-olaszok. Hadifoglyok és internáltak; Mussolini bukása után kerültek a németek kezére. Az olasz állítólaga a legjobb alagútmunkás.

A Sänger és Lanninger r. t. magánvállalat. Székhelye talán Berlin, vagy Düsseldorf. Itt, Fürstensteinben népes kirendeltséget tart fenn. Az államnak dolgozik és részvényeseinek szolid osztalékot fizet. Itt viszont naponta húsz-harminc pária gebed bele a hasznothajtó vállalkozásba. Az egykori Keletindiai Társaságot, vagy Ceylon ültetvényeseit inkább érdekelte a plantázsain robotoló rabszolga sorsa, mint Sänger és Lanninger részvényeseit a miénk. Mi még csak tulajdona sem voltunk e bizonyára közisztületben álló pénzembereknek és vállalkozóknak. Kiesésünk a legcsekélyebb anyagi kárt sem jelentette számukra. Az államnak még kevésbé. Anyag volt elég.

A cég itteni főhajcsárja a főmérnök. Tipikus német; izzik a munkadühtől és a gyűlöletből. Egyformán fontos neki a győzelem és a — profit. Ettől a kettős eszménytől hajtva — hajt ő is. Még pedig hatásos módszerrel. Tollas, zöld vadászkalapjában, rosszul szabott, szűk hübertuszában olyan mint egy Fliegende Blätter karikatúra. De a rettenetes olyan atmoszféráját árasztja, mint a Félkezű.

Nem, nem gyilkol sajátkezűleg. Gyilkosság, — ez mégsem tartozik egy fixfizetéses főmérnök feladatai közé. Nem is botoz. Ellenben listát készít. Jegyez. Fáradhatatlanul járja a tárnákat, fűrógépek tomboló zajában, észrevétlenül kerül a háttling mögé:

— Kérem a számát — szól udvariasan a rabhoz, aki talán éppen abban a pillanatban állt meg, hogy kifújja magát.

Igen, magázza az embereket. Jegyez és szó nélkül tovább halad. A feljegyzett számok viszont a táborparancsnokhoz futnak be és felolvasásra kerülnek az apellen. Hűsz-harminc áldozatot is felhajt néha a Zöldkalapos.

Alagútmunkás vagyok. A kastély körüli dombvonulat egész hosszában barlangrendszernek tágasodnak. Tíz tárnabejárat szagatja a kvarcos hegyrészt. A hegy gyomrában hosszú, egyre hosszabb folyosók, kisebb nagyobb helyiségekké, termekké, valószínűs terekké szélesedők. A barlangokat keresztjáratok kötik össze.

Az alagútmunka nehéz munka. Ennyit korábban is tudtam. A föld alatt, gyilkos kövekkel hadakozó munkást jól fizetik és különös gonddal látják el, mindenütt a világon. Itt mindennek ellenkezője az alapelv.

Imbolygó kézilámpák, kiugró sziklafokokra aggatott, piszkos villanykörték alig enyhítik a nyomasztó sötétet. Sikongva fűródnek a sziklába a borrhék, többmázsás kődarabok puffannak, omlik a mennyezet. A visszhang, mint megafon, hangosítja a szikladarabokkal zsúfolt vagonettek dübörgését.

Csontig ható nedvesség mindenfelé. Nyirok árad a kövek-ből, nyirkot szívárog lábunk alatt a lucskos föld.

Egyes helyeken már betonoznak, másutt zsákokat cipelnek a betonkeverők felületlen gyomrába. Gerendákat vonszolnak, emeletes állványokon árnyak imbolyognak.

Először dolgozom alagútban. Euleban sikerült megüsznom, de most, úgy látszik, visszavonhatatlanul belepotlyantam.

A kápó tölcserét csinál tenyeréből:

— Borrét fogsz hordani. Los!

— Szerencse a ba'szerencsében — mondja rá mellettem Farkas, mint az áment. — Vigyázz, hogy ebben a beosztásban maradj.

Sejtelmem sincs, mi a borrhé, kérdezősködést pedig nem tartok tanácsosnak. Szerencsére Farkas, mielőtt elszáguld, a meg-rakott csillével, felvilágosít.

Rövidebb, hosszabb, mindkét végükön vésőszerűen képzelt

vasrudak a borrék. Ezek a villamosságba kapcsolt vésők rétegenként fejtik a robbantásokkal előzőleg meglazított sziklafalat. A borré mindössze pár percig használható, mert az élek gyorsan eltompulnak. A kovácsműhelyben izzítják és újralalapálják az éleket.

Allványtól-allyányig bukdácsolva gyűjtöm az elhasznált rudakat. Néhol csaknem fejemre hajítják az olaszok. Négy-ötöt vállra kapok és kimászok a napfényre. Ötven méternyit mászok a dombon lévő kovácsműhelyig. Mögöttem az SS-ör figyel. Oda fenn megragadom a kész rudakat és indulok vissza. Megállás nélkül megy így az egész munkaidőn át.

Kétségtelen, nem olyan vakondokmunka, mint a földalatti köhordás, de azért cseppet sem gyerekjáték. Am a kiváltságos pozíciót nem tudom sokáig tartani. Néhány nap múlva már degradálnak és ettől kezdve hónapokon át ott kaptatok a sziklával dolgozó páriák seregében.

Biztonsági berendezésnek persze nyoma sincs a munkahegyeken. Sűrűn fordulnak elő sziklaomlások és ritka nap, amikor ki nem cipelnek egy-két halárazúzott häftlinget valamelyik tárnából.

Megszokott kép ez. Hajcsárok, rabszolgák rá se pillantanak a hullákra. Sűrű az autógázolás. A homokkal, cementtel, téglával, salakkal, gerendákkal tell tehergépkocsik egymásután futnak be, egymásra torlódnak a homok- és köhegyekkel szegélyezett szűk törségen. Gyakran húznak ki häftlinget a kerekek alól. Jegyzőkönyvre, vizsgálatra egyetlen esetben sem kerül sor. A häftling elgázolása ugyanúgy nem jár a legkisebb következménnyel sem, mintha csak kutyára, vagy libára hajtana a sofőr.

Olyan áldozat is akad, aki nem egészen szándéktalanul kerül a kerekek alá. Miért is ne? Gyorsabb és egyszerűbb lehetőség öngyilkosságra nem igen akadt.

A szürkék, meg a keveset beszélő, de annál többet botozó olasz sachtmesterek élveztek a vérfagyasztó jeleneteket. Oda is tréfálkoztak néha:

— Na zsidók, ma nem lesz öngyilkos senki? Hullát akarok látni.

Olykor észrevétlen lökéssel segítettek is a létovázónak. Pusztán a hecc kedvéért.

Beleletvesedem lassan Fürstenstein kazamatáiba is. Szószereinti értelemben. A fürdő és fertőtlenítés hatása már első nap megszűnik; a régiek sokkal jobban el vannak már tetvesedve,

mint mi. Általában minden rosszabb egy-két fokkal Eulenál. Az ellátás, a munkahelyek, az egészségügyi helyzet, a hierarchia. Ez utóbbi sokkal bonyolultabb. Konyha lévén, kitermelődött a konyhások kiváltságos kasztja is; egy helyett, két légerőltette, külön légerkápók a belső munkások atyaistenei, irnokhad . . .

A legtöbb orvos közönséges munkásként robotol. Csak néhánynak sikerült személyi kapcsolatok révén a fejesek közé kapaszkodni. Főnökük Katz, a tábororvos, otthon állítólag fogász, a következő kis beszéddel fogad:

— Idehallgassatok bajtársak. Én lennék a légerorvos. Nem vagyok rossz fiú, de miheztartás végett meg kell mondanom, hogy beteg, az itt nincs. Aki még mozog, annak ki kell vonulnia. Akkor is, ha nem tud lábraállni. Gyengélkedő itt nincs, gyógyszer itt nincs, ellenben itt van Bulldog, az SS-szanitéc, aki engem botoz meg, ha tíz embernél többet talál a betegszobán. Ez a tíz pedig kizárólag eszméletlen haláluk lehet, maximum két órai élettel. Van valakinek dohánya?

Dohányunk e pillanatban nincs. Kár, mert, mint később kiderült, ennek segítségével bizalmas ügyleteket lehetett lebonyolítani a nikotinőrült fogással.

A hatezres létszámú táborban egyébként, valóban csak tiztizenöt kivonulás alól mentesülő „gyengélkedőt“ tűr meg a Bulldognak becézett szürke. A nácinak természetesen sejtelve sincs orvostanról, bárgyú konoksággal mégis maga „vizsgál meg“ minden otthonmaradót. Ha nem találja elég betegnek, illetve Katz doktor konferánszát elég meggyőzőnek, akkor az orvost megbotozza, a pácienset viszont erőteljes pofonok kíséretében kirúgja. A boldogtalan aztán kétségbeesetten igyekszik sodródni a legközelebbi munkásrészleghez, mert jaj volt annak, akit munkaidőben beosztás nélkül találtak a tábor területén. Halál volt. A parancsnok ott szaglászott naphosszat a dróton belül és ha elkapott egy lézengőt, nem várta meg az esti apellt. A helyszínen ügyösszerúgdalta és megbotozta, hogy a szerencsétlen ritkán érte meg a másnapot.

Ez a helyzet az „egészségügyi“ frontján. Az étellel sem áll különkül a dolog, noha hatalmas konyha dolgozik. Az ügynevezett „sűrűleves“, amely kicsit több bunkert, répát vagy krumplihéjat jelent a melegvízben, itt teljességgel ismeretlen. Tejlevest a legritkábban kapunk, akkor is cukor nélkül. A szórványos krumplis vacsorákat keservesen megvámolja a rengeteg közbe-

eső kéz, a lágerálltestétől Róth Sanyúig, aki a 28-asban oszt. Négyöt szem rothadt, felígött krumpli képviseli a vasárnapi menüt.

Itt van azután a külön lágerátok: a tózsde. Esti apell után, minden kimerültségünk ellenére, zsbongó méhkassá változik a tábor. A fáradt emberek a kapu előtti „piacon“ tolonganak. Eladnak és vesznek. Mit? A dohányos kenyéradagját csézdzsöli el pár grammnyi rossz mahorkáért, vagy cigarettáért. Sáros sárgarépa darabokat, marharépa szeletet, hagymát, céklát, káposztafejet, krumplit, sőt paradicsomot kínálnak rikoltozva. Zsebkendőnek, nadrágtartónak alkalmas kacatot, spárgát, cigarettasodráshoz piszkos újságpapírt, magukbarkácsolta, primitív kést, kanalat, üres konzervdobozt árulnak. Minden szemét: — áru, melynek csereértéke van. A piacra kerülő holmi természetesen lopott. Szerencsésebb munkahelyeken dolgozókból kerülnek ki az eladók. A Todt veteményesfarm néhány kiváltságosa, műhelyekben dolgozó iparosok, belső kastélymunkát végző Pischl-emberek árulnak. A külső körzetekben dolgozók között is sok élelmes akad, aki ukránoktól dohányt cserél kenyérért és a színvialót benn a táborban búsás haszonnal adja tovább. Ügyeskedők naponta megkeresik a maguk két Umanját. Az „Uman“ ukrán cigaretta, szopóka nélküli és meglehetősen vaskos. Több vékony rúd sodorható belőle, ezért nagy becsben áll. Tekintet nélkül arra, hogy dohánya gégélmaróan mérges.

Uman . . .

Olvasmányemlékek ködlenek a név nyomán. Vágyaink tárgya, a komisz cigaretta annak az ukrán városnak nevét viseli, ahol a XVIII. század közepén — akkori arányokhoz mérten — ugyancsak kiadós zsidómészárlás folyt le. Húszezer zsidót kaszaboltak le itt 1760 körül.

A másik forgalomban lévő cigarettafajta ugyancsak kievi gyártmány. Márkája nincs. Az egész rúd kétharmadát tevő, hosszú szopókájáról szélteben „Tokosnak“ becézik. Egy Uman cse-reforgalomban három Tokossal egyenértékű.

Mahorkában, ebben a gyorsan lobbanó, aromátlan dohányporban, meg magyar kapadohányban is lórténnek néha „kötések“. A valuta: kenyér, leves, krumpli, margarin, meg a többi culág. Nagyobb kínálat esetén használati tárgyakért is kapható füstönivaló. A háftlingek természetesen nem csupán dohányt vásárolnak. Ebből különben is csak néha van annyi, hogy piacra is jut. A veteményeskert munkásai kenyérért, levesért céklát, kálarábét, káposztát, répát árulnak.

Optikai csalódásnak esünk áldozatul. Nehezen állunk ellenf a két-három kilónyi hatalmas káposztafejek büvületének. Három kilót tömhetünk magunkba feladag kenyérért — rendszerint így gondolkozunk. A számvetésből természetesen kifelejtődik a legfontosabb tényező: a tápérték.

Rohamos leromlásunkat kétségtelenül siettetli a légertőzsde. Káposztások, céklások, nemdohányosok sokszor öt-hat, életet jelentő kenyérporciót is összecsendzsölnek és így esznek el bajtársaik elől. Kalóriát majdnem kizárólag a culágok tartalmazznak és ezek vándorolnak leggyakrabban a bővelkedőkhöz csereértéke gyanánt.

Súlyos átok ez a fejvesztett, hisztérikus cserebere. Ezer nyomorúságunk mellett az ezeregyedik. A füstre áhítózókat lelketlenül kizsákmányolják a dohánnyal rendelkezők. Alkalmi kartellekbe tömörülnek és felverik az árakat. Néha egész kenyéradagot követelnek csipetnyi mahorkáért.

Közvetlenül kilenc előtt szétszéled a piactér sokasága és megindul a magánforgalom. Akiknek nem sikerült a piacon eladniok vagy venniök, most celtről-celtre házalva próbálkoznak. Percenkint nyílnak a sátorajtók. A lesóványodott, tetves, csontemberek alig állnak sebes, dagadt lábukon, de talpálnak fáradhatatlanul. Három-négy nyelven szajkóznak:

- Margarint adok dohányért!
- Káposzta kenyérért!
- Mahorkát veszek törülközőrongyért!
- Krumplit adok Tokosért!
- Kinek van mahorkája?
- Kápóleves, sűrű kápóleves!
- Schöne Suppe, schöne Suppe!

Az eladó szemérmetlenül magasztalja árúját. Az érdeklődők feltápáskodnak, rozsdás vaskanalakkal belemerítenek a „sűrű kápólevesbe”. Azt állapítják meg, mennyi benne a tömör anyag. Azután megkezdődik az elkecsereedett alkudozás. Akik nem értik egymás nyelvét, jelekkel érintkeznek. A kenyeres körömmel végigszánt a kenyérdarabon. Mutatja, mekkora darabot hajlandó adni. A levesárús néhány milliméternyivel nagyobb részt jelez. Vevő és eladó anyanyelvén rikácsol, szitkok röpdösnek.

~ Kibicek, vakarózva, komoly-tünődőn figyelik a csatát. Ők is belemerítenek a megáhitott levesbe; dicsérnek, ócsárolnak, javasolnak.

Gyötrelmes hoci-nesze az egész. Valaha kutyájukat is külön étellel traktálták ők, akik most annyi magafeledkezéssel, egy pontra sűrített vágyakozással, már nem akarnak egyebet, csak kevesebb telvet, kevesebb verést és több moslékot.

Tudományos barbárság kikísérletezett eredménye ez is. Négykézlábra állított százezrek már nem igyekeznek legyőzni magukban az állatot.

XII. FEJEZET

Kibirhatatlan helyzet a 28-asban. Röth Sanyi úgylátszik, gyűlöl. Nekem és mindig nekem juttatja a legcsonkább culágot, én kapom a legapróbb kenyeret. Fekhelyemet, a szó valóságos értelmében ellopják. Örülhetek, ha annyira besajtolhatom magam a büzlő testek közé, hogy összezárt combbal, kuporgó felfekvésben átvészelve az éjszakákat. Kétizben orozták el kenyerem, pedig csak annyi időre helyeztem magam fölé a polcra, amíg felhabzsolom a levest. Bizonyítani a lopást lehetetlen. A banditák ördögi rutinnal csinálják. A zsákmányt pillanatok alatt elosztják és felfalják. Válaszuk a tiltakozásra mesterien összehangolt műfelháborodás.

Szegény kis Bolgár sem jár jobban. A 28-as celt tetejéről egy óvatlan pillanatban eltűnt száradni tett inge és alsónadrágja. Mire lármát csapott, késő volt. Röth haverjai rég „felszabadították“, azóta tán már él is adták. A 28-as jó fogást csinált; három napig füstölt a társaság. Csúnyán elbántak a gyerekekkel. Aránylag jó állapotban lévő alsónemű volt. Az euli időkből maradt, amikor még Todténál dolgozott. Érthetően feltette, övta a kincset. A fejesek közül is kevés dicsőkedhetett alsóneművel. A tetvezkedéseknek és rongyaink mosásának szentelt harmadvasárnapokon órák hosszat foltozgatja. Tűt is szerzett, fáradhatatlanul irtotta a szegélyekbe húzódott tetülárvákat.

Nagy csapás volt, a kis Bolgár nehezen ocsúdott fel. Tenni kellett valamit. Így nem mehetett tovább. Este megfogom Röthöt:

— Beszélhetnék veled bajtárs?

— Mit akarsz?

— Miért tóltok ki velem, meg a kis Bolgárral? Mi is élni szeretnénk. Hazakerülni, ha lehet. Mit akartok tőlünk?

— Ki hívott ide, ha nem tetszik? — vonogatja a vállát.

— Tudod, hogy nem a magunk jószántából tolakodtunk közétek. Ha nem szorítottok fekvőhelyet, ha elszeditek a kaját, meg a rongyot, megdöglünk. Hát semmi bajlársiasság nincs bennetek? A linkekben valaha volt szív. Zsíványbecsület. Tudom, mert törvénytörőriporter is voltam valaha.

Róth viharvert ábrázata kiderül:

— Mi a fene, újságíró vagy? Azt hittem, valami hülye privát.

— Voltam. Bolgár meg egyetemi hallgató. Szülei nagyon gazdagok. Egyszer még hálás is lehet...

— Hálára fütyülök. — ráncolja szemöldökét — Róth Sanyi sohase szorult hálára. Egyáltalán, tudod, ki volt Róth Sanyi az alvilágban? Falbontásban nem született ilyen cég Medvegy Vili óta napjainkig.

Magamban felujjongok. Akaratlanul a betörő gyöngéjéhez férköztem. Most már ambicionálni fogja, hogy meggyőzzön. Róth Sanyi be van véve. Ügylátszik, tévedtem, van itt szív, talán több is, mint a büntetlen előélettek között. Csak éppen kérges. Gyerünk, vakarjuk le a kérget. Ravaszul kíváncsiskodom:

— Hogy buktál le, ha ilyen nagy fiú voltál? Úgy tudom Köhídáról jöttetek.

— Paccer, csak nem gondolod, hogy engem úgy mirnix-dirnix, lebuktatnak. Az orgazdám bukott le és beköpött a disznó. Negyvenhét srenket csináltam én, apám, a hajam szála sem görbült meg. Hálókocsin jártam Bécsbe, löversenyre.

Megoldódik a nyelve. Megenyhül, kicserélődik.

— Miért nem mondtad, hogy újságíró vagy? Majd mesélek neked egyet mást.

— Jó lesz — válaszolom. — És ezentúl békén hagytok.

— Semmi izgalom. Beszélek a fiúkkal.

Magakészítette késsel szép szeletet kanyarít le a kalarábéból, melyen egész idő alatt rágódik.

— Fogd. Lesz több is. A Todt-főzelékeseknél vagyok melón. Hozhatok. És majd eldumálunk esténkint.

Átértem az ajándék jelképes jelentőségét. Erről az oldalról nyugodtak lehetünk ezután, kis Bolgár, meg én.

Beszélgetésünknek csodálatos rögtöni hatása mutatkozik. A lisztfehér arcú, tüdővésztes Misi, ligeti mutatóványos és zsebtol-

vaj, felszólítás nélkül odébb kászálódik pokrócával. Végre elnyuj-
lózhatom. A szervilis Jaksi szerkesztourazni kezd és faforgácsot
ajánl fel. Társai is, mind felhagynak a kínzásokkal. A falbontó
feltétlen tekintély a celten. Nemcsak a nagyobb linket respek-
tálják benne a kisebbek. Róth, a maga módján fejesnek is szá-
mít. Tisztséget ugyan nem visel, de mindig van valamije. Főlé-
nyes ügyességgel sodrodik a legjobb beosztásokba és este ritkán
tér meg „szajré“ nélkül.

A szobaparancsnok védőszárnyai alatt Bolgár pozíciója is
megszilárdul. Burokban született, megint szerencse integet feléje.
Az apró fickó valahogy közelférközött a főirnokhoz, aki mérnök.
Igérete van, hogy itt is behozzák a Todt-irodába.

A celten belül elcsitulnak a keservek. De csak a celten be-
lül. Gyilkol az alagút és végleg hóhérunkká szegődött az időjá-
rás. Megállás nélkül szakad. Napsütéses felórák ritkák, akár de-
cemberben. A lágerparancsnok is bemutatkozik. Megkezdí raffi-
nált kégyellenkedéseit. Futószalagon gyártott szürke gyilkos,
mint eulei kollégája, de torturák kiagyalásában ötletesebb. SS-al-
örmester. Ennél magasabb rangú szürkét nem tesznek öt-hatezer
ember élet-halálának urává. Harminc-harmincöt éves egyetlen pa-
raszt. Kedvelt tréfája az apelltartás esőben. Nagyszerű cinkost
nyer az időjárásban.

Apell esőben . . .

Gyötrelmesebb a korbácsnál, gyilkosabb a golyónál.

Az esti sorakozók, különösen ha szakad, órákig tartanak.
Kélszáz percel is ácsorogtat a fe'hszakadásban alörmester-pri-
békünk. Ő ezalatt a parancsnoki irodában körmét piszkálja, vagy
pipaszó mellett olvassa a „Völkischer Beobachter“-t. Átgondolt,
kaján kínzás ez, pusztító különgyötrellem. Ázás-fázás éhesen,
tetvesen, köportól feketén. Napi tizenhárom orai bukdácsolás
után, vízben-sárban. Tizenegy óra, mire fűtetlen celtjeinkbe ke-
rülünk és ledobhatjuk, kicsavarhatjuk csatakos, csuromvíz öltö-
zetünket. Másnap hajnalban azután didergőn, átkozódva kapkod-
juk magunkra az átázott foszlányokat. Csoda-e, ha ilyen ötletes
apellek után napirenden van a rohamozó tüdőgyulladás . . .

Az inkvizíciós ötlet tökéletesített változata, ha mindez pihe-
növasárnap történik. Ilyenkor félnapokat ázunk.

A parancsnoknak van fantáziája és elgondolásainak készsége
kivitelezőire talál lágerältesténkben és fejestársaiban. Az arisz-

tokrácia nem ácsorog velünk. Ok celljeikbe húzódnak, csak néha futnak végig a sorokon, hogy az ötös oszlopokat ellenőrizzék.

A tetűkérdés ezúttal a szó fizikai értelmében — égető. Takaróinkon nyüzsgő lárvatelepek ezüsiltenek. Védekezés lehetetlen; szappant, tetűport, mióta itt vagyunk, nem láttunk, de alkalmi borbélyok, nagyrészt görögök, szennyes, élellen gépollókkal hetente pontosan belenyírják vastag piszokréteggel borított koponyáinkba az előírásos fegyencsíkot. Erre és csakis erre, nagyon vigyáznak.

Az útálatos féreg véget vet az éjszakák viszonylagos nyugalmának. Kínosan vakarózva hánykolódik mindenki a 28-as büzében. Több a hely, szeptember elején már öt halottunk van.

A táborban bélhurutjárvány lép fel. A belegséget ügyszólván mindenki megkapja. Otthon maradni — természetesen — lehetetlen. Katz doktor és segédei — amíg a készlet tart — két szén-pasztyillával és bizonytalan biztatással boosátják el a jelentkezőket.

Szemünk előtt tüzes karikák járnak ördögtáncot. Erőtlen-ség révületében támolygunk a munkahelyen. Kétpercenként gugogunk félre; gennyet ürítünk. A rohamok olyan hirtelenséggel követik egymást, hogy naponta huszszor is összepiszkítják magukat a kínlódók. „Gyógyszerekkel“ kísérletezünk. Szénné ogetett fadarabokat oldunk a fertőzött vízben, krumplihéjat szenesítünk. A konyhások nagyszerű üzleteket kötnek marokszám árult pót-kávéüledékekkel.

Végül is, van aki meggyógyul, van aki belehal. En tizenöt napi kínlódás után, úgy-ahogy rendbejövök. Negyven kilónál több aligha lehetek. Lesoványodott arcom hónapos tüske borítja, csontjaim kiállnak, térdem elhegyesedik. Nem lehet tükörhöz jutni, de merőben felesleges is lenne. Naponta együtt vagyunk, mégis könnyen konstatálhatjuk egymáson az ijesztő elváltozásokat.

Mindennek tetejébe új rem jelentkezik.

Egyszerre természetellenesen nekigömbölyödnek a megnyúlt arcok. A fel nem dolgozott folyadék meggyül a bőr alatt; arcon, hason, karon, lábon, mindenütt. Felfúvódunk. Térdem és combom duzzad. Minden mozdulatért kínzó fájdalommal fizetek.

Orvosaink vállat vonnak:

Éhségödema. A szív és a vese nem ússzák meg biüntetlenül a rengeteg folyadékot. Már nem tudják feldolgozni. Kivonulni azért kell.

És hajnalonkint püfiedt csontvázak állnak apellre. A gyógy-mód egyszerű lenne: tömörebb táplálék, kevesebb melegvíz leve-sek címén és pihenés, pihenés, pihenés... Minderről nem lehet szó. Valójában minden mozdulat halálos kockázat az agyonhaj-szolt szívnek. A napi halálozás elképzelhetetlen arányokat ölt. A munkán egyszerűen felrevonszolják a hullákat és folyik tovább a robot. Napokig hevernek így a halottak, míg végre meszesgö-dörbe kerülnek.

SS-eink gondolkozóba esnek. Ha így megy tovább, hiány lesz munkaerőben. Körülményes dolog mostanában új szállítma-nyokat igényelni. A vállalatok felfigyelnek. Sängner és Lannin-ger heti 250 gram lóhúst oszt embereinek. Mindez édeskeveset használ.

Egymás idegenné lett arcát bámuljuk. Halál terjeszti szár-nyait az elátkozott sátorváros fölött. A sztírkek intézkednek. Szokás szerint nem ott fogják meg a dolgot, ahol kellene; élelmezé-sünk feljavításán. Ehelyett látszatrendszabállyal jönnek. Való-színűen a táborparancsnok jelentése nyomán úgynevezett fertőt-lenítő osztagok jelennek meg és megkezdik a celtek kifüstölését. Nevetségesen hiabavaló akció. A háftling-fertőtlenítők primitív eszközeivel nyilvánvalóan nem lehet megsemmisíteni a tetveket. Pillanatnyilag különben sem ez volt a legnagyobb baj.

A fertőtlenítők között van Vázsonyi János is. Néhány hét-tel utánunk újabb transzporttal őt is elhelyezték Euleból. Pár kilo-méterre tőlünk, a hatos táborban vannak.

Megrendítő hírt hoz. Maurer Béla meghalt Euléban. Elfordu-lok, szemem könny futja el. Az eulei pöcegödörbe vetett holttest: egy nevetni, élni szerető, csupaszív ember mozdulatlaná lett teste fölött tartok magamban csendes halotti beszédet.

— Mégis tévedtél hát, Béla. Rosszul értékelted ki a helyzetet. Hogyan is szoktad volt mondani? Minden emberben ott rejlik a négy hónapi erőtartalék. Négy hónapon belül pedig matemati-kai bizonyossággal vége lesz. Milyen hónapot is írunk Béla? Attól tartok, októbert. Hat hónapja már, hogy késik, egyre késik a szabadulás. A tartalékot jól becsülted fel, körülbelül négy hó-napig bírtad. A könyvet már nem írod meg Bélám, de igazad

van. Beledögleni lehet, megírni nem. Megpróbáltatunk és megáláztatunk... Élok irigylik halottaikat. Irigyellek Béla, jókedvű jóbarát. Lásd, mivé prostituálódott férfikorunk. Boldog bajtárs te, ki már leráztad az érzéklés koloncát, Isten veled, a viszontlátásra...

Utolsó szavaim tudattalanul már félhangosak. Alldogálunk az udvaron, földreszegzett szemmel, gyámoltalan. Nem érdekel többé az ég, a földet nézzük, az átkozott teuton földet, melynek gyatra szikében porlik Maurer Béla felére fogyott teste. Körülötünk jajtól, szitoktól zengnek a sátrak, előttünk, mögöttünk, mint egybezárult reménytelenség, végtelenbe feszül a szögesdrót. Október van, Maurer Béla meghalt, nekünk meg...

— Nekünk sem sok van hátra — felel a ki nem mondottra csendesen Vázsonyi.

Arca neki is természetellenesen duzzadt, de kiegyensúlyozottabbnak, nyugodtabbnak látszik. Nem kérdezem, hányszor kísérelt meg öngyilkosságot azóta. Nem kérdezem, mi maradt nikotinlobbantotta derülátásából.

Euleról mesél. A Feldmann-féle dolog természetesen nyomban abbamaradt a nagy kitelepítés után. Utánunk sűrűn indítottak transzportokat; Eule szakaszán, úgy látszik, befejezés előtt állnak az építkezések.

Fronthírekről kérdezem. Légüres térben élünk itt. Egy-egy, sok kézen átment, bizonytalan híren kívül mit sem tudunk.

— Ott nincs baj — mondja. — A nyugati partraszállás szépen halad, gyorsuló mozgásban vannak az események. Keleten a Szovjet minden ponton tartja a kezdeményezést. Hitler páncélosai rendetlenül vonulnak vissza. A vörös hadsereg Keletporoszország kapujában áll. A románok kiugrottak. Pest bekerítése folyik. A nyilasok pakolnak.

Szakadozott újságlapot vesz elő. A Waldenburger Zeitung címdoldalának része. Háromhasábos címfelirat: „*Wachsen der Druck der Feind gegen Budapest!*”.

— Talán mégis... — dűnyögöm erre.

De egymás nekipuffedt arcába nézünk és nem igen hiszünk. Gondosan elteszi az újságfoszlányt. Jelentősen mondja:

— Cigarettapírnak, — ha egyszer dohányhoz jutok. A táborban csak vastag cementpapírunk van. Különben három hete nem nyeltem egy korty füstöt. Nálatok úgy látom, könnyebb.

Véletlenül negyedcsomag pipadohány van nálam. Egy olasztól vettem a Sänger és Lanninger léle különlöhúsért. Vázsonyi arca felragyog. Óvatosan szőrjük az újságpapírba a kincset. „*W a c h s e n d e r D r u c k d e r F e i n d . . .*“ — ebbe csavarunk.

Füstablakon át nézünk egymásra. Nem, mégsem olyan képzelenség... Hazamegyünk. Trafikban vásárlunk dohányt. Csomagszámra. Amennyit kedvünk tartja...

*

Sokkal, sokkal később, a felszabadulás után, 1945 szeptember 12-én egy budapesti napilapban olvastam:

— Vázsonyi János tegnap meghalt egy németországi kórházban.

XIII. FEJEZET

Lágerünk nagy eseménye: téli ruhafelek érkezése. Szövetneművel megrakott teherautók jönnek. A holmit a lágerälteste felügyelete alatt külön barakba cipelik. Tisztjeink egész nap osztályozással, válogatással, no meg azzal vannak elfoglalva, hogy a maguk és kegyenceik számára biztosítsák a legjobb darabokat.

Civil öltönydarabok, selejt a deportáltak holmijából. Javát régen a Reichbe szállították. A frontnak meg a „Winterhilfe“-nek is szükségük van meleg dolgokra és végre is — háborúban nem finnyáskodunk — mi van abban, ha a pullovert vagy bundát Birkenauban vetette le valaki. Minden darab gondosan befröcskölve piros és sárga festékfoltokkal. Auschwitzba jövet a vonatból látunk már ilyeneket.

Reménykedéssel nézek a ruhacsere elé. Végső ideje, hogy ledobhassam eltelvesedett rongyaimat.

Keserves kiábrándulás. Nincs összeköttetésem és így mindössze egy — koftánt kapok. Szabályos, — balra gombolódo koftánt. Bő és vékony egyszerre, nem sokat segít. Nadrág nem jut.

Régi öltönyöm fölé húzom hát és elhitem magammal, hogy nem fázom annyira.

Október vége felé menetrendszerű ősz tör ránk. Napról napra rosszabb bőrbem vagyok. Észre sem veszem, Röth Sanyinak szúr szemét. Röth Sanyiról e hetek folyamán kiderül, hogy alapjában egész derek fickó és főleg, hogy nagy adag hiúság lakik benne. Mesterségbeli. Hálából odaadó türelmemért, amelylyel a régi, falbontó dicsőségről szóló regéit fogadom, a maga módján végleg és tartósan pártfogásába vesz. Rendszerezsen ellát céklával, kalarábéval, káposztával, noha már nem is dolgozik Totték konyhakertjében. Olykor egy csiklit is odavet.

Mindez nagy dolog, komoly jött. A betörő változatlanul feltalálja magát. Kétszer annyit zabál, mint más, mindig új részleghez sodródik, mindig „felszabadít“ valami ennivalót vagy ennivalóra cserélhető értéket.

— Két hét alatt kész vagy — állapítja meg, ellentmondást nem tűrve és nem sok tapintattal. — Miért nem próbálsz elkerülni a Sängertől?

— Hogyan?

—Hja fiam, ezt nem tanítják az iskolában. Ki kell találni valamit.

Helyzetem két hete azzal is súlyosodik, hogy éjszakai váltásba kerülök. Este nyolctól reggel hatig dolgozunk, megállás nélkül. A legnehezebb, leggyűlöltebb beosztás ez. Az éjszakai „sichta“ kápoi egy fokkal még vérengzőbbek, a mesterek, meg az olasz szakmunkások vadabbak. A végtelenbe nyúló éjjel minden másodpercében agyonütéssel fenyegetnek szakadatlan sziklaomlások. A fűrógépek csinadrattája megsiketít, dagadt térdem minden mozdulatra elviselhetetlen fájdalommal reagál.

A nachtsichtások nappal alszanak. Napközben csak a lágermunkások, az álltete, az irnok, a tisztekkel, no meg a garázdálkodó parancsnok tartózkodnak a táborban, mely egyébként meg lehetósen kihalt. Róth Sanyi vészujjóslo figyelmeztetésének hatására elhatározom, hogy odamerészkedem az irnokhoz és közbenjárásra kérem.

Próbáljuk meg. Hozzálépek és — elgondolni is groteszk — azzal kezdem, hogy bemutatkozom. Nem számmal, névvel. Künnről hozott, régi tapasztalatom, hogy ismeretlen emberrel tetszés szerint lehet megütni az első beszélgetés alaphangját. Ha bemutatkozom, esetleg önkéntelenül megmondja nevét ő is. Tudatlanul átveszi a stílust. Bemutatkozást pedig rendszerint nem követnek rúgások.

Az első irnok különben sem ígérkezik rossz médiumnak.. Egyszer megfigyeltem, amint celtje előtt a padon, tejlvest kanalizált. Kis csoport éhes háftling mohón bámulta a műveletet, természetesen tiszteletteljes távolból. Az irnok — talán inyén érezte a néma könyörgést, — találomra odaintette egyiküket és szólnélkül konzervdobozába öntötte a maradékot.

— Bocsásson meg mérnök úr, hogy zavarom — tudtam, hogy mérnök volt valahol Csehszlovákiában — életbevágó kérdés...

Így szólok, amikor ő is megmondja nevét. Amit egyébként rettegve ismert az egész tábor.

A gumibotjához nőtt, vezényszavakhoz durvult ember rámpillant, a helyzet különössége megbénítja.

— Tessék — mondja.

Megmutatom dagadt lábam és kérem, helyezzen más csoporthoz. Ha továbbra is tunelben kell maradnom, végem.

— Mi a számod?

— 55051.

Feljegyzi. Hajnali apellnál már ki is kiáltják.

Az eredmény gyors, kikerülök a föld alól. A Pischl-vállalathoz osztanak be, amely magának a kastélynak átépítését végzi. Ettől fogva sűrűn váltakoznak a munkahelyek. Egyik nap homokot lapátolok futószalagra, kavicsot hordok, vagy betonkeverőt etetek. Másnap épületvasak erdejében cipelek inszakadásig. Röggel tetézt csilléknak, keservesen nehéz japánoknak feszülök társaimmal.

Cégekáponk Max, az egykori eulei lágerálltete. Ide sikerült beügyeskednie magát és most a — tűnő dicsőség alkonyán — igyekszik a megtépázott méltóságnak érvényt szerezni.

Mindenesetre nagy előny, hogy föld felett dolgozom. Ég borul fölém, nem szikla. Iszom a világosságot, habzsolom a fukarkodó napot. Nagy nekiveselkedés érik bennem: élni akarok megint, élni... Erős fogadalmat teszek: élelmiszerért nem vásárlak több dohányt. Élni akarok, haza akarok menni... Ámokfutóként bosszút állni, számonkérni és igazságot szolgáltatni azoknak, akik idehurcoltak.

Találékonyvá válok. A dühös élnivágyás tesz azzá. Apró vállalkozásokba kezdek én is. Be-belopózom a kastélyba, ahol pedig csak a legkiváltságosabbakat foglalkoztatják belső munkáknál. Csenni kezdek. Mindent elmozdítok, ami kezem ügyébe kerül és észrevétlen bő kalfánom alá rejthetem. Ócska cipőkefe, zsákfoszlány, papír, bádogdoboz, minden lím-lom esereérték benn a táborban. A villanydrótot megveszük nadrágszíjnak, a rongydarabot kapcának. Egyszer több csomag papírvattát sikerül „felszabadítanom”. Az ezer sebből vérző emberek közt valóságos kincs és kitűnően értékesitem.

Az apró tolvajlások természetesen halálos kockázattal járnak. Ha megfognak egyszer, nem sokkal élelem túl a tetemrehívást.

De nem fognak meg. Ellenben, csaknem naponta hozzájtok így csipetnyi mahorkához, sőt olykor káposztát, céklát is cserélhetek.

Haza akarok menni...

Levesosztás után a kondérokát minden este más celt legénysége szállítja vissza a dróton kívül levő konyhabarakba. Megtörténik, hogy aprólékos tervet dolgozok ki a napra, amikor a 28-asra kerül a kondérhordás sora. A konyha előtt halomban hever a krumpli, meg a kalarábé. Itt botlást színlelek, ügyesen hasravágódok — egyenesen a kincsgarmada közepébe és miközben káromkodva feltápászkodom, jónéhány értékes krumpli tűnik el terjedelmes kaftánzsebeimben.

Büszke vagyok rá, hogy a kisdéd manővert szakértő celtársaim sem veszik észre. Róth Sanyi biztosan megdicsér, ha beavatom.

Ám végső fokon minden gyürköző élniakarásnak kikerülhetetlenül el kell merülnie a pokoli örvényben. Isten malmai lassan örölnek, a haláltáborokéi — annál gyorsabban. Nyugodtabb pillanatok lobogására gyorsan ráül egyazon keserű felismerés hamuja. Körülöttem ott példáz a valóság: tetülárvák, bunkerlevelek, szemétre vetett hullák, megdagadt élőhalottak, gumibot és revolver. Ilyenkor ismét a csüggedés napjai jönnek, a fásultságéi, melyből egyszer felráztam magam.

Megint elfog a bélhurut. A duzzadás egész testemen félelmesen terjed. Ezekben a napokban cementzsákokat hordok a betonkeverőknek és végleg elpiszkosodom. Vastag rétegben ülepszik kopaszra nyírt fejemre a szüntelen szállongó cementpor. Inyemre gyűl, orromba, szemembe, fülembé szivárog. Szappant még Róth Sanyi sem tud szerezni. Rongyaitamat magam fölé akasztom a szögre. Nadrág és zubbony mozog a telvek nyüzsgő ezreitől. Szétroppantásukhoz fogni eleve reménytelen, utóbb már meg se próbáljuk.

Igy jön el a nagy dátumok egyike: november tizenharmadika.

Éjszaka három felé berúgják a 28-as ajtaját. Kézilámpák fénye irányul a nyugvókra.

— Achtung!

Félálomban, gépiesen pattanunk fel valamennyien. A táborparancsnok. Mögötte Bulldog az SS-szanitéc, Katz tábororvos,

a két lágerálltete és az első őrök. Katz papírlapot tart kezében. Megállnak az ajtóban.

A parancsnok Katzhoz fordul:

— Also los! Nur rasch!

— Fiúk — hadarja az orvos és amint kékvilágítója arcába villan, látni, hogy viaszszárga — súlyos feladatomban van. Sokat nem beszélhetek, ez a vadállat alig akarta megengedni azt is, hogy a magyar celtekben magyarul szólhassak. Röviden: arról van szó, hogy ki kell szűrnom négyszáz embert. Ezek még hajnalban indulnak. Hová, azt e pillanatban senki sem tudja biztosan. Senkit sem akarok félrevezetni, ezért nyíltan megmondom, hogy nem hivatalos értesülés szerint az utirány: Birkenau. A parancsnok legalább is azt hiszi. A többit tudjátok...

Elcsuklik a hangja; szava dadogásba fül:

— Én... én... már harmincnyedszer mondom el ezeket ma éjjel... Nem vagyok gyilkos, nem vagyok tömeggyilkos... nem akarok az lenni... Nem bírom... nem tudom, mit mondjak... Isten verje meg a bitangokat... ez szörnyű...

Könyörögve tekint végig rajtuk:

— Jelentkezik valaki önként?

Nehezen fogjuk fel az elhangzottakat. Megütődve meredünk a türelmetlenül topogó szürkékre, a három háftlingre, akikről a hideglelés pillanat lehántja daróc göggyüket. Rabszolgák ők is, mint mi. Holnap rájuk kerülhet sor.

— Also, was ist denn? — A parancsnok türelmetlen. Még sok celteket kell végigjárni.

Katz a listára pillant:

— Sietni fiúk! Senki? Akkor mégis nekem kell...

— Nem kell, majd én. A vége úgyszólván az, hogy megdögölöm. Két héttel előbb, vagy utóbb, egál.

Misi, a zsebtolvaj.

— Számod?

— 72154.

— Tovább. Minden celtből négy ember kell. Csak gyorsan!

— 76525.

A félszemű Pereldik. Az a hír járta róla, hogy besurranó volt, mielőtt lebukott.

— Frász az egészbe — mondja — ennyi összkomfort a stanicliban is lesz.

A kis Bolgár kérdön néz rám. Igent intek.

— 37608 — remeg a gyerek hangja.

— 35051 — vágom rá gyorsan én.

Kätz megkönnyebbülten sóhajt.

— Elég. Csak nem elveszteni a lelket. Végre is, nem biztos az egész. Biztos csak annyi, hogy innen már hajnalban mentek. Végeredményben majdnem mindegy — teszi hozzá gyorsan — előbb-utóbb úgyis kikészülünk mindnyájan.

Németül folytatja:

— Akinek a számát felírtam, nem fekszik vissza, hanem rögtön indul a borbélybarakba. Utána a betegszoba előtt sorakozó.

A parancsnok revolverével gesztikulál:

— Alaposan megmosakodni. Amelyik zsidófejen koszt talállok...

Fenyegető nyomatékkal elhallgat. Azután Kätzhoz fordul:

— Fertig?

— Jawohl, Herr Kommandant.

— Also weiter.

Kicsörtetnek. A 28-asban már senki sem alszik ezen az éjszakán.

— Megvesztetek? — förmed ránk Róth, de hangja bizonytalan. — Hátha nem benneteket szúrt volna ki? Eléggé dögvővason vagyunk itt mindnyájan.

— Nézd Sanyi — a kis Bolgár most már nyugodtan vakarózva készülődik — én például már hónapok óta végezni akarok. Az ember egyszer csak úgy gondol a halálra, mint egy finom, frissítő gőzfürdőre. Ha van bátorságom, már rég csinállok valamit. Most elvetettem a gondját. Szorítsák meg ők a hurkot.

— Részemről — tápázkodik Misi is — feléve nem laktam jól, nem váltottam tisztát. Mi vár rám? A szabadulás se izgat. Főnyeremény az ügy, esküszöm.

Pereldik szó nélkül lép az ajtó elé. Szippant a hideg novemberi éjszakából. Én is hallgatva készülődök. Négyünk közül csak nekem van motyóm. Utóbbi nekibuzdulásom eredménye. Szakadt kekszesdobozban őrzöm a holmit: egy darab elpiszkosodott vat-

fat, pár rongycsíkot, újságpapírt. Rozsdás pléhkanálon és konzervdobozon kívül nekem sincs egyebem.

A többiek kíváncsi részvétellel vesznek körül. Sodró hullámként jóság kapja el őket a négy vélt halálbainduló láttára. Róth káposztával és jókora Uman-véggel bucsúzik. Az ittmaradóknak belső parancs dörömböl: most adni kell, adni valamit. Gázhalál komor lenségét látják glóriázni a tetves fejek körül.

Pedig még viszontláttuk egymást néhányan a hideg krematóriumban. De ki tudhatta ezt akkor? Mindenkiben sziklaszilárdan élt a meggyőződés, hogy közvetlenül Birkenau futószalagja várakozik az elmenőkre. Bennünk is, bajtársainkban is. Katz odavetett „nem biztos“-át halvány vígasztalásnak, erőtlen biztatásnak gondoltuk.

A borbélybarakban jajveszékkelnek az indulók. Különösen görgőjeink csapnak pánikszerű lármát. Eszelős siránkozásuk megborzongat és kikezdi elszántságomat.

De két óra múltán, mire felsorakoznak a négyszázak, nyugodt vagyok megint. Megráz a didergés, de ezt már csak a hideg teszi. Sohasem hittem volna, hogy ennyire bele lehet nyugodni az elmúlás gondolatába, sőt, hogy a közeli vég gondolata egyenesen kívánatosná válhat.

Nemrég kapott szövetruháinkat le kell vetnünk. Megint csak vászonkacatok borítják lilásan színeződött, puffedt testünket, amikor előállnak a teherautók.

Autók... Ezek is a vélt bizonyosságot fokozzák. Gépkocsinyújtotta kényelem ritkán jelent életet Auschwitzországban. Parancsnokunk is beváltja éjszakai ígéretét, szorgalmasan botoz. Kötelesség mindenekelőtt... Inkább feláldozza az éjszaka hátralevő néhány óráját. Nem vagyunk elég tiszták. Hogy miképpen varázsolódhattunk volna azokká, erről ellelejt felvilágosítani.

Ezúttal is két napra kapunk kenyeret és margarint. Nyolcvanunkat zsúfolnak egy kocsira.

Négy órára járhat, világos, hideg holdfény kísér. No meg a géppisztolyosok. Most már nem fázunk annyira, melegítik egymást a szorongók. Befalom kenyéradagom, margarint harapok hozzá, vásítom a fogam Róth Sanyi káposztáján.

Mellettem a kis Bolgár kuporog. Arcán, buggyanó könnyecsepre csodálkozik a szürkület.

XIV. FEJEZET

Késő délután szögesdrót mögé kanyarodunk. Hosszú, düledező köépület mögött karcsú kémények állnak ört.

Kémény — ez egyezik varakozásunkkal, de maga a ház inkább gyárfelére emlékeztet, mint krematóriumra. Annyi bizonyos, hogy nem Birkenauban vagyunk, de mit tesz az? A lágerbirodalmat keleten és nyugaton, északon és délen kisebb-nagyobb Birkenauk szegélyezik.

Elhagyottnak látszik a kétemeletes építmény. Kéményei nem füstölnek, csak a tágas udvar mélyén sorakozó zöld barakok kéményréseiből siet az égnek vékony füstcsík. A motorberregésre egyetlen szál háftling baktat ki lassan a középső kapun.

— Hol vagyunk? — viharzik száz szájról.

A bennszülött egykedvű vonásain mosolyfele il!an át. Jiddisül felel:

— A kéményektől ne ijedjete meg. Nem krematórium.

— Hát?

— Dörnhau, lágerkórház. Nem hallottatok még rólunk?

Zürzavaros kiáltozások. Hogyne. Hallottunk róla, hogy vannak úgynevezett kórházlágerek, de ez volt minden.

Szóval légtüres térbe pazarlódott a részvét, mely Fürstensteinben körülvett és kikísért. Illetéktelenül rágsáltam el Róth Sanyi búcsukáposztáját. Vajjon mit szólna a 28-as a fordulathoz?

— Milyen a helyzet? — először eziránt érdeklödünk.

A háftling, akiről később kiderül, hogy fejes, a dörnhauai lágerirrnokság tagja, egyszerre megmerevedik. Bizalmaskodó kérdések nem egyeztethetők össze állásával.

— Nem kérdezőnk annyit! Pofát be és sorakozó!
Átvesznek és máris indulunk befelé.

Földszinten és két emeleten egymás fölött hatalmas termek. Egy gyár elhagyott, leszerelt gépcsarnokai. Most emeletes pricesek hosszú sorai állnak bennük. A szorosan egymás mellé sajtolt vackok mindegyikén, két, sőt három, félig vagy egészen meztelen ember nyúlik, áll, ül, vagy kuporodik. Takarója csak néhánynak van.

Itt azután már nincs csend. A tört ablakon november hidege zuhog be, a bűz mégis elviselhetetlen. A falak fojtó bűdösséget izzadnak. A prices-sorok közeiben több centiméter magasan undok, sárga trágyalé kúszik. Az orrfacsaró folyóban pucér csontvázak gázolnak tocsogva.

Az első benyomás: dühöngő örültek közé kerültünk. Jajszavak, hörgés, rikácsolás, gajdolás, eszelős, vicsorgó hangok kábító összevisszasága. Tombol az alvilági csarnok.

Egyszerre húszan rikoltják:

— Kübli! Kübli!

Csorba vödör a kübli, melybe a feikelni nem tudók szükségletüket végzik. Ha ugyan hozzájutnak idejére. A küblihordók rendszerint süketek a jajveszékeltő sürgetések iránt. A vödör majdnem mindig elkésik és a fekvő maga alá, vagy még többször a prices elé piszkít. Mindenkinek hasmenése van. Így erednek szörnyű, sárga patakok az ágyasorok mentén.

Mindegyik vödörhordozó szitkozódik, üt, vicsorít. Köztük és a fekvők között szünetlen kézitusa dúl. Eleinte meg sem értem, hogyan vállalhatja még magunkfajta is az undorító beosztást. Később tudom meg, hogy a vödörösök ugyancsak betegek. A dolgozó járóbetegeket, úgynevezett „schönungosokat“ megillető, nagyobb kenyérdarabért botorkálnak reggeltől-estig az embersár tengerében.

Egy órába sem telik, már nem tudok örülni Birkenau elmaradásának. Később, a hideg krematórium gyötrelmei közepette sokszor visszajárt az első dörnhai percek kísértete, emlékeztem gyakran futott az első képre, mely sokára vált megszokottá. Amikor magam is része voltam, beiktatódtam a rikoltozó, pucér vázemberek közé.

Hideg krematórium...

Haarpuder doktor úrtól hallom először e találó megjelölést, amikor végigjárja az újonjötteket. Haarpuder doktor úr valamikor jónevű szívspecialista volt Erdélyben, vagy Biharban. Itt, nem nagyon előkelő egyede a népes orvosi hierarchiának.

Szövevényes, kórosan burjázó a dörnhai lágerarisztokrácia. A hideg krematóriumban ötezer ember lehet, amikor odaérkezünk. Ebből legalább ötszáz valamiféle tisztiséget visel és ehhez képest ebben vagy abban a formában basáskodik. A nemesi rend tekintélyes ága a hatvan-helven főnyi orvosi kar. Feje Párdány főorvos úr a Felvidékről, egyébként a nagy lágerkórház egyik legfőbb hatalmassága. Haarpuder doktor úr ennek a csoportnak egyik altisztje. Párdány alvezérei és segédtsisztjei: a mogorva, kövér Auer doktor, Grau, a botcsinálta sebész, aki gyalulatlan faasztalon amputál asztalosfüréssel — hogy milyen „eredményes” az előrelátható; — Warschauer doktor úr és Erzberger, a fogász. Utóbbi hatáskörébe főleg az aranyfogak tartoznak. A halottvivők neki kötelesek beszámolni a kitűrdelt aranyfogakkal. Ő azután beszolgáltatja a lágerältestének. Ez leadja a sápot a táborparancsnoknak, meg a német főszanitécnek, a maradékot pedig a legfőbb fejések osztják el egymás között. Testvériesen. Hozzávetőleges becslés szerint már érkezésünkkor több mint húsz kiló arany került felosztásra ilyen módon.

Mindenki tud erről és mindenki természetesnek találja. Nagyan divatozik, hogy élők is értékesítik a szájüregükben rejlő kincset. Egész sereg háftling kizárólag arra specializálta magát, hogy szerény ellenérték fejében eltávolítja a jelentkezők fogát. A fogaranyat főleg konyhások vásárolják. Levesért. Egy aranykoronáért egy héten át mindennap különleves — ez az átlagos árfolyam.

Párdány és környezete vezérlik az orvossereget. Természetesen kisebb rangot viselő orvosok is kiváltságos helyzetben vannak. A kaszt korántsem fogad be minden orvost. Újonjottek már közkatonákká vedlenek; járó- és fekvőbetegek, közönséges munkások. Száz orvos és orvostanhallgató is akad, aki kívülrekedt az édenen.

A lágerarisztokrácia másik ága a szanitécek nemesi rendje. Nagyrészt atyafiság, cimboraság révén kerülnek a zsirosbödön mellé, eredeti foglalkozásuknak nincs köze a betegápoláshoz. Uralkodójuk egy Nagy Miklós nevű ügyvéd. Regélik, hogy odahaza kétezer holdja volt. Izgékony, vékonypénzü fiatalember abból a típusból, amely pökhendiséggel kompenzálja a fizikai jelentéktelenséget. A pökhendiség itt érthetően szadizmusba kopírozódik át. Már régen nem épelméjű, legalább is a legnagyobb mértékben exaltált. Örült, de hatalom. Specialitása: meztelen talpak ütlege-

lése és indián harci tánc az áldozat meztelen hasán. Láttam egy-
izben, amint a könnyű ember gumilabdaként ugrott egy beteg
mellére és vérbenforgó szemekkel, üvöltözve taposta, míg belefá-
radt. Az áldozat büne: fondorlattal próbált második leveshez
jutni.

Nagy főszanitéc urat segédtsztek környezik. A maga szemel-
jén — és itt igazán helyén van a szó — korlátlan úr mindegyik.
Minden blokk felett a blokkálltestével egyetértően blokkszanitéc ír-
nol. A három, egymás feletti terem mindegyike külön blokkot alkot.
Ezenkívül sok, kisebb-nagyobb betegszoba van az épület min-
den részében. Ezek is blokkokra oszlanak. A gyár minden helyi-
ségét, kivéve a fejesek kisebb és kényelmesebb szobáit, priccsnek
töltik meg.

A középső emeleten mintegy kétszázfőnyi „egészséges“ osz-
tag is lakik. Ezek naponta rendszeresen munkára vonulnak; a
szomszéd kaltwasseri tábor fegyenceivel dolgoznak közösen. Épi-
tik a náci földalatti országát.

Minden priccs-sor közvetlen parancsnoka a csoportszanitéc
két helyettessel, valamint leveshordók, kenyérosztók, söpröge-
tők, vödörösök, hullavetkeztetők és halottvivők seregével. Utób-
biak a schönungosok közül kerülnek. Minden csoport alá száz-
százötven fekvő tartozik. Közvetlen mindenhatójuk a csoportsza-
nitéc és helyettesei.

Az orvosi és egészségügyi hierarchia csak másodika az égbe-
nyúló ranglajtorjaknak. A mágnásrend harmadik dűslombú ága az
álltestök, hullakápók, revierkápók, gazdasági kápók és írnökök
siserahada, a furcsanevű Grosz Mukyval, a lágerálltestével az
élen. „Muky“ — ez korántsem szeretet, bizalom, vagy meghitt-
ség becézőneve. A lágerállteste így — Muky-nak ipszilonnal —
írja alá magát a blokkok falára aggatott ridegszavú parancshir-
detményeken.

Negyedik kiváltságos osztály is van. A konyhások. Szaká-
csok, kukták, kenyérszeletelők, kazántisztítók, krumplihámozók.
Kápók és közemberek.

És mindeme címek, rangok, beosztások korántsem üres fik-
ciók. Tényleges hatalom valamennyi. Egyrészt a kiváltságos
munkahely és a levesesfazék közelsége révén, több, változatosabb
ennivalóban, másrészt a többi felett gyakorolható felelőtlen ön-
kényben, parancsolásban, brutalizálásban, büntetésben, illetve

ezek lehetőségében nagyon is megnyilvánul. A tisztségviselő hozható, halálra rugdalható, ételt vonhat meg, úgy és olyan formában zsákmányolható ki, vagy terrorizálható, aminőben éppen kedve tartja.

Mindnyájuk felett pedig ott tiündöklök a két ritkán látható szuverén: a lágerälteste, meg a főorvos. Mindkettő kitaszított, mint mi, többiek, de őket karjára vette a szerencsétlenségben a szerencse.

Ha szvitjükkal megjelennek a blokkban, éppen úgy felharosan a *v i g y á z z*. mintha szürke tűnik fel. Tragikómikus kép. A csikos-ruhás fegyenc, nyomában alázatosan kullogó alvezérekkel, ellép a priccsek sora előtt, utasításokat és fenytést oszt. Muky, a szögletesállú, alacsony pozsonyi kereskedősedég szemének rebbenésével, kézlegyintéssel villámot sujt és kegyet oszt, felemel és elejt. Mellette az eulei Max, vagy a fürstensteini Berkovits szerény tekintélyeknek számítanak.

SS-öreink külön laknak, a kisebb irodaépületben. Ritkán mutatkoznak, minden a häftlinghajcsárokon keresztül és akarata szerint történik. Hatezer ember élete és halála, kinja és enyhülése függ a két lágerkirálytól.

Harmadik napja vagyok a földszinti A. blokkban. Elhelyezkedésünkkel a kutya se törődik. Magunkra hagyva kell kiküzdeni helyünket a zsúfolt priccseken. Meztelen rémek rugdosó tiltakozása, böszült átkozódása közben bepréselödni nem könnyü, de sikerül.

En éppenséggel külön priccshez jutok. Szerencsém van, idejében lecsaphatok egy alsó fekhelyre az első ucca vége felé, szemben az egyik élelemosztó bódéval. Két hullavivő éppen leemel róla egy meztelen testet. A pokróc még az ágyon hever, gyürödése még az imént eltávolított test körvonalait rajzolja. A vacok párolog a ki sem hült tetem melegétől. Am nem finnyás-kodom; undorodni már nem igen tud közülünk senki.

Meztelen vagyok, mint a többi. Rongyaimat elvették. Haar-puder doktor magyarázata szerint fekvőknek nincs szükségük ruhára, minden öltözet a járónak kell.

Didergön búvok a pokróc alá, mely pár pillanattal előbb ismeretlen halott bajtárs fölött púposodott. Birkenaura gondolok, mely lám, mégsem adatott meg.

Egyelőre valószínűtlen minden. Nehéz felocsúdni az önkívületszerű káprázatból, kiemelkedni a zsibbasztó rémületből, melybe belesüllyed mindenki, ha belép ide. A látottaknak egyszerűen nem hiszek. Elhatározom, hogy ijesztő látomások állandósnak zaklatott énemben. Fejemre húzom a halott tetvektől nyüzsgő pokrócát, órák hosszat így maradok. A sötétségben keresem a világosságot, lehunyt pilláim mögött az elvesztett valóságot építem.

Égek a hideg krematóriumban.

XV. FEJEZET

Priccsemen nem maradhatok sokáig egyedül. Általában az A.-ban ritkán hagyják békén az embert. A tébolyodott gépezet állandó mozgásra van beállítva. Áthelyezések, priccscserék, levesosztási zürzavarok, tetvetlenítő óra, fontoskodó ellenőrzések és botozások, ételjegyzés, halottfelvétel követik egymást.

Pár órával az ágyfoglalás után szomszédot löknek mellém. Hünytszemű, eszmeletlen öreg. Kicsinyre zsugorodott arca elvesz a vastag szennyréteg alatt, csapzott, ősz bajszán tetvek mozognak. Vértelen ajkát időnkint nyögésszerű sóhajok hagyják el. Felrebeszél. Soha sem sejtettem ennyi mély, tragikus zengést a magyar anyanyelvű zsidó számára mindig kissé kómikusan haló jiddis nyelvjárásban.

Nézem szomszédomat, a haldokló öreget. Még meglegyint a kinti világ üzenele: a részvét. Mindössze három napja érkeztem. A többiek, a mellénk, közénk préselt pucérok ügyet sem vetnek agóniájára.

Ezen a tájon különösen nagy a zsúfoltság. Átlagban öt fekvő jut minden keskeny priccstre, ezenfelül keresztbe és lábhoz is fektetnek. Különböző táborokból szakadatlanul érkeznek kisebb-nagyobb szállítmányok. Úgy látszik központi rendelkezés alapján itt gyűjtik össze a leginkább leromlottakat. Majd minden második ágyon haldokló.

Eztakarom a mocskos, gyerekkarnyi combokat, föléje hajlok. Az ember kinyitja szemét. Macskabarna öreg szem, természetellenesen tágult pupillák, véreres szemgolyó.

— Vízet — nyögi. — Vízet adjatok átkozott bitangok... Sarah!... Sarah!... Segíts!... Sarah, bűdös dög, miért nem... jössz... már... Vízet!...

Hangja elhal, szeme lezárul.

A baloldali priccshoz fordulok:

— Vízet kellene szerezni.

— Hagyd a fenébe, félóra múlva úgyis kész — tanácsolja mellettem Rosenfeld Miksa, az őszülő vagány, környékünk leg-hangosabb nagyszájúja. Az ötvenes ember, minden hajjal meg van kenve. Persze csak képletesen. Zsiradékot egyikünk sem lát hétszám.

Ez a Rosenfeld szünet nélkül morfondíroz, üzleteket ajánl a következő leves számájára, veszekszik a kenyérsztóval, tervez, találgat. Mi lesz a mai culág? Müméz, vagy lekvár?

Felkelni ő sem tud és vödörre szorul, de úgy beszél az otthonról, annyi bizakodással, mintha tegnapelőtt hagyta volna el és holnapután már vissza is térne. Nagyon kell rá vigyázni, a kiosztott adagot tanácsos nyomban elfogyasztani, mert Rosenfeld büvése a tolvajlásnak. Görögmódra ügyes és jól megjátszott méltatlankodása, ha rajtakapják, leigyeverzi magát a károsultat is.

Most, hogy a haldokló öreg körül motozok, jóakaratián igyekszik lebeszélni:

— A víz úgyis fertőzött, inni tilos. Ha meglátja valamelyik fejes, régen rossz.

Nem velek rá ügyet, körülnézek víz után. Újonc lévén, konzervdobozom még nincs. A fürstensteinit első nap ellopták.

— Ide a bádogot — förmedek rá — vizet hozok.

Röviden válaszol:

— Frászt.

Valóban jó adag naivitásra vall feltételezni, hogy valaki is kiadja kezéből, vagy kiengedi szemtávolából a nélkülözhetetlen edényt.

Megadom magam. Be kell látnom, a segiteniakarás kilátástalan. A'attam ekkor nedves meleget érzek. Irtózva térdelek fel, a pricc forgácsán lassan terjed széjjel a haldokló ürüleke.

Erre idegrohamba esek, ordítózni kezdek. A priccseken röhgönek:

— Finnyás vagy még, bajtárs. Majd leszoksz róla — jegyzi meg a túlsó ágyról Izrael, akinek arcát, egész testét szörnyű nyitott tályogok borítják. — Úgy látszik, kész az öreg. Legtöbbjebepiszkit a végső pillanatban. Ez a búcsúja a világtól.

Rosenfeld feltápaszkodik, a test fölé hajol:

— Meghalt — mondja, majd izgatottan fordul a környékhez. Félig parancsol, félig kérdez:

— Felültetjük!?

Lelkendező tanácskozás kezdődik. Alkudozás, szereposztás. Az ültetést meg kell szervezni.

Mindennapos trükk ez. Azon alapszik, hogy levest és kenyeret csak az kap, akinek osztásnál van ereje, hogy felüljön. Aki a nagy pillanatokban fekvé maradá, az — a légeráltteste okoskodása szerint — okvetlen halott, vagy legalább is haldokló. Halottnak és haldoklóknak pedig nem kell étel. A fejesek a reggeli létszám szerint veszik fel a napi ellátmányt és osztóznak a feleslegben. Ez pedig naponta tekintélyes.

A fekvők ügyesen mesterszédnek. Az esti osztás vaksötétben folyik, csak az ételhordók felügyelőjének kezében pislákol tüvegbe zárt gyertyacsonk. A szomszédok alkalmi érdekszövetsége felülteti a halottat vagy haldoklót. Kinyújtott pózba igazítják a merev kezét, mögötte pedig élő kezek ragadják meg észrevétlen a sorbaadott ételt. A zsákmányt ezután több-kevesebb civódás után felosztják a rendezők. Kanálnyi hitvány lé miatt kelnek birokra a legyengült emberek. Viaskodnak a hulla gyomrán, úgy tépik ki egymás kezéből a kenyérdarabot.

Az előző nap halottait másnap reggel írják össze a szanitécek, tényleges elszállításra pedig rendszerint csak délfelé kerül sor. Első éjszakám ez, halott mellett. A szoroson mellém préselt test fokozatosan hidegülő érintése iszonyattal tölt el. Ámulok, mennyi nyugalommal rakja lábát a holttest gyomrára, közös szomszédunk, Weisz a dadogó kassai borbély.

Különös, de a szemre, agyra terülő letargia, a felöntudatlan fásultság, segít. Nem tudatosodik a való. Megint a behűnyt szem valóságához futok, mint érkezésemkor. Emlekképeket izdítok a kinti életből, lábtól, fejtől gőzölgő testekbe ütözve. Magyarul, lengyelül, jiddisül átkozódnak, jajognak a megérintettek. A vízfeszítette test fájással felel minden érintésre.

Késő este bezárják az élelemraktáru szolgáló bódét. Egész éjszaka, külön beosztott schonungosok őrzik körmönfont betörési kísérletek ellen. Parancsnokaink visszavonulnak, lassan elnéptelenedik a cserepiac is, a latrinához vezető folyosó előtt. Az éjszakai vödrösök dideregve veszik át a szolgálatot a blokkszanitéc elkerített rekesztékénél. A pöcegödörök felé meztelenek processziója vánszorog. Aki fel tud tápászzkodni, leszáll. A törött ab-

lakon jeges szél süvít be. Az emberi párolgás nem enyhíti a holdály hidegét, a szél nem bír a büzzel. Az már beivódott emberbe, kőbe, fába, mindenbe, kiírthatatlanul, akár a tetvek.

Súlyosan száll le a dörnhai éjszaka.

Elrágtuk a kenyeret, felhabzsoltuk a levest. Készen vannak a lefelyeléssel azok is, akikben egy órai élet sincs. Reszkető kézzel rejtik a faforgács alá kenyerüket a hasmenésesek, akik már nem tudnak enni.

Dörnhauban többnyire éjjel mennek el a sorosok. Az éjszakáké a nyöszörgő küzdelem, a sikoltó búcsú, a hazafelé fájó önkívület . . .

Toll, kréta, kö, ecset víziósai, ti, kik valaha szenvedés és elmúlás grimaszát kíséreltetek meg idézni; haláltánc látói, iszonyat vésnőkei, poklok íródeákjai, ide jöjjetek! . . .

Dörnhai éjszaka . . .

Hatszáz ember sajfolódik szorosan egymáshoz préselten. Minden harmadik fetreng, jajong, nyög, hörög, félrebeszél. Minden harmadik haldokló.

Van, aki orvos után vinnyog, eszelősen, makacsul, önmaga elé, önmagának. Fölöttem a sovány szabó otthon jár, kislíával beszélget. Holnap már ő sem varr levesért sapkát dűskáló fejeseznek.

Fölöttem, alattam, körülöttem görcsök közt, fuldoklón üvölt Isten és víz után a költöző sereg. Hades sötétjét, menny buta rózsaszínjét isszák egyszerre üvegesedő szemek. A halál, mint tudós, magabiztos tanársegéd otthonosan lépked a priccsek között.

A jajongás ragadós. Mint holdra szürkülő kutyák vinnyogunk mind a hatszázan; kórusban, céltalanul. Örjögő flagellánsok kara.

Zeng a törtablaku, jeges csűr a hideglelős hangoktól, levegőbe üvöltött kétségbeesés, borzadály és félelem rikoltásaitól.

Hajnalgig tart a kilaszítottak hangversenye. Míg beszüremkedik az első szürkesség. Aztán csönd kövelkezik. Átmenet nélkül, értelmetlenül, mint imént a zenebona.

Egyetlen blokkban kétszázán halnak meg éjszaka.

Nyújtózik a szürkület, a priccsek elcsendesednek. Halottak és élők elszenderednek.

Öt órakor sürgés kezdődik. A harmadik emeleti dolgozó osztagnak megszólal az ébresztő. Apell előtt itt gyülekeznek az A.-ban. Erre vezet az út a latrina felé. Most másfajta zajongás

veri fel a csarnokot, de ez már nem zavar. Az A.-blokk fekvői mozdulatlanok, de nem sokan alszanak. A dolgozók harmadkenyeret kapnak, négyszer annyit, mint mi. Egy-egy beosztó kenyérdarabot rágcshál. Sívár szemek kísérik. Az izgató látvány feltépi az éhség sebeit. Aludni próbálunk megint; az alvás időnyerés. Kenyeret tizenegy felé osztanak. Kétségbeesett igyekvésünk álom felé néhányunknál eredményes, de kilencre mindenestre végleg öbredni ke'l. A priccsuccákat szanitécek járnák be:

— Halottakat bejelenteni! Todten anmelden — kiáltozzák magyarul, németül.

Kedélyesebbek trófásan variálják a felhívást:

— Jelentkezzék, aki meghalt!

A bejelentés mindig a szomszéd kötelessége. A szanitécek feljegyzik a halott és prics számát, majd feltűnik a hullakápo, a halottvivő osztag parancsnoka, embereivel. Két halottvivő primitív deszkatakolmánnyal. A szomszédok segítségével minden leketória nélkül lerántják a hullát a trágyafolyóba. A láb vas-tagujjára apró cédulát kötöznek a volt háftling számával és máris viszik. A szomszédok egyelőre örvendeznek a jobb, tágasabb helynek, a hulla okozta kényelmetlenség pillanatnyi szűnésének. Mai kenyerét többé úgysem lehet felvenni, a halottat már nyilvántartják, kenyéradagját törlik.

Az elköltözött pedig folytatja rövid útját a hullabarakba. Innen a tábor mellett ásott közös meszesgödörbe kerül. Aranyfogait előbb kitördelik. Átokvert német földde porlanak a dörnhauf éjszaka pucér vértanúi. Nevük nincs, csak számuk, ennek is csak a táborirnok tépelt halottonyilvántartó füzete biztosít néhány heti, vagy hónapnyi örökkévalóságot.

A szomszédok könnyebbsege nem tart soká. Kilenc óra után gyalog, kocsin, teherautókon, egymásután futnak be új szállitmányok a hideg krematóriumba.

XVI. FEJEZET

Blokkszanitécünket Judovicsnak hívják. Az A.-blokk kényura hűszegynéhány éves. Akaratlanul tanúja lettem a higanyeleven lickó tüneményesen gyors fellörésének. Leveshordóként kezdte és tisztességtelen trükkökkel biztosította a maga pótadagjait. Az összerablott ennivalót szolgálat után, priccsére heverve, módszeres kéjjel csámcsogta el. Meg lehetett vesztegetni, fél adag culágért pótlevest csalt ki a kondérnál. Az üzlet virágzott és Judovics hamarosan nábobnak számított. Durvasága, lelketlen allűrjei, szervilis ordítózása és nem utolsó sorban kitünő testi kondíciója feltűnt a felsőbbségnek. Csakhamar kenyérfelügyelővé nevezték ki. Amikor pedig az A.-szanitéce, a gyűlölt Steinfeld gyógyszerész revierkapóvá lépett elő, utódként Judovics ült blokkunk nyakára.

Ez a sötétképtű, dadogó kölyök is azok közé tartozott, akik otthon „nem vitték semmire“. Nevét sem tudta leírni és odahaza a büntetőtörvénnyel állt állandó hadilábon. De most a halálgyár mocsarában valósággal kivirágzott. „Feküdt neki“ az önkény és a kegyetlenkedés. Ügyeskedő lévén, értett hozzá, hogy nélkülözhetellenné tegye magát az A.-blokkal nem sokat törődő, felső régiók előtt. A földszinli csarnok ugyanis lassankint a végüket járók siralomházává lett. Ide dobáltak mindazokat, akiket a felületes vizsgálat is gyógyíthatatlanoknak bélyegzett. Ezek, többnyire már nem tudtak lábra állni. Annyira elgyengültek, hogy petyhüdt, elsatnyult lábizmaik a vázzá aszott törzs terhét sem bírták. Ilyen állapotban lévő häftling, ha megkísérelte olykor a feltápázkodást, hogy szükségre menjen, menten összezsugorlott, mint a rongy.

Judovics felügyelete alatt veszik át a blokk kenyerét, culágját és leveseskondérjait. Ő ellenőrzi az osztást.

Dél előtt tizenegy és este nyolc, a remegve várt időpont mindennap. Döntő élmény, szorongva lesett esemény. Akik még fel tudnak tápázkodni, előkészületeket tesznek a nagy szertartásra: az evésre. A vázemberek várakozó mohósággal markolják a forgács alól előkapart vaskanalat. A levest ágyhoz hozzák. Ahogyan közeledik az osztás rendje, úgy fokozódik az izgalom. Feszülten figyeljük a sárban mozgó életvívők minden mozdulatát, részletesen megvitatjuk a príccsről-príccsre szállongó híreket.

— Bunkerleves — jön jelentés a sorvégről.

Kérdés száll vissza aggodalmasan:

— Híg?

— Melegvíz.

Azért mohón látunk hozzá. Először megmerjük benne a kanalat. Felbecsüljük, úszik-e mélyén répa, cékla, krumplihéj, vagy „bunker“. A szerencsések sűrűbb porcióhoz jutnak és vannak protekciósok, akiknek a hordozók jobb tányért tesznek félre. Seltetek sűrűbb levesért nyomban átnyújtják a vezéri pózzal intézkedő Judovicsnak és pribékjeinek fél margarinjukal, vagy a ragadóssá puhult műmézdarabot.

Judovics a nagy pillanatok karmestere. Szeme mindenben ott van, kíméletlenül bünteti a csalás minden fajtáját, mert az ilyesmi végső fokon őt, a nagy csalót rövidíti meg. Ahol hulláültetésen kapja az embereket, vadállatként veti magát a tettésekre. A tettenértek nem vacsoráznak aznap, de esetleg másnap sem.

Lefetyeljük a folyadékot. Nagynéha, amikor tejeleveset osztanak, vagy csipős német rokfort sajtot kapunk kenyeriünk mellé, örület tör ki. Elragadtatott felkiáltások szakadnak, remegő testtel, düledt szemmel várjuk a kéjt.

Rögeszmés éhségünk elmondhatatlanul mámorító ízeket lel a zsír, tápanyag-neinlatta moslékban. Hasrafeksziünk a tetves forgácson, hűnyt szemmel mindenről feledkezően szűröcsölünk, szűröcsölünk... A meleg lé átjárja az elkínzott belet, lukullusi gyönyöröket idéz az íny. Sem azelőtt, sem azóta nem éreztem falat és korty szenzációját olyannyira, mint az A.-ban.

Judovics és klikkje bőségben fuldoklik, düskál a kincsben. A hullákon megtakarított adagok mind nekik jutnak, ezenfelül a szeletelésnél harácsolnak szemérmeflenül. Mindez sokra megy. A blokkszanitéc rekeszében dobozszámra sorakozik sajt, oszlopokban kenyér. Az egészséges osztág emberei külső munkákon néha cigarettához, vagy dohányhoz jutnak. Köteles áldozatul neki

ajánlják fel a szívnyivalót. A blokszanitéc zárt ajtók mögött eszik és szájában szakadatlan cigaretta füstöl. Álmélkodtató fényüzés ez itt. Judovics a dohányvásárlást is oly jól megszervezte, hogy néha az álltestek és orvosok is hozzája fordulnak némi kollégialis kölcsönért. Csikos fegyencruháját, amelyen ott díszleg a kézzel himzett rangjelzés: *Blocksanitäts I.* naponta vasalják a fertőtlenítő emberei. Különlevest kapnak érte a hatalomtól.

Alattvalóit Judovics nem ismeri. Megszólítani veszélyes, hatalma az újak özönlésével egyenes arányban növekszik. A táborokból mind sűrűbben érkeznek kitelepitettek. A mi transzportunk — úgy látszik, — csak a sort nyitotta meg. Egymásután viszontlátom eulei és fürstensteini bajtársaimat. Euleból megjön a szikár Gleiwitz. Nem ismerek rá. A hosszú, sovány ember arca felismerhetellenségig püffedt. Fogel bádogos is felismerhetetlen. Testét fekélyek lepték el, piszokkal eltömött sebeiből genny szivárog.

Két, szűkebb értelemben vett földi is belut: Bergman, ügyvéd és Herz, nyugalmazott postatanácsos. De milyen állapotban...

Euleban elválhatalanok voltak, itt is sikerül közös priccstre préselődniök. Mindketten a vigyázók közül valók. Óvták magukat, centizték a kenyeret, inkább kevesebb időt fordítottak pihezésre, de naponta mosdottak. A beosztott adagokból ebédelték, vacsoráztak; igyekeztek átmenteni az otthon életrendjét. Egyik sem dohányos és ez nagy előnyt jelentett. Erőfeszítéseiket akkor résztvevő hitetlenséggel szemléltem és most fájdalmas elégtételt kell éreznem látlukon. Bergman nyilvánvalóan végét járja. Dagadt kezét már nem képes mozdítani. Herz hasmenéses. Fürkésző, hüvös kék szemére kupolássá fúvódott szemhéj borul, de ő remél. Lám, most is gázba indulnak és íme, itt kötnek ki.

— Nem olyan fekete az ördög... — próbál mosolyogni.

Öszintén vágom rá:

— Nem hát. Barna.

— Szanatórium — sóhajtja. — Melózni nem kell.

— Viszont enni se kapsz.

— Ágyban feketünk. Odahozzák a levest.

Miért ábrándítsam ki? Optimizmus a gyógyíthatatlan, mint hasmenése.

— Fürstensteinben alábbhagyott az iram — beszélnek az ottaniak. Sängner és Lanninger már csak félgözzel dolgozik, a kastélyrombolás is lassult. Új emberanyag gyéren érkezik, pedig

mindíg többen rokkannak meg. A fürstensteini táborparancsnok vonatát, szabadságáról visszatérőben, nyílt pályán bombatalálatok érték. Az „apell esőben“ feltalálója kikészült. Előbb, mint mi. Most másik alörmester vette át a parancsnokságot; jóval közönyösebb és kevésbé találekony tortúrák kiagyalásában. Berkovits és az irnok csillaga ragyogóbb, mint valaha. Az új szürke teljesen rájuk bízta a tábort és — önmagát. Naphosszat kuksol az irodabarakban, bújja a Beobachtert. Biztató híreket keres.

Biztató hírek... Szomszjasan isszuk a szenzációkat. A legnagyobbakat pedig, noha a fürstensteiniek egybehangzóan állítják, el sem hisszük. Lehetséges lenne? Hitler ellen valóban merényletet kíséreltek meg? Mostanában történt — erősítgelik a jövővények és arra hivatkoznak, hogy tulajdon szemükkel látták a hivatalos jelentést a „*Waldenburger Zeitung*“-ban. Azt is elmondják, hogy nem sokkal a hír kirobbanása után egyik napról a másikra eltűntek a Wehrmacht zöld egyenruhái. A Wehrmacht-katonákat is halálfejes, szürke SS-uniformisba bujtatták. Ezt magunk is észrevettük, nálunk ugyanígy történt.

Mit jelent mindez? A vég kezdete?

Le akarok szállni az ágyról, szeretnék kijutni a blokkból részletesebb hírekért. Bajtársakat akarok megkeresni. Lemerészkedem a tocsogó szennypatakra, gázlót keresek. Mióta idehoztak, nem tettem nagyobb távolságot tizenöt lépésnél. Pedig a kimenet a dróttal körülvett udvarra nem tilos. Még nem láttam, mi van túl a blokk ajtaján. Meztelen lévén, akkor se igen merészkedhetnék tovább az ajtónál, ha elbírna a lábam. De nem bír. Egyízben megpróbálkoztam néhány lépcsőfokkal az emeleti B.-blokk felé. Dohányt kerestem. Az első lépcsőfoknál összecsuklottam.

Megalázottan, gyámoltalanul tekintettem fel akkor a néhány lépcsőfoknyi magasságra, mint a Himalayára. Felismeréssel teli pillanat volt. Talán ekkor ébredtem tudatára annak, amit a prics fekvőhelyzetében soha sem akartam elhinni magamnak: sok már nincs hátra.

Most sem megy. A pricscs már rabul ejtelt, felek a talajtól, visszahökölök a lépés démoni vakmerőségétől. Összeszorított foggal mégis újra és újra próbálkozom. Legalább benn a blokkban.

Járni tanulok. Milyen különös... Elsőízben anyám karjai között tanultam járni, most az élniakarás tanít.

Szédülve borítom fejemre a tetülárváktól eziüstlő pokrócot. Egy, kettő, jobb, bal...

Félek. A pokrócviselés is szigorúan tilos, ha orvos vagy más fejcsap a törvénytiszteletben, megint csak a hűnyő élettel játszom. Borzongat a csarnok jeges hidege.

Komoly erőfeszítés ez a gyakorlás. Mire visszahanyatlom priccsemre, úgy érzem, mérföldeket tettem.

Új szomszédot találok. Azalatt költöztették, míg lenn voltam. Nyolcadik priccsem ez, mióta az A.-blokkot lakom. Közel van az ajtóhoz.

A szomszéd nem lep meg. Eddig nyolc hullát kellett beköszölnöm reggelként, ami — a többi között — azt is jelenti, hogy nyolc éjszakát töltöttem hidegülő telemhez préselve. Mindent meg lehet szokni. A közelharcot a halottültetés jövedelmezte különfalatokért, meg azt, hogy minden haldokló maga alá piszkít végső pillanatában.

Pergamenfehér fiú nyúlik mellettem. Mozdulatlanul bámul a magasba, a valahai gépterem ittfelejtett lendítőkerekeire. Álsónadrág és ing van rajta; megbámulni való ritkaság. Keskeny vászoncsíkot szorongat. Ilyen törülközőfoszlányokat kaptunk egyízben Euleban, de a miénket itt elvették. A rongyban zománcbögre.

Ezek a bögrék Dörnhau legbecsültebb vagyontárgyai közé tartoznak. Senki se tudja honnan és hogyan kerülnek a táborba, de birtoklásuk kétségtelen jó mód jele. Piaci áruk: két adag kenyér. A fejeseken kívül csak a legügyesebb takarékoskodók parádézhatnak bögrével.

Feléje fordulok:

— Hasmenés?

Bólint, nem szól. Arcán megpillantom a tévedhetetlen bélyeget. *Facies hypocratica*. Nagyon sok arcon látom mindennap. A halál jegye a pofacsontokon. Lárvas merevség a vonásokon, márványos zománc a bőrön. A szemhéj puffedten csüng alá. Oroszlánarc.

Kinlódón felemelkedik:

— Soká jön a kenyér?

— Most osztják az első sorban.

— Nagyon éhes vagyok — sóhajtja.

— Tudom öregem. Türelem. Félóráig se tart.

— Félóra... Addig nem bírom. Végem van...

— Dehogynem bírod. Mindnyájan bírjuk. Én is. Embereld meg magad. Honnan jöttél?

— Kaltwasserből.

— Mi vagy? Diák?

— Nem. Rabbi.

Nemrégén fejezhette be tanulmányait, annyi bizonyos. Rabbi. A Kárpátvidék valamelyik kis hitközségének rabbija. Elfelejtettem a falu nevét, ahonnan elhurcolták, de látom a fiatal pap arcát. Most és mindig.

Nincs már rajt semmi papos, sem emberi. Nem gondol már Istenre, akinek áldozatos szolgálatára szegődött, nem a szeminárium nagyképű föliánsaira, nem a frigyszekrény aranyló heber pókhálóira, nem anyja arcára... A kenyérszeletre gondol, melytől az életet várja.

Megint fel akar emelkedni, de visszahanyatlík:

— Soká... érnek még... ide?...

— Adjatok... már... ide... átkozottak!... — tagolja zihálón. — Kenyér... Én... kiszakad... a belem...

Alatta a zsákon lassan, langyosan terjed a szörnyű tócsa. Rámnéz. Én rá.

— Szedd össze magad, — biztatom — mindnyájan éhesek vagyunk. Pár percet csak bírsz még.

Tagadóan int:

— Érzem, hogy gyöngülök... Mindig gyöngülök...

Most összefüggően szól, de alig hallani a hangját:

— Nem lehetne soron kívül? Talán szólhatnál ott fenn... ha látnák, milyen állapotban vagyok...

— Lehetetlen — mondom. — Te most jöttél, nem ismered Judovicsot. Legjobb esetben összerugdosna.

Héber szavakat motyog, azután tisztán suttogja magyarul:

— Bitangok... az én testvéreim... bitangok...

Kimondja és nem lélegzik többé. A bögrét szorongató, eres kéz elernyed, csörömpölve hull a priccs alá az edény. A pap szeme nyitva van. Változatlanul felem szegeződik, úgy, ahogy az imént rámement.

Diadalmasak a felakadt szemek:

— Úgy-e megmondtam?

Iratlan légertörvény, hogy a halott holmiját — ha van — szomszédja örökli. Ez sem megy egyszerűen. A szájalmas kacatokért fizikailag meg kell küzdeni a közelsékvőkkel. Friss hullák körül mindig dulakodás támad. A satnya karok egymásba gabalyodnak, szemek felé kapkodnak az ujjak, erőtlen csapások hullanak. Röhögletően nyavalyás békaegér-harc. A megütött alig érzi az ütést.

Most is három-négy hiéna motoz a halott felett. A szájúregbe is belenéznek; vágyó pillantást vetnek a kicsillámló aranyfogakra. A hiénák olykor egyéni akcióra merészkednek. Ha megfelelő szerszámhoz jutnak, észrevétlenül kitörik a fogat, mielőtt a hullát elszállítják. Kockázatos, de búsás, nyombani haszonnal kecsegtető vállalkozás. A konyhások mindig vevők, másrészt a tettenértet okvellen agyonülik. Ilyen esetekben a magukat megkárosítottaknak érző felesek még kevésbé irgalmaznak, mint kenyérlopás alkalmával.

De a pap szájában nincsenek aranyfogak. Baloldalt az emeleli lengyel órák óta nem mozdult, de most odaügyeskedti magát, felnyitja a hulla ingét, mohó ujjakka! kaparász a piszkos mellben. Naív ember, félretett kenyeret keres. A bögre és törülköződarab ellünnék.

Újabb halott hálótárs hát. Tegnap egy tizenhat éves pesti gyerek lábujjára került gyűrűs szám mellőlem, tegnapelőtt valami ismeretlen bácskai ismerősére. Azt hiszem, Freundnek hívták. Magaszántából vánszorgott közelembe szegény; ismerős arcot akart látni, ha eljön a vég. Mert nemcsak egymáson látjuk meg, ki az, aki nem éri meg a következő napot. Nemcsak az orozslánarc árulkodik. A költöző szívetszorító biztonsággal maga is érzi, tudja. Mint a hirtelenszőke göthös Freund, meg ez a nyitottszerű, ismeretlen fiatalember, Isten Dörnhauba vert szolgája.

Róth Sanyi is idetart. Ezíttal hivatalosan. Mert ő is idekerült közben fekvőnek. A káposztát nem kérte vissza és nem csodálkozott. Róth Sanyi nem csodálkozik, hanem körülnéz. Itt is feltalálta magát. Fekvő létére is pozícióba jutott. Hullavelköztető. Visszataszító mesterség, de a kötélidegzetű betörő sikarcnyit sem törődik árnyalati finomságokkal.

Pokrócát burnuszszerűen ölti magára. A takarón, a közös rendjel: gömbölyded, ezüst folt. Tetülárvák. Sanyinak alsóne-műje is van. Fizikailag ő is letört. Kemény arcán ott éktelenkedik a duzzadás, amely ijesztően terjed. Azonfelül kinző vesetáji lájdalmakról panaszodik. De az idegei — vallja — kifogástalanok.

— Bár testileg lennék olyan kondícióban, mint idegileg — szokta mondani.

Erélyesen löki félre a hiénákat, nekilát a holttest velkőztetésének. A tisztség jövedelmező — Róth Sanyi mindig tudja, mire vállalkozik — a hullák bizonyos százalékának fehéreneműje van. A fehérenemű pedig komoly valuta és a velkőztetőé. A papnak inge is van, alsónadrágja is. Ideérkezésekor bizonyára sikerült valahogyan átmentenie a ruhaátvevők kara elől.

Lefejti a rongyokat a merevedő testről. Gyorsan, ügyesen dolgozik; a halott pillanatokon belül meztelen.

— Most kimossuk, — hajtogatja a foltos alsónadrágot — azután piacra vele! Minden nap nyolc-tízet összeszedek. Kis állás, de mit csináljunk? Pepita Józsi hozott be.

— Ki az?

— Pepita Józsi a Népligetből. Nem volt még szerencséd hozzá? Örülhetsz. Csoportszanitéc fenn a B.-ben. Citeráz tőle az egész blokk. Jó haverom.

— Pepita ... Micsoda név ez?

— Művésznév. Ő konferálta a Népligetben a szakállas hölgyet. „Megy a móka, folyvást, lehet beszállni ... Csak tíz fillér, megy a móka, roppant családias! ...“ És most feles barátom, de milyen!

Ördögűző, jasszos jókedvét próbálja:

— Egy ilyen habselyem garnitúra mindig megőr két staubot. Amíg egyáltalán akad cigi a táborban. Ügylátszik, már nem sokáig. Gyenge a felhajtás. A prémiák befagytak.

Rámnéz. Eszébe jut valami:

— Persze neked sincs gatyád. Fogd — dobja felém az imént leszedett rongyokat. — Két jóm van, ha hazamegyünk.

— Köszönöm Sanyi, nem kell. Így nem húzhatom fel, ki-mogni meg nincs mivel.

— Ne dilizz! Mit gondolsz, amit rajtam látsz, mosodából szállították? Kivasalva, rózsaszín selyempapírral?

— Add csak oda másnak.

Nem sértődik meg. Talán örül, hogy nagylelkűségi rohamát olcsón ússza meg.

— Hát erőszakot nem alkalmazunk. Estére majd idejövök a prioshez. Talán hoznak dohányt a kintiek. Fel tudsz kelni?

— Nehezen.

— Van valami eladnivalód?

— Nincs.

— Nem baj. Végigmesélem neked azt a Lenke-téri stiklit. Tudod, amiről Fürstensteinben beszéltem.

Hóna alá csapja a zsákmányt. Ő is bizonytalanul áll a lábán. Tudom, hogy alig eszik. Mindenét dohányra költi.

Nem jön el, sem este, sem másnap. Nem jön soha többé. Később hallom, hogy veserohamot kapott, nem tudott felkelni. Grau doktor megoperálta.

— Kész — döntöm el magamban, rá gondolva az egzallát, felbolond háftlingorvos mosdatlan mancsaira és az orvosi szoba műtőasztalul szolgáló falócájára.

Odamerészkedtem priccséhez. Már nincs ott. A műtét után felhelyezték a B.-be. Oda már nem mehettem utána. A lépcsőjárás akrobatikájától távolabb voltam, mint valaha.

Szomorú prognózisom pontosan beválik. Embertelen kínok között szenvedett ki Rólh Sanyi a „műtét“ másnapján. Azt is az emeletiektől hallom, hogy a nagy szál ember halálküzdélme szokatlanul hosszadalmas és nehéz volt.

Azon az éjszakán túlkiabálta a távozók karát. Velőtrázó üvöltésben oldódtak fel fájdalmai. Utolsó percein eluralkodott valami görcsös élnivágyás. Orvost követelt mindenáron; orvost, aki segítene rajta.

— Egyheti kenyerem annak, aki orvost hoz — ordította lúl a költözők hangversenyét.

Braun, a B.-blokk reltegett főszanitéce, volt hivatásos csendőr, egyébként Sanyi egyik magas pártfogója, csendesesen megjegyezte:

— Na, ez se valami biztos üzlet.

Ágyatája csak hajnal felé csendesedett el végleg. Aránylag jó állapotban lévő alsóneműjét — nyilván a legjobbat tartotta magán — utódja, az új velköztető húzta le róla.

XVII. FEJEZET

Négy-öt priccnyi körzet érintkezhet egymással a fekvőhelyek elhagyása nélkül. E kis világon belül alakul ki valami, amit a józanság ritka pillanataiban, sok jóakarattal társaságnak lehet nevezni.

December elején megint költöztetnek. A csarnok elejére kerülök, közvetlen a latrina felé vezető ajtóhoz. Errefelé Salgó bácsi a csoportszanitéc. Hatvanon túl járó, nehézkes bácsi; kassakörnyéki kereskedő. Magas polcra került földiek ültették a jövedelmező pozícióba. Örök rejtély, hogyan vészelte át az auschwitz halál-sorozás Scyllait és Charibdiseit.

Kivételesen csak ritkán ordít és elvétve itleget, ellenben rangtársainál is szemérmetlenebbül vámolja meg kenyerünket és cu'ágjainkat. Ez pedig bajnak van akkora, mintha verekednék. Salgó bácsi csoportjában lenni, nem tartható különösebb szerencsének. Mellesleg: újév után a blokkszanitéc is megsokallta szemtelen tolvajlásait. Végül már nem osztott egyetlen gramm zsiradékot sem. Salgó bácsi ellen akkor vizsgálat indult. Priccsén két kiló margarint, elképesztően sok cukrot és egyéb élelmiszert találtak elrejtve. Miután pedig halmozásra csak legelőkelőbb fejeseink illetékesei: lágerálteste, főorvos, blokkszanitécek és blokkáltak, az öreg tolvajt lefokozták és kirúgták. Úgy tudom, a felszabadulás életben találta. Zsíros stallumában eléggé feljavította magát e ritka teljesítményre.

Legújabb helyemen elég ismerős akad beszélő- és látótávolon belül. Bergman és Herz is idepanamázták magukat; itt fekszik Gleiwitz és Nébl Pali, négyszáz hold zsíros bácskai föld egykori tulajdonosa, a falusi nábob. Otthon kevés rokonszenvvel emlegették különcködő allűrjei és kőmikussá fajult fukarsága miatt. Itt van Morvai, kassai festőművész. Állítólag már otthon is bo-

lond volt. Most egész biztosan az. A löbbiektől eltérően nem dagadt és nincs hasmenése. Lázás. Arcából izzó dárdaikként ütköznek ki pofacsontjai; az egész ember süll és párolódik ennen hevében. Ordít róla a rohamozó gümőkór utolsó stádiuma. Hőmérő nincs, de szemmel látható, hogy hőmérséklete állandóan harminckilenc fok körül mozog. Minden gondolata és érdeklődése az evés körül koncentrálódott. Ezenkívül alszik. Állandóan több napra előre eladja levesét és kenyereit. Két szem krumpliért, vagy kevés sárgarépaért bárkinek átengedi másnapi adagját. A kedvező ügyletre természetesen mindig akad vállalkozó és így Morvai porcióit állandóan hitelezők veszik fel.

Ha sikerül egy ilyen keserves uzsoraitztele, fejére húzza pokrócát és kéjes süléiben sokáig rág. Utána nyomban elalszik. Nagyritkán kidugja fejét a takaró alól, de akkor sem szólal meg soha. Remegő ujjai víziós képeket cirkalmaznak a levegőbe. De legtöbbször alszik. Alig van emberformája.

Izrael nagykereskedő volt. Otthon tekintély és hatalom, itt senkik között is senki. Ő sem eszik napokon át. Adagjaiért dohányt vásárol, sőt egy ócska bádogszelencét is beszerezett. A nikotintéboly ormán bukdácsol közeli, biztos éhhalál felé.

Én is — minden fogadalmam ellenére — még mindig sokszor feláldozom kenyereim felét, vagy másik feladaghoz társulok, (az egész adag keresettebb, mint két fél) megbocsáthatatlan könnyelműségeket követek el a nikotin illúzióiért, de Izraelhez és társaihoz viszonyítva mindössze bágyadt epigonnak tarthatom magam.

Izrael szeme is végzetes lázban tüzel, hangja már alig van. Jóval később került ide, mint én. Fürstensteinben egy ideig együtt dolgoztunk Sängér és Lanningerék alagútjaiban. Sokáig volt csillésem. Soha tragikusabb és ugyanakkor groteszkebb látványt, mint e barázdás, kopasz emberke a lejtőnek vágató vagonettek ütközőjén. Pár szál ősz haját szél lengette; az imbolygó kocsi-ról mintha minden pillanatban le akart volna zuhanni.

Most már végső búcsút vett csillétől, üzlettől, holnaptól. Fásultan szemléli naphosszat az infernót, éjjelenként nyugtalanul forgolódik. Almában többet szól, mint ébren. Otthonmaradt szeretteivel beszélget, mint annyian. Otthonmaradtjaival, akik — nem is maradtak otthon. Őket is elhozták olomzárás német vonatok.

Fölöttem Handelsmann, a gyűjtő rikácsol. Majdnem olyan öreg, mint Salgó bácsi. A kenyér őrültje. Kenyereit cserél, levest, csulagot, krumpli ad érte. Halottól örökölt tárgyakért, mindenért,

amihez hozzájut, kenyeret vásárol. Nem a gyomor számára. Gyűjt. Van egy mocskos kenyeres-tarisznyája, azt becézi egész nap, mint zsugori az aranyát. Számlálgatja a kökeményre szikadót szeleteket, símogatja kincsét, gyönyörködik benne. Egy fokkal örülőbb, mint mi, de tébolyában vaslogika kísért.

Handelsmann behelyettesít. Vagyont gyűjt, mint otthon. Hiszen a vagyon minden ajtót megnyit. Remény és biztonság, rejtek és vészkijárat a kincs. Ha egyszer elég kenyere lesz, szabadságot vásárol érte.

Ismeri az egész blokk; rendes szállítói vannak. Valami konyhás unokaöccse révén napi különlevéshez és sok konyhahulladékhoz jut, de mindent átvált. Végül is egy éjjel rendszerint elcsenik feje alól a kenyérzsákját. Handelsmann ilyenkor dühöngési roham fogja el. Veszélyes a közelsége. Visongva sir, tépi ősz haját, bögve keres eszközt öngyilkossághoz. Órákba telik, míg úgyahogy lecsillapszik. A legközelebbi osztásnál pedig előről kezdi a gyűjtést.

Pár haldokló görög és lengyel zárja be a szomorú kört. A távolabbiakról, a más uccabeliekről, alig tudunk közvetlenül. Senki se száll le gyakran, a magunk keservén morzsoljuk az ólomlábú órákat, osztástól-osztásig. A „társaság“ az együttmaradás értelmében sem hosszú életű. A kihullottak helyére nyomban újakat gyömöszölnek. Folytonos áthelyezések is befolyásolják az összetételt. Nagy priccshiány van és fejeseink költöztetési kísérletei sem oldják meg a hiányzó fekvőhelyek kérdését.

Minden nap többen jönnek. Mindenfelől özönlének végsőig elcsigázott nyomorultak csoportjai. A jövevények amúgyis fogytán lévő életerejét méginkább aláássa a gyakran többnapos, bajszolt meneteles. Sokat útközben meggyilkol az irgalmatlan hideg, vagy a még irgalmatlanabb éheztelés. Új sorstársainkat már nem teherautók hozzák. A teherautó csupán a kezdet fényűzése volt.

Dörnhau középponttá lépett elő. Lägerország ide öntötte elhasznált emberanyagát. Erejük végére ért páriákat, akikkel a náci az elkerülhetetlen véget érő szorongás pszihózisában már nem mertek, vagy nem akartak régi recept szerint, a helyszínen végezni.

Szerte a táborokban csüggedés és tanácsatlanság fogta el a szürkéket. Az erődítési munka üteme mindenhol megtorpant, gyé-

rültek az anyagszállítások. Az arcvonal hírei sötét felhők; a főhadiszállítás stilisztái sem kozmetikázhatták őket többé.

SS keretlegényeink a!ig mutalkoznak a dróton belül. Vérrévált fegyelemmel, mogorván, hallgatagon végzik a szolgálatot, szabad idejükben pedig behúzódnak szállásukra, amit csak menázsiosztás idején hagynak el.

Az ablakon át látom őket, amint földre szegzett fölvel bandukolnak csajkáikkal a konyhabarak felé. Léptük nem vidám.

Altisztek is ritkábban jönnek, mégis elsápadunk, ha felhangzik fejeseink harsány *Achtung!*-ja. Soha sem lehet tudni, mi történik ilyenkor, milyen véget ér az inspekción.

Különösen, ha Hans jön.

Hans szöke és szemüveges. Gyerekember. Egycsillagos SS. a parancsnok helyettese. Fekvő vigyázzba merevedünk. Ez, a csontemberek számára annyit jelent, hogy merev-mozdulatlanul, nyújtott lábbal hanyatt kell feküdni, takaró fölé szorított, ugyan-csak nyújtott kézzel.

A szürke ellenőriz. Modorán, fellépésén nincs nyoma süggesztő hadijelentések hatásának. Vak engedelmességre beállított, halálfejes automata. Viszolyogtató cérnahangon hordja le a szanitéceket, kioszt néhány arculütést. Főleg ágyba rejtett élelemre, konzervdobozokra, fakofferekre vadászik. Ágyban ugyanis semmit sem szabad tartani, gyakorlatban viszont, legtöbbször fej mellett — míg el nem lopják — ott áll békés szomszédságban két konzervdoboz. Az egyik a „k ó s e r“. Ebbe, időnkint, ha kevéssé a cseréptál, levest vehetünk fel. A másik „nem kóser“ és éjjelidényül szolgál. Tévedések azonban egyáltalán nem kísértettek.

Hans — higiénia mindenek felett — kidobhatja a nélkülözhetetlen tárgyakat, ha nem sikerül idejekorán forgácsos-zsákjainkba süllyeszteni. Ha ideje engedi és kedve tartja, ahhoz sem rest, hogy véresre korbácsolja, esetleg félholtra rugdossa a tulajdonost.

Ez Hans, aki még 1944 decemberében sem vesztette el a háborút.

XVIII. FEJEZET

Karácsonyra sűrű hóesést kapunk. Kapunk? Nekiünk nem sok jut belőle. Mindössze az ablaküveg peremére ülő hócsillagok.

A lehérséggel egyidejűen különös, nyomott almoszléra borul a halálgyárra. Kétségtelen, van valami a levegőben. Az egészségesekek osztága beszünteti a munkabámenetet; naphosszat dologtalanul lődörögnek az emberek. A németek abbahagyják az erődítést; minden vonatkozásban lanyhul az iram, lazul a mindennapok abroncsa.

Már hozzánk is elérnek a harcterek lelkesítő hírei. Az SS-katonák egyidőre kilépnek mord szótlanságukból, — legalább is a fejesekkel, — közlékenyebbek. A közeledő vég gyámoltalanokká teszi őket. Keresik jobbik énjüket és bizalmasan elejtett szavaikból minduntalan kicsendül az öngazolás motívuma:

— Én X. Y. személyemben nem tehelek róla. Parancs, parancs...

Esetleg:

— Én már régen megmondtam, hogy ezt nem lehet...

Mindennek azonban kevés hatását érezzük a priccseken. Sőt. Az akadozni kezdő konyhaszolgálat gyakori zavarai még kérdésesebbé teszik vegetatív létünket. Levesünkéből hiányzik az obliquát sóska, vagy krumplihéj is; a culágokat, egyik napról a másikra, megvonják. December végén egyizben, a most már lizenhatod kenyérré csökkentett adagol sem kapjuk meg két egész napon át.

A halál még düsabbán aratja rendjeit. Bergman nyitja meg az új sort. Szilveszter előtt megy el. Orvosi folyóiratba illő, furcsán könnyű exitus. Úgy érezte magát, mint máskor. Beszélt. Mondata közepén esett le az álla.

Herz két éjszakával túlélte. Erre, a keresett, vidéki eleganciával öltözködő, deres emberre úgy emlékeztem otthonról, mint a módszeresség és pedantéria élő szobrára. Ők ketten Bergmannal, megértették egymást és közös háztartásuk, az, hogy mindent közösen vásároltak és fogyasztottak, mindkettőjüknek könnyebbséget jelentett. Mindig ugyanabban a csoportban dolgoztak, bizonyult kalórizszámítások után együtt seftelték el levesüket, kenyereiket, kanálnyi cukorért, vagy oseppnyi margarinért. Dörnha Castora és Polluxa voltak. El sem képzelhető, hogy ne közösen vegyenek részt a legeslegutolsó vállalkozásban: a halálban is.

Felfúvódva, eredeti térfogatának kétszeresére telítődött, béna testtel, felismerhetetlenül költözött Gleiwitz. Elment Nébl Pali, akinek utolsó percei tajtékozó örvongéssé lettek. Levette magát a priccs emeletéről: meztelen kísértet. Emberfeletti erővé torlódott benne az agónia. Rohanni kezdett, félrelökődte a szembekerülőket, üvöltött:

— Idefigyeljen mindenki! Achtung! Achtung! Egy napoleon-dórt minden levesért! Otthon egy napoleonot adok minden levesért. Írásban! Kétezer napoleonom van elásva! Emberek! Bajtársak! Egy egész napoleonot minden levesért!...

Az ajtó előtt csuklott össze. Vége lett.

Mit jelenthetett ennek az embernek az éhezés?... Falusi gazdagság túlbőségéből, ingyencek pátriájából hajította végzete a hét szűk esztendő e ganajszagú infernójába. És nem csodálkoztam, hogy a bomló agy búcsúzó erőleszítése nem idézett elvont emlékképeket, hanem a rágás gyönyörét hívta. Enni, az otthon elrejtett arany arán is, csak enni. Enni a leglőbb jó!...

Dörnhauban száz arca van a végzetnek. A leszerelt szőnyeggyár csarnokában kísérleti laboratóriumot rendezett be a kaszás.

Itt van a ragályos halál. Meghalsz, mert végignézed szomszédod haláltusáját. Megfertőződik a maradék életerő. Valóban az, hiszen testi erőt illetően régen elenyészelt minden különbség. A végre egyformán megérett mindenki. A különbség anyagtalanságban rejlik. Egyiknek még futja az erővé hasonult akarattól, a másik ennek is végére ért. Naponta tanúi vagyunk a ragályos halálnak.

Bergman, Herz, Gleiwitz, Nébl és a többiek helyére újakat telepítenek mellénk. Lengyelek, görögök. Két ismerős: Brüll Ernő, a szlavóniai ügyvéd és zongoraművész, meg Fehér Jancsi.

Fehér Jancsi valaha mellettem voluntörösködött egy szerkesztőségben, később a Horthy megszállás éveiben áttért a sokkal jobboldelmezőbb feketézésre. Brüll Ernő folyton sír. Az egykori vívő megkásásodott, elgyerekesedett. Ráncok térképezte arcán csorognak a könnyek; beharmatozzák fehér tüskéit, belefolynak leveisébe. Mintha felsőbb akarat kényszerítené, egyre anyjáról beszél.

— Hidd el — hüppögi — csak azért szeretnék hazajutni, hogy meglássam őt. Hogy megcsókolhassam áldott kezét. Ha pedig elvitték, ha őt is elvitték — arca megkeményszik — bosszút áll nek! Könyörtelen bosszút. Jelentkezem felügyelőnek a munkatáborokba, melyeket majd nácioknak állítanak fel.

Pityergőn liheg bosszút a kisvárosi lársaságok egykori kedvence. Szemhéja vörös a szakadatlan sírástól.

A higanyeleven Fehér Jancsi ügyeskedni próbál. Összekötéseket keres; szeretne a kiváltságosok közé jutni. Terveket kovácsol, racionalizáló ötletekkel akar a lagerálteste elé járulni. De ötletei, melyek a feketepiac világában beváltak, itt csődöt mondanak. Mindössze hullanyilvántartónak jut be. Bizonyos körzeten belül ő jegyzi reggelenkint a hullákat. Céruczacsonkot, papírt és különlevest kap. Más semmit. Becsvágyát ez nem elégíti ki; minden akaratát egy cél felé összpontosítja: befutni. Nem hazafutni — befutni . . .

De elbukik ő is. A test, az akaratos test nem engedelmeskedik. Harmadik nap már nem tud lábra állni. Reggelenkint nem kelhet fel, hogy elvégezze körúrtját. Ceruzál, rangot, különlevest, mindent elveszít szegény, becsvágyó Jancsi . . . Gyerekarcára kiül a diárésok furcsa sárgasága, kezét-lábát erőtlenség ólma fogja.

Bonyolult tranzakciók révén véletlenül éppen akkoriban jutok négy nagy krumplihoz. Százszorososan ritka csemege a véget nem érő bőjtben. Sokáig küzdök az önzéssel, végre engedek Brüll Ernő könnyező rábeszéléseinek és egy krumplit átküldök a nagybeteg Fehér Jancsinak.

Jancsi a negyedik pricczen fekszik tőlünk. Brüll leszáll. Rög-tön itt van megint; visszahozza az adományt. Könnyei megvizsítik a krumplit.

— Ebben a pillanatban halt meg — sírja. — A krumplira még ránézett; az volt az utolsó kép, amelyet ebben az életben látott.

Lengyeinknek, görögjeinknek mintha nem lennének indultaik. Egymás között is alig beszélnek. Nem csodálatos, hiszen — különösen a lengyelek — évek óta kallódnak gettóban, lágerekben. Bajtársi szálak ismerősök, vagy földiek között is nehezen szövődnek, annál gyakrabban hallani rikácsoló átkozódásaikat. Fejeseik könyörtelenebbek egy fokkal. Sok köztük az apa és fia. Előfordul, hogy az apa lesz kiváltságossá és a fiú pór marad. Vagy megfordítva, a gyerek jut csicskássághoz valamelyik izzt mellett, esetleg a konyhán.

A hitleri rabszolgastratégiának sikerül a lehetetlen. A vérségi kapcsolat ösztönrétegeibe nyúl és eléri a mélypontot, ahol ez sem számít. Apa és fiú bírokra kél egy vitás falatért.

Szemem előtt sorakoznak a tétel illusztrációi.

Közelemben öreg lengyel fekszik. Tizenhárom éves fia valamelyik blokkálltaste szolgálatába került. Eleinte naponta látogatta az öreget; kenyérmaradékot, céklat hozott. Eleinte. Pár nap múlva hiába üzengetett az éhes apa, elmaradtak a látogatások és adományok. Amikor az öreg meghalt, fia ismét megjelent. Fejemetőzött, követelte a hagyatékot.

Néhányan háborgunk:

— Volt lelked le se szagolni, mikor tudtad, hogy apád meghalt? Nem szégyenled magad? Semmi szeretet sincs benned?

— Hogy jőjjek, mikor dolgom van? — hangzik az egykedvű válasz. — A blokkálltaste kirúg, ha folyton leszaladgálok.

— De az apádról volt szó. Tudtad, hogy haldoklik az apád!

— Hát aztán? A végén ügyis kikészül itt mindenki.

Igen, ez volt az általános vélemény; ez volt az érzése minden rabszolgának. Itt ügyis kikészül mindenki...

December harmincegyedikére virradunk. Még egy éjszaka és 1945 kanyarodójába fordul a naptár. Hiteetlenül tapogatom arcom, kezem, lábam. Élek. Lehetséges, hogy élek? Lobogóbb akaratok, erősebben épített testek kerültek le előttem a priccsekről. Én pedig még mozgatni tudom tagjaimat. Beszélek, eszem, figyelem az ablak gyémántos hókupacait. Látásom tiszta, képzeitem vannak a holnapról. Fürstensteinből hozott dagadásom nem múlik, de — csodamódra — nem is terjed. Mindeddig megkímélt a hasmenés. Igaz, hogy vigyázok, hónapok óta tartózkodom a vízivástól.

Minden ízemben eseményeket érzek. Valami megmozdult, valaminek történnie kell. Nemcsak az ellentmondó, sokszor zür-

zavaros hírek hatása ez. SS-pribékjeink arcáról olvasok jeleket, ereim dobolják a fordulatot.

Szilveszter a várakozásnál is sivárabbnak üt ki. Tudtuk, hogy különadagról, vagy más kedvezményről nem lehet szó, de váratlanul ér, amikor megvonják az esti levest. Judovics rendeletére. „Fegyelmezetlenség“ miatt. Nem vártuk be kellő csendben az osztást és a blokkszanitéc történetesen rossz hangulatban volt. Embertelen „megtorló“ intézkedését farkaséhesen, gyűlölködő keserűséggel veszi tudomásul az A.-blokk.

Ugyanekkor az élelmiszeres bódéból söröshordókat gurítanak a fejesek különszobáiba. Az aranyfog-panamák révén sörre is telik kiváltságosainknak. Fokozódik az elkeseredés. A vázemberek morognak, fenyegetések és szitkok esziszegnek mindenfelé. Sovány öklök emelkednek Judovics háta mögött, aki frissen vasalt háftlingruhában, foga közt cigarettával parádézik az ágsorok előtt.

Este, levesosztás idején, kivételesen villanyfény világít. Márton jön, az emeleti B.-blokk főszanitéce, Judovics kollégája. Fentiek szerint nem olyan megátalkodott, mint a hatalomtól kótyagos, korlátolt Judovics.

Jósvádájú ügyvédember. Minden alkalmat szívesen ragad meg szónoklásra. Készenvelt, jogászi körmondatainak csorgásában kejeleg. Hallottam egyszer, amint valamelyik barátjának hullája előtt szónokolt, a fekvők mérsékelt figyelme közben.

Az asztalra kapaszkodik, melyen rendszerint a kiadagolt kenyeret tartják.

— Bajtársak — kezdi patetikusan — a közeledő újesztendő alkalmából szeretnék szólni hozzátok. Szenvedésekkel és megpróbáltatásokkal teli esztendő volt 1944 valamennyiünknek. Elszakítottak szeretteinktől, rabszolgasorba kényszerítettek, minden módon megaláztak. Százezreket közülünk meggyilkoltak és gyilkolnak naponta. Hasonló arányú tömeggyilkosságot nem ismer a világtörténelem és mindnyájan tudjuk, kik felelősek ezekért a szörnyűségekért. Mindnyájan hallottuk a fronthireket, amelyek bizakodással tölthetnek el. Ezekről — érthető okokból — itt nem beszélhetek részletesebben. Mindössze annyit, hogy a szabadság órája nincs messze; a beköszöntő esztendő méhében hordja a hazatérés napját, a viszontlátás pillanát elszakított kedveseinkkel. Bajtársak, a kálváriás esztendők után az úristen adjon valamennyiünknek boldog újévet!

A rövid beszédet jiddisre és lengyelre is lefordítják a tolmácsok. Tompa érzéketlenséggel hallgatjuk a kenetes szavakat. A söröshordók, az e'maradt vacsora járnak a fejekben. A szabadulás emlegetése mégis kelt bizonyos hatást, az otthon ígérete csodát tesz. Néhány tenyér gyenge tapsra verődik.

De engem elszánt dühbe gurít az öntetszelgő szónoklat. Felállok a priccsen, én is beszélni kezdek. Emelt hangon; egyenesen Mártonhoz intézem a szót.

— Blokkszanitéc úr! Nem tudom, értesült-e arról, hogy etől a blokktól ma, Szilveszter estéjén állítólagos fegyvelmezellenesség miatt, megvonták az ételt. Nem fontos, fegyvelmezellenek voltunk-e valóban, vagy sem. Én és mindnyájan, akik ebben a pokolban még gondolkozni tudunk, azt tartjuk, hogy semmi olyasmit nem követtünk el, amiért büntetés jár. Hatszáz éhes ember türelmetlen várakozása zajjal jár. Ez nem büntetendő. És ha igen, akkor sem olyan büntetéssel, amelynél embertelenebb, raffináltabban kegyetlen a mi helyzetünkben el sem képzelhető. A lágervezetőség kisebb bünt követ el, amikor halálra ütlegel bajtársakat, mint most, amikor ételadagot von meg éhhalál küszöbén álló emberektől. Nem tudom, ki felelős ezért, hogy ma itt hatszáz ember, éppen olyan ember, mint a légertisztek, a szokoltnál is éhesebben indul az újesztendőbe, eselleg az éjszakai halálba. Mindnyájunk nevében nyíltan megmondom: a ma esti éheztetés szégyenletes, galád cselekedet. Senki se felelji el közülünk, aki életben marad.

Ezt nem fordítják tolmácsok, de a fekvők sebtében elmondják a másnyelvűeknek, miről van szó. A kurta szónoklatnak nem várt hatása mutatkozik. Zeng a blokk, mint a megütött hangszer. Nem akartam lázítani, de az igazság ezt teszi. Mindenki kiáltozik; parázs tüntetés robban ki. Sírás fuldoklik, átkozódás dadog, karok hadonásznak a meglepett Márton orra előtt. Az emberek levánszorognak priccsaikról.

— Szégyen, gyalázat! Szabadulásról beszélnek és megvonták a levest. A miéink vonják meg, nem a németek! De ti vacsoráztok hóhérok, mi? ... Láttuk a söröshordókat! ... Fulladjatok meg! ...

Egy sebesképű lengyel a kővémeredt Márton orra előtt ugrál.

— Itt vagyok, tiis agyon! ... Megteheted, Bitangok vagytok, árulók, renegátok! ... Majd akad, aki túléli és akkor jaj nektek! ...

Tajtékos héber átkok zuhognak. Megijedek. Semmi kétség, vihart arattam és ez nem maradhat következmények nélkül. A fejések tekintélye forog kockán, ezt pedig mindennél féltékenyebben őrzik.

Szerencsére Márton nem fogja fel tragikusan a fegyelemsértést. Az úgyről fogalma sem volt; Judovics eszelte ki a vacsora-megvonást, amely annál esztelenebb, mert még haszna sem lehet belőle senkinek. A fel nem használt rengeteg levest ki kell önteni.

— Ki beszélt itt az előbb? — kezdi a vizsgálatot Márton.
Jelentkezem.

— Számod?

Megmondom.

— Mi voltál otthon?

Megmondom ezt is.

Szó nélkül elfordul, hosszan, izgatottan tárgyal Judovics-ossal. Láthatóan felháborodott. Tíz után behozzák a leveseskondérokot. A diadal teljes, de Judovicsnál nincs nagy jövőm. A sötét suhanc — ebben biztos vagyok — nem sokáig maradt volna adósom, mert másnapra a felső régiók is megtudták, mi történt Szilveszter estéjén az A.-ban. Judovics alapos fejmosást kapott a főorvostól. Ez Dörnhauba átvitt értelemben alapos pofonokat és gondosan irányzott rugásokat jelent. Kis híján kegyvesztetté vált blokkunk kisistene.

A legrosszabbra kellett elkészülnöm. Utólag megállapítom, inkább botorság, mint bátorság volt magamra idézni annak az embernek dühét, akinek ezer kényelmes, iegális módja van, hogy elgázoljon.

Minderre nem kerül sor, mert másnap kirobban a nagy szenzáció. Különösképen ugyanúgy másnap, mint Euleban a Feldmann-gyűlést követően. A betegek egy része, mindazok, akiket meneképeseknek nyilvánítanak, elhagyja a táborot. Rövidesen indulnak. Menetirány ismeretlen.

Kora délelőtt érkezik a parancs. Táborunk megint felbolygatott méhkas. Nyilvánvalóan menekülésről van szó. A részleges kiürítés arra mutat, hogy a közelben fontos frontesemények játszódnak.

Délután látogatót kapok. Jóltáplált, mosolygó fiatalember. Judoviccsal vezeteti magát priccsemhez. Tisztára mosolt, vasalt háftlingöltönyén hímzett karszalag: *Blockälteste II*. Ed-dig sohasem láttam.

— Hol az az újságíró?

Csodálkozva nézek fel. Ő barátságosan mondja:

— Nem tudtam, hogy kolléga is akad Dörnhauban. Bálint, pozsonyi hírlapíró vagyok.

Én is megmondom nevemet. Immár másodszor van alkal-mam bemutatkozni.

— Igyekezünk majd gondoskodni rólad, amennyire lehet — jelenti ki. Végignéz:

— Elég rossz bőrben vagy.

Szánalmas figura lehetek, mert arca gondterhessé válik:

— Amennyire lehet, elviselhetővé fogjuk tenni helyzetedet. Amennyire lehet. Hiszen tudod... Párdánnyal, az unokabátyám-mal már beszéltem. Szépirodalommal is foglalkozol?

— Írtam egyet-mást.

— Majd küldök papírt, ceruzát. Dolgozhatsz. Impresszió van elég.

— Dolgozni? Itt?

— Írni mindenütt lehet. Gondolj Villonra.

— Igen.

— Na látod.

Judovicshoz fordul:

A kollégát az első sorba helyezed át. Egyedül egy priccstre. Értve? Egyelőre minden nap különlevés, különkenyér. Állapotá-ról időnkint jelentést teszel a főorvos úrnak.

Bálint többször lejön, sőt egyszer Párdányt is magával hozza. Helyzetemben valóban némi javulás áll be. Kapok egy fertőtlenített inget, alsónadrágot, meg egy tetvelenített háftling-öltözetet. Bálint és a klikk érdeklődése immunissá tesz Judoviccs bosszúállásával szemben.

Másnap kezdődik az indulók sorozása. A németek ezt is tel-jesen a háftlingvezérekre bizzák. A vizsgálat a lehető legfelüle-tesebb; inkább csak formáság. Néhány primitív sztetoszkópon kívül eszközeik sincsenek a vizsgáló orvosoknak.

Nyíltan megmondják:

— Lehet választani. Menni akartok, vagy maradni? Ahogy tetszik.

Gyászos alternativa. A häftlingmarsok, amelyekről legtöb-
bünknek voltak már tapasztalatai, ilyenkor, télidőben a csaknem
biztos halált jelentik. Még olyanokra is, akik a dörnhauai gyil-
kolda ápolójainál sokkal jobb kondícióban vannak. Itt maradni
se látszott tanácsosnak. Rebesgették, hogy a némelek, ha végleg
kimennek, a bennmaradókkal együtt felrobbantják az épületeket.
Ismerve a náci módszereket, a hír nem látszott hihetetlennek.

Legtöbbször a távozás mellett döntenek. Ennél rosszabb ügyse-
következhet — így gondolják. — Menetelés? Halál? Hadd jöjjön!

Ez lesz az uralkodó hangulat. Haldoklók jelentkeznek, akik
sohasem kelnek útra, mert elviszi őket a következő éjszaka. A
besorozottak combjára tintaceruzával nagy W betűt mázolnak a
szanitécék: „*Weiter*“. A maradókat R betűvel jelölik meg:
„*Retour*“. Ez a testre tetovált bélyeg helyettesíti a sorozási
igazolványt.

Én nem mérlegelek sokat. — Maradok. — határoztam az első
percben és következetesen kitarok ösztönös döntésem mellett.
Egyelőre a lágerszemélyzet nagyrésze is marad. A lágerállate,
a főorvos, Bálint, Judovics, mind... Egyelőre tehát valószínűen
nincs mitől tartani. Bálint, amikor megkérdem, nagyon őszintén
mondja:

— Az SS-ek se tudnak semmit. Parancsot kaptak, hogy az
őrszemélyzet fele, az egészségesek osztagával és a járóképes be-
tegekkel haladéktalanul induljon nyugat felé. A fronton teljes a
zűr. Szovjetcsapatok Keletporoszország határához közelednek.
Breslau környékén orosz seregek harcolnak. Breslau pedig száz
kilométer sincs innen.

— Ti nem mentek?

— Egyelőre nem — válaszolja bizalmasan. — Ha innen ki-
tesszük a lábunkat, vége a rangnak. A kapun túl már közembe-
rek vagyunk. Közönséges páriák. Várunk, meglátjuk, mi lesz.

A távozók szövetruhákat kapnak az auschwitzi készletekből.
Felsőkabátja azonban egynek sincs. Élelmet sem osztanak. Va-
lamí negyvenen az orvosok közül is felkerekednek. Sok tisztség-
viselő is elhagyja a tábor, de Judovics marad.

Mintegy kétezer ember vonul ki a szögesdróttal csipkézett
kapun. Velük az őrszemélyzet jelentékeny része. A szürkék már

nem törődnek a renddel, nem kiáltoznak annyit. vállukról hiányzik a géppisztoly. Revolvert viselnek; néhánynak szuronyos fegyvere van.

Téli napfényben kigyózik a sereg a wüstegiersdorfi út szikrázó hóparkettijén. Sokan visszaneznek az ütött-kopott épületekre, melyek a távolból most megint elhagyottaknak látszanak. Kicsit sajnálnak is bennünket, akik ott maradtunk.

Az otthont kevesen látják viszont. Sokkal kevesebben, mint a maradók.

*

Még aznap százával érkeznek újak. Grossrosen, Kaltwasser, Wüstegiersdorf ontja Dörnhauba az emberáradatot. Végképen nem értjük a dolgot. Úgy látszik, mégsem kiürítés.

Bálint vállat von:

— Az oroszok Kattowitz felé törnek előre. Úgy látszik, teljes a fejlettség. Legrosszabb az egészben, hogy az újak magukkal hozzák tisztjeiket.

Valóban új pribékek tűnnek fel. Nagyrészt galíciaiak. Veliük jött SS-eik iktalják őket méltóságaikba. A blockálltestéknek, irnokoknak, szanitéceknak, orvosoknak, konyhásoknak, kápóknak se szeri, se száma. Sőt menekülő lágerálltesték is érkeznek és Mukynak, kénytelen-kelletlen meg kell osztania trónját a jövevényekkel.

Az óránként érkező emberszállítmányok állandósítják a lefordulást. Ennek is mi adjuk meg az árát. A végletekig csökkentett kenyéradagot rendellenül kapjuk, sőt a levesosztásban is sürűn mutatkoznak fennakadások.

Bizonytalanság és állandótlanság. Mindennap százak jönnek és mennek tovább. A sorozás tovább folyik. Naponta útnak indul egy-két osztag, úgyhogy a fekvölétszám végső fokon, nagyjából változatlan. Kezdjük érteni. Minden jel szerint a menekülés álmennőállomása lettünk.

A halottakat már nem tartják nyilván. Ha valaki észreveszi, hogy szomszédja nem mozdul, egyszerűen lerúgja a hullát a deszkáról. Meztelen tetemek napokig pácolódnak a trágyafolyóban. Mindaddig, amíg valamelyik szürke be nem téved és el nem viteti. Ez se ér semmit, félóra múlva más tetemek áznak a dögletes pocsoltyában.

A tisztátalanság elképzelhetetlen arányokat ölt. A fertőzött szenny mindent, mindenkit elborít. Az eltakarítatlan emberi sze-

meten kívül átható hullabűz teszi dögletenessé a levegőt. Lazul a fegyelem, tisztjeink egyszerűen nem törődnek velünk. Magukkal törődnek.

Bálint még lejön néha, de sokat már ő sem segíhet. Egyedüli hírforrássommá válik. Három kilométerre tőlünk, nagy női tábor van és Bálint hivatalos ügyben hetenkint átjár. A nők, különösen kápóik, szabadabban mozognak; több értesülésük van a külvilágról. A női SS-ek is közlekenyebbek.

Egyszer kenyeret is küldtek Brüll Ernőnek, akinek sok a személyes ismerőse közöttük. Szabadkai ismerős volt az adakozó. Egész kenyeret juttatott át, jól ment dolga. Brüll sírt a boldogságtól. Sírt, mint mindig. A tápértéken felül, mely egyébként szintén nem megvetendő, a nő, a test üzenetét hozta neki a kenyér. Róluk beszélt akkor Brüll; az örömet osztó, sejtlemes csodákról, a nőkről... Két napig róluk beszélt. Szeme csillogott amíg a kenyeret rágta, messze távozott örömek ködét, kalandok aranyfüstjét, női ajkak ízét idézte megfakult inye...

Nők...

Ekkor jutnak eszembe elsősorban, mióta itt vagyok. Brüll Ernő szerencséje kapcsán. Először ejtem a szót, először tudatosítom a fogalmat.

Auschwitz vázainak mit sem jelentenek a nőhöz fűződő képzetek. Az animális ösztönök béklyóiban, éhezés izzásában szertefoszlik a vágyakozás. A testnek csak egyféle kívánsága lehet: enni. Más nem fontos, csak a lázongó gyomor. Van-e érdemesebb cél, kecsgetetőbb pályabér, mint egy különleves megszerzése? Van-e érzekletesebb gyönyör egy céklagumó érzékeny mosolygó ibolyaszínénél? Mámoritóbb kéj annál, amely egy szem sültkrumpli ízében rejtezik?

Lägerországban nincs nemiség. Külugozódik a gasztronómiai vágyképekkel terhelt emlékezetből, mintha nem lett volna sohasem. És ezt a démoni, természetellenes varázslatot csak kisebb részben idézi elő fizikai legyengültség, vagy a valóságos nőhiány: az, hogy hónapok óta nem láttunk eleven női lényt; se öreget, se fiatal.

Az ok mélyebben rejlik. Iszonyúan eltorzult, visszataszítóvá formátlanodott embertestek között élünk. Kelevények, utálatot szivárgó fekélyek panoptikumában. A földi porhüvelyt, a magunkét és másét hánytató kadáverre züllesztí kificamult képzeletünk.

A nemi ösztön alvilága — noha ellenkezője látszanék valószínűnek — általában ismeretlen. Az A.-blokkban szemmelláthatóan csak Judovics, az élelemgondoktól mentes, jóltáplált Judovics képviseli. Kedvence egy Michel nevű tizenhat éves, nyápic kölyök, akkora fekete szemekkel, amekkorák csak Andaluziában és kelelengyel gettók sikátoraiban teremnek. A lányosképi Michel három gettót járt meg. Szüleit a némelek lengyelországi bevonulása után, pogromok vitték el és ő csakhamar rácsodálkozott a lehetőségre, hogy az elkülönített férfiak világában kenyeret, kiváltságot vásárolhat önmagáért.

A blokkszanitéc hányingert keltő nyíltsággal, tüntetően becézi a bambamosolyú suhancot. Fényes nappal cuppanós csókokat záporoz arcára, kezére. Ellátja minden földi jóval, az elkerített szanitécrekeszbe veszi magához. Velünk, hatszázunkkal láthatóan nem törődnek. Mi sem velük. A osontembereknek pusztá levegőnél nem jelentenek többet.

Michel a felszabadulás után jelentékeny aranykészlettel indult haza, de útközben kilört rajta a lappangó kiütéses tifusz. Egy wüstgiesdorfi német paraszt házában halt meg.

A női táborok életében nagyobb szerepet játszott a nemiség. Ezt, egyrészt a női sexus eltérő intenzitása és gazdagabb gyökerei, másrészt az élelemszerzés így táruló lehetőségei teszik érthetővé. Viszonylagosan könnyebb életkörülményeik is közrejátszottak. A légerszemélyzet tagjai, akik hivatalból jártak női táborokba, mindig találtak alkalmat könnyű szerelmi sikerre. Báltnak és társainak állandó barátnök voltak, akikkel szentimentális levelezést folytattak.

A nagyobb falathoz, jobb ruhához hasonlóan, a szerelem is a kiváltságosok szük rétegének fényűzése lett. A plebs mindentől messze kallódott. Mindössze enni szeretett volna, erre vágyott mohó lobogással.

Szekszuális tetszhalál volt ez, amit később nem ritkán követett — valóságos.

Ernöben is, bennem is csak a pillanat alkalma lobbantja fel az emlékezést. Brüll öt perc múlva már nem a nő miatt sír. Amiatt könnyezik, hogy a szokottnál is üresebb leves jut neki. Hiába halászik a híg lében, nem akarnak előbukkanni a répaszeletek.

XIX. FEJEZET

Január első fele végéhez közeleg. Egyetlen oázisunk megint a tervezgetés, melyhez egyre realisabb alapot építenek híreink. Pár nap előtt hallottuk, hogy Pesten már az utolsó háztömbökért folynak elkeseredett uccai harcok. Keletporoszország egy része szovjetcsapatoké, Berlint pedig szakadatlan légitámadások romhalmazzá változtatták.

Mindez gyönyörű, ám kérdés, nem jött-e számunkra későn? Tévednek, akik azt hiszik, hogy a náci-kreálta rabszolgákban maradt még közösségi érzés. Hogy a magunk egyéni sorsától elvonatkoztatva is értékeltük a szabadulás ígérését. Korántsem. Minden mozzanatot fizikai létünk várható tartamához viszonyítottunk. Békét vártunk; nem annyira a világot, mint a magunkét. Félni kezdtünk a nagy békeközvetítőtől, a haláltól. Nem pattan-e meg a szív, az én szívem, nem fúvódik-e fel a test, az én testem, mire a nagy fordulat idedübörög.

Szeny és tetvek öserdejének önzése, a dzsungel törvénye ez.

Január 14-én megkapom a hasmenést. Gyilkos görcsök hamarosan megfosztanak erőmtől.

Hányódom a nyúzott, trágyaszín faforgácson. Világos pillanataim ritkulnak. Szemhéjaim mögött, köd forgószinpadán zavaros grand-guignolt játszik a láz. Csak a folyton újuló görcsökre eszmélek. Imbolyogva vonszolom magam a latrináig. Brüll Ernő támogat.

Közöny. Nem kívánok életet, nem kívánok halált sem. Egyik se ígér semmit. Ha olykor felocsúdok, Brüll Ernő mindig könyves szemével találkozik. Egyetlen üzenete a világnak. Beszél hozzám, nem neszelek. Osztáshoz sem ülök fel. Január tizenötödikén már Judovicsék osztznak kenyéradagomon.

Száz dörnhai diárés közül kilencvenöt számtani bizonyossággal elpusztul. Enrám sem vár más, de Ernő fellármázza Bálintot, aki hirtelen áradó nagylelkűséggel ontani kezdi az itteni viszonylatban legfényűzőbb tápanyagokat. Gyorssegélyként literes bádogban lózsírt kapok. Ernő naponta jókora darab forrón párolgó lómáját péppé zúz és belém erőszakolja. Erre csakhamar feleledek. Mohón nyeldesem a zsiradékot. Gyomrom, beleim nyugvással reagálnak a szenzációkra. Huszadika táján megint nyitott szemmel fekszem. Nem lehetek több harmincöt kilónál, súlytalanságom szinte levegőbe lebbent, priccsem fölé. Árnyék vagyok az árnyékok között.

Arra gondolok, amit egyik orvostól hallottam utóbb. Az egész dolog nyitja — a zsiradék. Negyedkiló vajjal, vagy zsírral csaknem minden haldoklót vissza lehetne rántani. De honnan vegyünk negyedkiló vajjal?

Önti belém az életet a zsír, meg az aligfőtt, meleg máj. — *Miklósnek akkoron sok máj adatott vala* — recitálja az iskolás emlékezet hórihorgas Ilosvai Selymes Pétert.

— Lám, Toldiba is máj ömlesztett erő! Igaz, hogy bika-máj, de hát tesz is az valamit.

Brüll Ernő és néhányan törődnek velem a maguk módján. A dátum már előrehaladott; mintha a szabadulás ígéretes csókjára ébredni kezdene Dörnhau tetszhalott Csipkerózsája: a szolidaritás.

Nem rossz így feküdni. Nyitott szemmel semmit sem látni, érezni anyagtalan könnyűséget, lustán tűnni el a fejedelmi közöny baldachinja mögött. És — ó boldogság! — cigaretta sem kell, semmi sem kell...

Gyógyulás. Úgy látszik, ezt is átvészelem. Kinn, az ablakrács mögött minden fehér. A hőszín egyformaságában bántó folt a barakok piszokzöldje. Távolabb krumplicsodlakok takaróznak csillámló pihébe. Az országúton órák óta zsákokkal, ládákkal, bútorokkal és emberekkel rakott parasztszekerek kocognak végtelen sorban. Kendőkre bugyolált asszonyok, meg gyerekek, bundás férfiak, kötélen vezetett állatok.

Január utolsó napjai. Ernő kimutat a kocsisorra. Hangjában ujjongás:

— Nézd!

Csodálkozom. Minek örül?

— Menekülök. Napok óta vonulnak.

Csakugyan menekülők országútja lett a táborokéktelenítette Szilézia. A kocogó szekerek a rohamosan előretörő szovjet hadoszlopok elöl mentik a holmit. A gyújtogatók portáján láng viharzik. A front ideérkezett, a Reich sérthetetlennek hitt határai mögé.

Nehéz hinni, pedig igaz. Kintről jövők beszélnek, hogy bácskai svábok is vannak a menekülők között. Szekereiken rendszámtáblák árulkodnak, ilyen helységnevekkel: *Kerény, Csonoplya, Cservenka, Hódság, Gádor, Sztanisics, Regőce*... Németek Bácskából. Ők is ideérkeztek végül. Ők, akik virággal, gazdag asztallal várták a szürke egyenruhás rohamsisakos sintéreket, az SS-védjegyvel szabadalmazott asszony- és gyerekgyilkosokat. Akik ujjal mutáltak a zsidó és szerb házakra. A becsületesek, a haladószeműek, az undorodók házáira, hogy sokat ne kelljen keresgélniük a letartóztaló osztagoknak.

Sok van a rovásukon, hát idejekorán idetelepültek az előrenyemelő jugoszláv partizánok elöl. De úgy látszik, rosszul választották az új otthont. Itt sincs maradásuk és most szekereikkel, harácsol, rablott ingóságokkal, asszonyostól, gyerekestől, rossz lelkiismeretéstől, belesodródnak az ilteni népvándorlás ingoványába.

A lavina megindult. Zsukov hadosztályai behatoltak a brandenburgi körzetbe és százötven kilométerre közelítették meg Berlint. Naponta százával foglal el kisebb-nagyobb német helységeket a szovjethadserg, minden frontszakaszon.

Éjszakánként most kékesfehér lidércláng reszket az úton. Szekérsorok karbidlámpái. Némán gubbasztanak az asszonyok; a férfiak fáznak, káromkodnak; felsírnak a karonülők. A kocsisor lassan fúrja magát a feketeségbe. Felettük csillagos függönyön repülőgépek cikáznak, távoli falvakban, városokban nyújtott-keservesen sziréna víjjog.

Különben is élénk forgalom van az úton. Teherautóoszlopok, motorkerékpárok, ódon droskék, aminőket már csak ilt látni, szárok, bűtorszállító kocsik, SS- és Todt-osztagok barázdázzák a porhavat. Sürgős-forgás mindenielé, költözködés pszihózisa a levegőben.

Táborunkba változatlanul özönlenek. Aránylag munkaképesek is vannak közöttük. Kiürített táborokból valók. Elszakadtak seregük zömétől és most nálunk formálnak belőlük új menetala-

kulatokat. Dologtalanul lezengenek naphosszat; a külső munkákat régen beszüntették.

Majd váratlanul feltűnik a legendás Móric. Eddig csak hírből ismertük őt, sőt létében is kételkedtünk.

Móric valamennyi tábor legfőbb kapója, a lágerálltesték tágerálltestéje, a halálgyárak Führere. Egyetlen zsidó egész Németországban, aki polgári ruhában és őrizet nélkül, szabadon mozoghat. Vékonypénzü, sápadt lengyel zsidó. Vezetéknevét senki sem ismeri. Eredetileg éppen olyan háftlingként kezdte, mint száz és százezer sorstársa, leigázott európai országokból. Egészen homályos, hogyan jutott ilyen hatáskörhöz.

Ő az a zsidó gályarab, akinek titokzatos összeköttetései az auschwitzi központi német parancsnokságig nyúlnak. Így végső fokon nemcsak a legkülönbözőbb rendű és rangú zsidó hajcsárok, hanem a német táborparancsnokok is rettegnek tőle.

Igazi revizor. Mindig váratlanul jön és nyomtalanul tűnik el. Dörnhauban eddig csak egy ízben járt, de akkor alaposan feltúrta az aranyfog-, élelem- és egyéb panamák szemétdombját.

Nem hord zsidójelet. Meglepően jól szabott, szürke zakót visel, krombi télikabátot. Hóna alatt cipszváros aktatáska. Értelmes, ürge szeméi ősi fájdalmas színél reflektoroznak. Nem látzik egészségesnek; az a híre, hogy súlyos tüdőbeteg.

Mindössze egy alkalommal látjuk az A.-ban.

Lassan lép el az ágy sorok előtt. Fürkésző pillantással átfogja a fekvő vigyázzban remegő priccseket. Mellette az SS-parancsnokok, mögötte lágerálltesténk, a főorvos és az irnokok. Nem szól senkihez, őt sem meri megszólítani senki.

Egyik priccsnél megtörik a csend. Egy haldokló nyujtott-fájdalmasan jajong. Jiddisül, Móric nyelvén búcsúzik az élettől, de a háftlingkirály oda sem pillant.

Mikor kimegy, Ernő ezt mondja:

— Meglátod, ez a vizit jelent valamit. Akármit. Valami változást.

Ahol Móric megjelenik, ott valaminek történnie kell.

Történik. A rejtélyes ember, mint multkor, most is ráfeküdt az aranyfog-üzletekre. Elszámolásokat követelt. A kimutatások álböngészése után pedig csöndesen, de nagyon határozottan elmozdította Párdány főorvost. Helyébe egy Lévi nevű lengyel fel-

csert nevezett ki, az egyik újonjött transzportból. A mindenható Muky egyeduralmát is alaposan megnyirbálta. Nem fokozta le, de egy másik lengyelt, Krausz nevűt állított melléje, azonos hatáskörrel. Újonjött lengyelzsidókkal hígította fel az irnokok, konyhások, blokkálltestek és szanitécek hadát. Általában olyan alapos felfordulást teremtelt az amügy is összekuszálódott rangsorban, hogy most már végképen nem ismerte ki magát senki.

Mindezt Bálint meséli másnap, Móric elviharzása után. Maga Bálint is meglépázva kerül ki az ellenőrzésből. Társálltestét kapott.

Móric jóvoltából most — változatosság okaért — a priccseken tomboló kézitúsákon kívül, egymásra acsarkodó régi és új hatalmasságaink visszataszító verekedéseinek lehetünk tanúi. Egyedül Judovics pozíciója nem rendült meg. Megkapta az ellenőrt, de csakhamar föléje kerekedett. Zavartalanul lopkodja tovább a haldoklók adagjait. Aranykészlete tekintélyes.

Párdány, a letaszított istenség nálunk lesz blokkorvos. Neki alapos lecsúszás, de számomra jót jelent. Trónfosztottan is nagyság ő. Készletei maradnak, amelyekből — olykor, ha jó kedve van — hullat valamit. Összeköttetései révén értesülései vannak a külvilágból. Ezek pedig most, a váglató események napjaiban, minden másnál fontosabbak.

Farkas doktor is itt van az A.-ban. Hetek óta blokkotárs, de most találkozunk először. Sänger és Lanninger fürstensteini jobbagya nálam néhány héttel később dőlt ki, bár megismerkedésünkkor azt jósolta, hogy nem bírja soká. Itt jobb sora van; orvosi beosztást kapott.

Különös, szükséztű férfi. Sebész, akiről az auschwitzzi hónapok, mint kóros lebenyt választották le az orvosi állólényt, a betegnyugtának szánt modoros kimértséget. Doktor Farkasból csak a gyötrődő, résztvevő ember maradt meg. Riadtan szemléli itt hivatásának kufárjait: a prostituáltakat, a botcsináltakat, az örülteket, akik konyhakéssel amputálnak és hullákat rabolnak meg. Nem csiklandja őket orvosi esküjük az A.-blokk, meg a többi blokk éjszakai zenebonái közepelle, amikor ámokfutóként váglat priccstről-priccstre a halál.

Nem veszti el magában az orvost és megtalálta az embert. Sokat nem tehet, de neha végigsimít egy verítékben fürdő homlokon, meg-megtapint egy kihagyó verőeret. Biztató mosollyal, enyhítő szóval lett révésze a tulsó part felé tartóknak. Élete veszélyeztetésével gyógyszert lop a szürkék kézipatikájából. Évi-

pannal nyugtatja álomba a fetregőket; hasmenéseseknek szénpaszillát oszt. Nem lesz népszerű közöttünk. Itt senki sem lehet népszerű, ehhez már túlon túl közönyösek vagyunk. De az emberek hallgatnak rá, hisznek benne. Ha nem jön, hiányzik.

Voltaképen én is most ismerem meg. A fürstensteini fűrógépek dübörgésében elhalt mértéktartó hangja. Magatartásának hűsítő filozófiája nem hatott. Ez a filozófia egyébként abban csúcsosodik, hogy az élet nem szükségképen a legjobb, a halál nem szükségképen a legrosszabb valami a lehetőségek összességében. Különbösen keveset politizál; nem szívesen készíti sarlatán horoszkópot a hazamenetel esélyeiről.

— Annyi szent, hogy bizonyos százalék hazakerül — szokta mondani. — Hogy te, vagy én benne foglaltatunk-e majd ebben a százalékban, voltaképen nem érdekes. És még valami biztos. Legalább is majdnem az. Ezekkel bajosan operálok valaha.

Össze-vissza árkolt, sebes tenyerét, hólyagos, kelevényes ujjait nézegeti.

— Olcsó cinizmus — vitatkozom. — Én, én vagyok és nem érdeke semmiféle holnap arkádiája, ha részese nem lehetek. Ennyi önzés még lehet önzellenség. Te különben is könnyen becsúszsz, nem hagyta otthon senkit.

Farkas agglegény.

— Tévedsz — mondja. — Anyjuk és apjuk rendszerint van otthon férfiaknak is. És biztos vagyok, hogy apám is, anyám is gázba kerültek.

— Bosszúvágy sincs benned? Az operálókést kiütötték a kezedből, de böllerkést még meg tudsz markolni.

— Igen, de mit tesz az? Ember nem büntethet. Ki biztosít, hogy a halál a büntetés? Hátha az élet az.

— Én — mondom — nem tudok az elmélet tetőteraszáról nézni ezekre a dolgokra. Az indulat nem okoskodik. És az én maradék indulatom valami megtor'ásfelet áhít. Nem, már nem akarok véres késsel rohanni uccahosszat. Nem akarok büntetni, vagy büntetlenni gaz szomszédot, álbarátot. Aki az első zsidótörvény után elfordította ostoba tökéjét. A másodiknál beült otthonodba, elszakított apától, anyától, asszonytól, gyerektől; állatnál kevesebbé minősített. Veledszületett emberi méltóságod, ezt a népszerű jussod, ezt a gazdagságod idetaposta a mindent elborító trágyába. Tetvek hadát uszította rád.

— Talán csak kíváncsiság az egész — folytatom tünődve. — Vajjon milyenek lennének ők? Ebben a helyzetben. Izenék-e ne-

kik a tehénrépa, meg a krumplihéj? Szürcsölnék-e ilyen mohón a bunkerlevest? Azt a pökheni, korlátolt rendőrtanácsost szeretném látni itt, amint tetvezkedik, azt a zápagyú, felluvalkodott hólyagot, aki a topolyai névsorolvasáskor indulás előtt minden felolvasott névhez bárgyú szójátékot fűzött. Mondom, kíváncsiság, semmi más.

Kitörésemre csak elnéző legyintése van. Kis csomagot nyom kezembe:

— Polyvitamin. Háromszor naponta.

— Étkezés után?

— Helyett — mosolyog és hozzáteszi:

— Ne ringasd magad abban a tévhitben, hogy túlságosan jó bőrben vagy. A vastagját lehet, hogy megúszta, sok élet azért nincs benned.

— Hát benned?

— Bennem sincs. Senkiben sincs.

Két priccselel odébb valaki sikoltoz. Farkas doktor indul. Facipője klaffog a latyakban. Kezdődnek a halál hivatalos órái.

Judovics nem szenvedheti Farkast. Ahol lehet, árt neki. Megrövidíti az osztásnál, sőt az új főorvosnál is bevádolta, hogy „lázít“.

Az orvos viszont mélységes megvetéssel kezeli. Tudását, komoly odaadását fejeseink is respektálják. Rövidesen afféle összekötő tisztté válik magnások és páriák között. Az a csoda is megérik, hogy sikerrel interveniál.

Különösen sok teendője akad a takarók körüli gyalázatosságok miatt. Judovics perverz szeszélye szerint osztják az életfontosságú pokrócokat. Hol egy embernek kettőt, hol kettőnek — egyet. Ha haragszik, vagy megdühödik valakire, fertőtlenítés címen egyszerűen lehuzatja a közös takarót. Mivel a fekvők háromnegyede teljesen meztelen, cseppet sem tréfa az ilyesmi. Judovics pokrócötletének eredménye, hogy fellép a tüdőgyulladás. Ennek most véget vetnek. Farkas közbenjárására a lengyel főorvos egyszersmindenkorra betiltja a pokrócmegvonást.

Judovics dühöng, de kénytelen engedelmeskedni. Emellett a főorvos személyesen meg is botozza.

Így szünnek meg a pokróctortúrák és Judovics még feneketlenebbül gyűlöli a csendesbeszédű orvost. Farkas jóvoltából jutok én is még egy pokróchoz. Jótétemény, mert dermesztő hi-

deg van. Odakinn hűsz fok fagypontra alatti. Az A.-blokkbeli százak fogyó lélegzete nem melegít. A csarnokban alig van melegebb, mint az ablakon kívülről.

Napi halálozási arányunk ijesztőbb, mint valaha. Halottak helyett újak jönnek, akikből holnapra megint csak halottak lesznek.

Azt hittük, más már nem jöhet. Több hangja nincs az instrumentumnak. Pedig volt.

Jól emlékezem a napra: február huszonnegyedikére. Farkas lép ágyamhoz. A szokottnál is görnyedtebb.

— Most vizsgáltunk meg egy lengyelt a B.-ben. Magas láz, félrebeszél, vízért kiabál. Egy óvatlan pillanatban megitta tulajdon vizeletét.

Rabamulok. Mi ebben a különös? Miért mondja el?

Nem néz rám, halkán ejti a szót:

— Flekk.

Borzalom kattan a rövid szó keserves „ká”-iban. Magyarázatot felesleges. Tudjuk, mit jelent a kiütéses tifusz. Különösen a hideg krematóriumban.

— Biztos?

— Nem lehet tévedés. Öten is megnéztük. Minden klinikai tünet felismerhető. A nyelv tipikus.

Persze, a nyelv, a flekkesek jellegzetes nyelve. Csalhatatlan szimptóma.

— Csoda — folytatja, — hogy régen ki nem tört. Úgy látszik, a németek már nem mernek, vagy nem akarnak becsületes, egyenes gyilkosságokat elkövetni. Túlságosan magas a dátum. Hideg kikészítés — ez kell most nekik, hogy minél kevesebb vesződségük legyen a visszavonulásnál. Minél kevesebb embert akarnak magukkal cipelni.

Düh fuldoklik Farkas hangjában:

— Fertőzött táborokból irányítottak ide transzportokat. Egyszerű, biztos mód. A lappangási idő három hét. Behurcolták a ragályt Dörnhauba.

— És most? — kérdezem. — Mi lesz?

— Nem lesz. Máris van. Flekkjárvány. Ennyi tetű mellett régen ki kellett volna törnie. A németek nem várták be. Lökést adtak, biztosra akarnak menni. Az innen induló szállítmányok terv-

szerűen tovább adják a ragályt. Itt pedig holnapra már százsámra lesznek betegek. Holnapután ezersámra.

Farkas borulató jövendölése kísérteties pontossággal teljesedik. Délutánra már az A.-ban is harminc esetet diagnosztizálnak.

Megint fejvesztettség. Ezúttal a fejések is érdekeltek. Tetvek ellen nincs védekezés és a tetvek mostantól fogva ragályt hordoznak. Szürkéink kapkodnak. Szép, szép, ha a háflingek elpusztulnak, de most aggasztóan olyan színezele van a dolognak, mintha a halálraitétekkel együtt őket is az égő házban felejtették volna.

Együgyű védekezéssel próbálkoznak. Az SS-szanitéc parancsára lázas gyorsasággal fakerítés épül a fertőzött blokkok köré. Szigorú vesztégzárt léptetnek életbe. Ketreche zárnak bennünket, de közben maguk is tudják, hogy mindez önáltatás.

Indul az új dráma. Pár nap múlva százak kapják meg a flekket. Orvosok, kápók, áltesték, szürkék. Sőt a falvak polgári lakossága között is fellép a járvány.

Orvosaink naponta háromszor járják végig az ágyakat. Pulzust mérnek. Magas lázra valló érverés esetén tüstént cipelik a beteget az emeletre, a B.-blokk hermetikusan szigetelt részébe. Itt tesztfolják össze azokat, akiken már kitört a kór. A diagnosztika siralmasan kezdetleges. Olyanokat is dobnak a megbetegedettek közé, akiknél előrehaladott tüdővész, tüdőgyulladás, vagy más ok idéz elő lázat. Hőmérő azonban csak három akad a laborban és tévedésekkel vajmi keveset törődnek a holtraijedt orvosok. Felerészük máris bekerült a flekkesek közé. Három lépésről „vizsgálják”, eszelősen félnek minden tetütől, közben tudják, hogy mindez keservesen hiabavaló.

Farkas viszont mintha elemében lenne. Valósággal felüdül a vészben. Görnyedt hátát kiegyenesíti. A halállal megy szembe, előtte dacosodik egyenesre. Nem retteg fertőzéstől, ápol, segít, vigasztal, amennyire lehet. De egyre kevésbé lehet. A vesztégzár mind nagyobb zökkenőket okoz az ellátásban; a falatnyi kenyér meg sem kottyán. Konyhánk, leves címén egyre gyalázatosabb kotyvalékokat szállít; a konyhások is rettegnek.

A szürkék semmivel sem törődnek. Délben és este, csikorgó hóban elballagnak a konyháig, messze kerülve táját is a fertőzött épületnek. Különben valósággal elsáncolják magukat az igazgatósági pavillonban. Muky és lengyel társának kezében fut-

nak össze a szövevényes táborélet szálai. Általában a lengyel-országi jövevények kezébe csúszik át az irányítás, különösen a gazdasági ügyek. Ők pedig a mieinknél is szemérmetlenebbül, mohóbban sápolnak.

Pusztít a hasmenés és a vízkór, de most már a flekk vezet statisztikánkban. Lassabban, kinzóbban végez, mint a másik kettő. Magas láz, napokon, heteken át, nagyobb kilengések nélkül; gyorsan megtanuljuk, hogy ezt hívják kiütéses tifusznak. Ki is lehet gyógyulni — elméletben. Ha a szív bírja a heteken át tartó rendellenesen magas testhőt, ha a gyengülést megfelelő táplálkozással ellensúlyozzuk, ha a beteg környezete elég erős, hogy — különösen az első napokban, — ellenálljon a víz utáni deliriumos orjóngésnek, ha... És még sok ha...

Két blokkorvosunk: Farkas és Párdány egybehangzóan állítja, hogy nem mindenki hal bele, szükségképen. Minden a szívtől függ. Egyelőre nem tudni biztosat, mert maga a folyamat a lappangási idővel azonos tartamú: három hét.

Különös feszültség ez. Feküdni az elkerített siralomházban és várni, minden pillanatban várni, a rajtam, körülöttem nyüzsgő telvek közül mikor oltja vérembe valamelyik a lázat. Tépelődni, lappang-e már bennem a kór? Bámolni a sötétbe, fülelni a megbetegedettek tomboló kórusát.

Telnek, ürülnek a priccsek; halottakat, flekkeseket szednek le, költöztetik az újakat. Nappalaim megint aleltak; éjszakáim lármáját dermedt féllálom kendőzi. Ma már emlékezni sem tudok, miképen mentettem át magam a márciusi napokon, pedig még ki sem tört rajtam a betegség. Döghalál egymást követő Szent Bertalan-éjeit kellett győzni és legyőzni. Vérrrel, ideggel, testi erővel. Aki volt ott és hazajött, tudja, hogy ez csak egy módon sikerülhetett: meneküléssel az eszméletlenségbe.

Transzot bocsát ránk az életösztön. Sokszor órákon át. Érzéklésünk renyhe, tudatunk fásult. Látunk és mégsem látunk; hallunk, mégsem hallunk. Több és kevesebb a féllálomnál.

Farkas nem nevet ki, amikor erről vallok.

— Pontosan így van. Szökés az öntudatlanságba. Boldog, aki menedéket talál. Én nem engedhetek meg magamnak ilyen lényűzést. De azért: orvosnak lenni, tulajdonképen mégis Dörnhau-
ban legszebb.

Kemény ember áll előttem.

A fronthírek sem érdeklik különösebben, mégis fáradhatatlanul hordja őket szerte. A jó hír ma orvosság. Lázcsillapító injekció, tápláló tonikum.

Párdány, a trónfosztott exőorvos is meglepően bátor. Rólam sem feledkezik meg; időnkint ő is megajándékoz néhány szem polyvitaminnal. Az egykori tündöklés idejéből.

Bálint nem mer lejönni. Fejeseink minden idejét, energiáját egyetlen cél foglalja el: fekvőhelyet, ruhát, testet lehetőleg tetűmentesen tartani. Természetesen ez is káprázat. A felső régiókban alig kisebb a megbetegedések aránya, mint lenn.

XX. FEJEZET

Kívül a szögesdróton sorsdöntő események torlódnak. Március elején elesett Köln. A szövetségesek átkeltek a Rajnán; Berlinért tombol a harc. A német romvárosokra tiztonnás bombák ezrei hullanak. Március második felében Frankfurt, Mannheim és Danzig is kapitulál. A szovjetcsapatok Magyarország után Ausztriában törnek előre és Bécs előtt állnak.

Ez már kétségtelenül a vég. Nemcsak a miénk, hóhérainké is. Nézem az egykedvűt játszó szürkéket. Csoszognak csajkáikkal; még gyakorlatoznak is az udvaron. Tesznek, vesznek, intézkednek. Mit remélnek? Miféle csodától várnak kedvező fordulatot?

A naptári tavasz beköszöntével új zörej robban a hideg krematórium hangzavarába. Ágyúszó!

Hinni is nehéz. Az ismétlődő tompa dördüléseket égzengésnek, robbantásnak, ördög tudja, minek tartjuk. Hiszen lehetetlen. Máris? Igaz, láttuk a menekülőket, hallottuk, hogy Breslau körül harcok dúlnak, de Breslau messze van.

Brüll Ernő két nap előtt kapott lázat, többnyire önkívületben fekszik, de most ő is neszel. Fejét felemeli; szemében az öntudat tiszta csillogása.

— Tíz kilométerre lehet — állapítjuk meg végül.

Nehezen várjuk Farkast, Párdányt, mindenkit, aki tudhat valamit. Híreket szomjazunk, bizonyosságot áhítunk. A fordulat közelsége megrázza a szívárgó, nedves falakat. A remény mágneses igézete tiündöklök a koratavasz első napsugaraiban.

Megjön a bizonyosság. A szovjetcsapatok Schweidnitz előtt állnak. Ez a kis sziléziai iparváros, hét kilométerre van tőlünk.

SS-eink még mindig egykedvűeknek mutatkoznak. Motosz-kálnak az udvaron, megfontoltan kanalazzák a gyatra menázsit, rövid fapipából komisz mahorkát szívnak. Ránk, változatlanul

nem sok ügyet vetnek, de az egyellen kijáratot gondosan bezárják éjszakánként. Fegyveres őrök virrasztanak az éjszakában. Hajnali háromkor a munkába induló konyhásoknak belülről kell kiáltaniok a napi jelszót. Csak erre táruul fel a nehéz tölgyfakapu.

Annál nyugtalanabbak fejeseink. Bőrükön érzik, csontjaikon ég a feneketlen gyűlölet. Riadtan kapják felre fejüket; baljós fenyegetést olvasnak a felejük villanó szemekben.

Judovics nadrágszíjakat vásárol, szabókkal hátizsákokat készített. Egy schonungos suszter hírtelen karriert fut be. Egyik napról a másikra cukor- és dohánymilliomossá lesz. Csicskást fogad, különpriccsét és komplett civilöltönyt kap. Noha titokzatosan mosolyog, sokan ismerik a váratlan pályafutás tilkát. Beolvasztott aranyat épít cipösarkakba. Dörnhauban nyugtalan a löke.

Az oroszok pedig Schweidnitznél állnak.

Sajnos a hangsúly csakhamar idecsúszik: állnak!

Két nap mulva elhallgatnak az ágyúk. Nem értjük. Lägerfiszteink sem értik. Arról beszélnek, hogy a felszabadítók megálltak és beásták magukat Schweidnitznél. Várhatunk.

Mások arról tudnak, hogy Dörnhauban egyáltalán nem lesik a szovjetelőnyomulás irányába. Megkerültek bennünket.

Mindkét verzió egyformán lehangelő. Beletörődéssel fogadjuk az új csapást. A kék madár: a priccsekre kacsintó remény megint messze húz. Az A.-blokkból fokozatosan kiálszik az életösztön villamossága.

Kiábrándultan tetvekedéshez fogunk. Úgy érezzük, az utolsó esély enyészett semnivé. A haldoklók megint nem akarnak élni; nem kapaszkodnak görcsösen az eszmélet szalmaszálába.

Éhhalál, vízkór, tifusz...

Csalódás, borzongó felocsúdás... Itt van megint az apátia, az elutasító, önmagába csukló félálmom.

A lágerszemélyzet elhalasztja a csomagolást. Szállítmányok már nem érkeznek, nem is indulnak. Halottaink helyét nem foglalják el újonjöttek. Ijesztő iramban szűnik a zsúfoltság, ürülnek a pricosek.

Rendszeres étkeztetés sincs többé. A konyha csak időnkint működik, akkor is kizáróan bunkerlevesl főz. Kenyeret másodnaponként kapunk. Az élelmiszerkészletek fogyóban, utánpótlásról pedig többé nem lehet szó. Pótlásul napi két evőkanálnyi cukrot kapunk; ebből, úglátszik, nagyobb a készlet. Hasmenéseseknek méreg, de azért mohón falják. Eredmény: a diárés halálesetek növekedése.

Az A.-ban alig vagyunk háromszázan. Huszonnégy óránként negyvenötvenünket hurcolják el az éjszakák. További tíz-husz a flekkések blokkjába kerül.

Brüll Ernőt is elviszik. Láza negyvenegy fokra szökött. Szegény Ernő fátyolos szeméből most a szó igazi értelmében forrón szivárog a könny.

Körülmötem már elvittek mindenkit. Pontosán érzem, mikor rám kerül a sor. Úgy fogadom, mint elkerülhetetlent, amidőn április huszadikán zsidbadt fáradtság fog el. Bizonyos fokig mindig, mindenki lázas a halálüzemben, de ez a forróság más. Flekk!

Öntudatom gyorsan fogy. Fantómok tanagraja a szem, torzító tükör a blokk. Fenn, a mennyezet közelében ördögmotolla foreg a szíjfaoszott, leszerelt lendítőkerék helyén. Habos felhőben asztráltettek gomolyognak: csontemberek. Vésőt feszít halántékomnak a láz.

Farkas sápadt arca megnyúlva bukkan fel a ködből. Tífuszosok után nyomoz; a rendes napi pulzusszámlálást végzi. Főlem hajol, csuklómon érzem hűvös tapintású ujjait. Hangja meszsziról jön:

— Mutasd a nyelved.

Hivja Párdányt. A tábor három hőmérője közül felhajtják az egyiket.

— Negyven-kéttized — mondja Párdány és halkabban hozzászól: — Úgy látszik, mégis kikészülünk mindnyájan.

Farkas hallgat, de nem tágít a hordágy mellől, amelyen az emeletre szállítanak.

*

Emberek, tárgyak veretet kapnak. Olyan a tífusz, mint a gyermekség rózsaszín szemüvege. Öntudatom visszatér, sőt élesekben kapcsol, mint lenn az A.-ban. Negyvenen felül, halántékom már nem üllője a pokoli kalapácsnak. Ernyedt, kellemes nyugvást hoz a betegség első hete. Különösképen, a rendszerint fellépő szomjúság sem kínoz. Könnyű és éber vagyok. Mint aki kíváncsiságból kukkant be ide, úgy tudom nézni a láz tomboló tébolydáját. Nézem a kánkános rohamok megszállottjait. Hallgatom a rikoltókat, bégetőket, vinyogókat, azokat, akik vízért könyörögnek alázatos-félénken. Figyelem az öncsenkítőket, meg azt a legrettenetesebbet: a hangyászt.

A hangyász két priccnyire fekszik. Vénasszony képü, nyápic görög. Nem tombol, hangját sem hallani. De minduntalan lehasal a faforgácsra. Kinyújtja repedezett, fehér nyelvét és felnyalja az alatta nyüzsgő tetveket. Idegtépő a ropogtatása.

Egymást váltják a napok és bámulattal eszmélek rá: nem is olyan nehéz múlás az enyém. Vannak fájdalmasabbak is. Tizenöt napon át alig eszem. Farkas verőerem tapintja:

— Nyugalom — biztat — bírja a szíved. Ez a fő. Meggyógyulsz.

— Fontos? — kérdezem és nem várok feleletet.

De az orvos válaszol:

— Most már — igen!

Felülnek. Farkas ajka körül félmosoly. Semmi kétség, újság van.

— Tudsz valamit?

— Hitler meghalt.

Brüll, aki egy héttel előbb kapta meg a hagymázt és láza már csökkenőben, mintha rugó lökné, felpattan. Könnyei gombnyomásra buggyannak. Most örömkönnyeek...

— Meghalt? Megölték? Mi történt?...

Gyanakszom. Farkas talán felültet. Kegyeletesen fülleat egy haldoklónak.

— Mi? Valószínűleg csak az, hogy — vége a háborúnak. Az angol rádió szerint öngyilkos lett. Ez a legvalószínűbb. Berlin eleste minden órában esedékes. Potsdam kapitulált. Mussolinit az olasz partizánok elfogták és nyilvánosan felakasztották. Nos? Mi kell még?

Egészen feleszmélünk.

— Honnan tudod? — ostromoljuk.

— Maguk az SS-ek mesélik. Megpuhultak az utóbbi időben. Tanácstalanok és kapkodnak.

— De még itt vannak?

— Itt.

— És az oroszok? Még mindig Schweidnitznél?

— Ott. De más oszlopok is nyomulnak előre.

Csüggedten mondom:

— Ha közel lennének, hallanók az ágyúzást.

A hírek mégis elektrizálnak. Gyógyulni... Életben maradni. Most életben maradni...

Bálint üzen. Feljönni nem mer, jobbulást és kitartást kíván. Kevés cukrot és margarint küld.

Ujjam gyufavékony, áttetszenek ízületeim. Legyűrök cukrot, margarint, felgyült kenyeret, mindent . . . Étvágyan nincs, de most igazán kár lenne, ha . . .

Meglepetésre, csökkenni kezd a megbetegedettek halálozási aránya. Viszonylagos szerencse, hogy a járvány nem a lehető legrosszabb indulatú. Átlag minden harmadik beteg felgyógyul. Már lázmentesek is akadnak a korábbiak között. Farkas szerint a tavasz teszi. Május melege nem kedvez az epidémia terjedésének.

A gyógyultakat elengedik a tifuszosztályról. Mehetnek régi blokkjaikba, aminek, — mellesleg szólva — nem örülnek. Hőmérsékletem tizenhét napi negyvenes átlag után, harminchét körül stabilizálódik. Ernő is jobban lesz.

Május elsején, Auschwitzba érkezésünk évfordulóján, mindketten visszatántorgunk az A.-ba. A rövid úton megint rettegve eszmélek rá, milyen bonyolult művelet a járás.

Farkas a maga ágya közelében szerez helyet. Nem vagyok még lázmentes, de állítólag átvészelletem. Odafeinn új betegeknek kell a hely.

Az A.-ban mintegy kétszázan lehetünk mostanában. Kenyér napok óta nincs. Helyette napi két levest és cukrot kapunk. Itt semmi sem mutat közelgő szabadulásra. A malom örül, a gép forog, akár három hónap előtt. Az elmúlt hetek nyugtalansága is elült, sőt az egyik egészséges osztagot megint külső munkára vezénylik.

Szeny és éhség változatlanul. Betelözésül fellép a hastífusz. Irgalmas nyavalya; nem köntörfalaz. Percek alatt önkívületbe dönt, órák alatt végez. Párdány és Bálint megkapják a flekket, csak Farkas áll ellent, mintha felsőbb hatalom védené.

Az ablakrács résein május csurran. Sütkérezőkkel telik meg az udvar. Akinek jártányi ereje van, kikuporodik a szabadba. Mi fekvők nehezebben hordozzuk az ágyhoz-szegezethez terhet, hiszen tavasz szagát hordja a szél és tejszínű felhők parádéznak a friss-kékre fényezett égen.

Várakozó csend a hideg krematóriumban. A néptelenedő beteg-csarnokokban némák, emberek, tetvek, szenvedések. Priccse-

ink körül lebontják a rácsot. Gyorsan ráeszméllek, hogy felesleges.

Fejesek sietnek hallgatva, dolgukat végezni a latrina felé. Azután ránk se pillantva, ellúnnak megint. A szürkékből is csak a kapuórség rohamsisakos sziluettjét látjuk és a géppisztolyos várta lépése kopog a figyelőtorony deszkapadlóján. Az SS-ek már a közlékenységgel is felhagytak. Nem adnak tovább híreket. Mogorván bújnak össze tanyájukon; élmüket is odavitetik.

Dohány régesrégén nincs. Sajátságos, de megint nem hiányzik. Ételre sem gondolunk annyi mohó áhítózással. Az éhség ingere feledődik a várakozás szorongásában. Érezzük: önmagunkat, szervezetünk megmaradt fűtőanyagát fogyasztjuk. Végző tartalék füti a szívet.

Felülni nem tudok, de látásom eles. Érzékeim virrasztanak, értelmem fürgén kapcsol.

Farkas most ágyoszomszédom. Együtt hallgatjuk az éjszakák hidegtelelős macskazenéjét, kémletünk a sötétbe; jeleket várunk kinnről. Hangokat várunk: ágyúk, gránátok ugatását, valamit, ami jövőt mutat.

Híreink többé nincsenek; a külvilággal minden kapcsolat megszakadt. A szürkék május harmadikán már az ételhordó háftlingeket sem engedik az igazgatósági épületbe. Maguk cipelelik a kondérokat.

Judovics nem mutatkozik. Felköltözött valamelyik tiszt szobába. Nagy Miklós tifuszos. Minden blokkból hurcolkodnak a fejesek. Odafenn összebújnak, szünet nélkül tanácskoznak. Megint lázas készülődés folyik.

Május ötödikére virradóra sem alszunk. Mint napok óta mindig, halk beszélgetéssel töltjük az éjszakát. A szemben lévő ablakból idetűz a toronylámpa fénycsíkja. Hajnali három óra, ilyenkor indulnak munkába a konyhások. A táborrend szerint belülről kiáltanak a kapu előtt álló őrszemnek, aki erre kaput nyit.

Most is felhangzik az elnyújtott kiáltás:

— Herr Posten aufmachen! Drei Uhr! Küchenarbeiter hier! ...

Valami jelszót is kiordítanak.

Az őrszem mindig kaput nyit első hívásra, de most érthetetlenül késik. A konyhások türelmetlenül dörömbölnek. Hosszu

percekig semmi válasz. Valamelyik gépiesen bekap a kilincsbe, lenyomja.

A kapu feltáru. Be sem zárták.

Ezen az éjszakán, annyi hónap után először, megint szabadok voltunk. Anélkül, hogy tudtuk volna...

Az emberek kirontanak. A külső kapu előtt sincs senki. A figyelőtorony jelzőlámpája ég, de őrszem sehol. Népte'len az igazgatósági épület is, a keretlegénység tanyája. A szobákban öszszevisszaság, sietős csomagolás nyomai. Üres a tábor.

Könnyes ordítás szakad a torkoktól és végigviharzik a siralomházon:

— Megszöktek!... Megszöktek a szürkek!...

— Felszabadultunk!... Felszabadultunk!...

A blokkok felriadnak. Főkevesztett folyam önt el mindent; artikulátlan hangok áradata. Zokogás spirituáléját hömpölyögteti a májusi szürkület. Szabadulás hajnala vet csóvát a hideg krematóriumba.

Az őrség megszökött!...

Aki tud, a szabadba tódul. Hónapok rendje foszlik semmibe egy perc alatt. Haraggá ízzik, dühbe bomlik a korbácsos, revolveres fegyelem. A kápó nem kápó, a trágyavedres nem trágyavedres többé.

Százak rohanják meg a raktárakat. A barakokat feltörik, amit találnak, felhabzsolják, vagy szerteszórják. Mások a fegyver- és ruhamagazin ellen intéznek rohamot. Űvöltő tömegek feszülnek az ajtóknak. Géppisztolyok, puskák, egyenruhák, bakancsok, revolverek, gázálcok, gumibotok, töltények, kézigránátok repülnek hegynyi garmadába.

Imádkoznak és lövöldöznek, átkozódnak és ölelkeznek, sírnak és nevetnek... Tagolatlan hangok szakadnak mindből. Dühöngő örültek háza!...

Az udvar közepén máglya lobog. Az SS-iroda papirjai lángolnak az égre.

Mindenki állig fegyverben. Ernő géppisztollyal szereli fel magát, övéből kézigránátok lityegnek. Mosolyogtató látvány: egy felfegyverzett, pityergő Tartarin. Könnyei most a géppisztoly agyára hullanak.

Húszan-harmincan otthagyt a kerékpárokra kapnak. Wüste-giersdorfba indulnak, szétnézni. Velünk senki sem törődik, de az örömmámor előtti a fekvőket is. Felemelkednénk, de nem megy.

Néhány lépés után újból és újból összecsuclok. Alig tudok visszavánszorogni.

Reggel nyolc óra, mire valahogyan elcsitul a zürzavar. Kábitó meglepetésre ébredünk ekkor. Leggyűlöltebb hajcsáraink: a bolygó gyilkosok, aranyüzérek, a bikacsökös beltaposók, akikre legjobban fenekedett a kollektív bosszúvágy, kivétel és nyom nélkül elillantak az éjszakai felfordulásban. Mégpedig zsákmányosól: pontosan úgy, ahogyan aprólékos gonddal, jóelőre kitervelték. Sőt, fegyverrel, élelemmel, márkabankjegyekkel is ellátták magukat. Nem volt nehéz. A nácipénztár márkakötegei halomban hevernek az udvaron. Eltűnt Judovics a szeretőjével, Muky a lágeráltteste, Nagy Miklós, aki a tifuszosoktól illant el, a lengyel kápók csaknem mind.

A zsákmányon és a büntudaton kívül azonban valamennyien magukkal vitték a lappangó tifuszt is. Útközben tört ki rajtuk a betegség; hónapokig kallódtak kórházakban, parasztnál. Sokan e'pusztultak.

A kevésbé kompromittált fejesek leszaggatják a himzett karzalagokat, igyekeznek elvegyülni a tömegben.

Dohány, meg cigaretta után hiába kutatnak, de találnak néhány ládikó méregerős német szivart. Nekem is jut egy, de néhány szippantás után szédülve dobom el. Bort, likört és pálinkát viszont bőségesen tartalékoztak a szürkek. Csakhamar százak részegednek le; a gyenge embereket hamar legyűri az alkohol. Kurjantások vegyülnek az öröm hangjaiba.

Va'aki eltántorog a priccsek előtt és égo virzsiniát nyom egy friss hulla szájasarkába. A fickó jóízűen röhög, két poszára töm magába valamí beföttet.

Nem, nem vagyok finnyás, mégis el kell fordulnom. Ha fegyverem lenne, habozás nélkül lelőném a galád suhancot. Hányás környékez, hideg lel.

Csak sokára csillapodom. Keresem a mentséget, nem a részeg állat, hanem a magam, a mindnyájunk mentségét. Talán nem is csoda, hogy ilyen percekben felbőffenek a legrútabb ösztönök, melyeknek palántáit hat éven át annyi gonddal öntözté a paranoiás barbárság.

Azt is igyekszem megérteni, hogy az első mámor viharzásában nem jut étel és gondoskodás a bénáknak. A fekvők elhagyottabbak, a halódók szánalmasabban döglenek, mint tegnáp. Pedig a raktárfosztók térdig járnak cukorban, krumpliban, konzervekben.

Sziürkület felé vágtat az első szabad nap. Várjuk a felszabadítókat, de nem jönnek. Délelőtt, délután, este sem jönnek. Háromkor degeszre rakottan szállingóznak vissza a kerékpáros és gyalogos wüstegiersdorfi portyázók. Három személygépkocsit is hoznak. Gazdátlanul találták a városkában és mindenestre elrekvirálták a jó állapotban lévő kis Opeleket.

Wüstegiersdorf néptelen. A lakosság, néhány öregember és tifuszbeteg kivételével, elmenekült. Csak a tanácstalan, rémildőző polgármester maradt, hogy fogadja a bevonuló csapatokat. Ezek azonban mindeddig nem mutatkoztak, ott sem. Lakások, üzletek, műhelyek tárva. Díszeitől fosztottan áll a helyi párház; ellúntek a horogkeresztes zászlók és plakátok.

Farkas is benn járt. Ő meséli:

— Annak a néhány embernek, aki ottmaradt, fogalma sincs, mikorra várhatók az oroszok. Különben meggyőződhettem, hogy régi elméletem helyes: a náci nemcsak gyilkosok. Gyávák is. Undorító a talpnyalás, amit véghez visznek. Tüntetően, az orrunk előtt lépdesik össze és köpködik a Hitler-képeket. Van poájuk állítani, sőt esküdni, hogy sejtelmük sem volt, milyen sorsbau tengődnek emberek ezrei a közvetlen közelükben. Mindegyik azt hitte, közönséges hadifogolytábor vagyunk. Milliók elhurcolásáról persze nem volt sejtelmük. Mindez természetesen alávaló hazugság, hiszen alig három kilométerre, női tábor is van. Arról csak tudniok kellett...

A dörnhaiiak nem tudnak ellenállni az alkalomnak. Éveken át nem volt személyes tulajdonuk, most elfogja őket a birtoklás vágya. Válogatás, gondolkozás nélkül szednek össze célszerűtlen, felesleges holmit. Görnyednek a hátizsákok, bőröndök, zsákok, tarisznyák alatt. Nehéz számológépeket, írógépeket, orvosi műszereket zsákmányolnak, vonszolják a súlyos textilvégeket. Legtöbben már útközben eldobálják. Nehéz. Az országúton garadába gyűl a szerteszört, elhagyott zsákmány. Annál kevesebb élelmiszert hoznak. Nem gazdagok a német éléskamrák.

A dróton belül: anarchia. A konyhások — a maguk szempontjából érthetően — megtagadják a munkát, noha a feltört raktárakban kenyér kivételével, több napra való élelem akad. Az egészségesekből és járóbetegekből kikerült tisztogatók, halottvívők, vödörösök és ételhordók nagyrésze elment. Az itt maradtak kézigránátokkal és géppisztollyal grasszálnak. Csak a lelkiismeret kényszeríthetné őket munkájuk folytatására.

Farkas és néhány másik orvos felismeri az *ex lex* veszélyeit. Flekkesekről, bénákról, haldoklókról van szó, akiket talán meg lehetne menteni. Mert most inkább éheznek, mint valaha.

Összehívják néhány embert, megpróbálják rávenni őket, hogy alakítsanak valamilyen ideiglenes szervezetet, amely megszervezné a főzést és elvégeztetné a napi teendőket, míg a felszabadító csapatok megérkeznek. Különösen a tisztogatás lenne fontos. A priccsek közötti sárga folyó térdmagasságig dagad. A kiütéses tifusz elleni, amúgy is kezdetleges óvintézkedések megszűnnek. Közös érdekről lenne szó.

Légüres térbe vesznek az érvek. Minden hasztalan, minden marad a régiben.

Másnap Kaltwasser és a környék más táborai kezdik önteni a bajtársakat. Egyidejűleg szabadultak fel velünk. Az SS-ek, valószínűleg előre megállapított terv szerint, ugyanabban az időpontban vonultak ki a vidék valamennyi gyűjtőtáborából. Mindenhol olyanok jönnek, akik viszonylag jó körben vannak és első nap elszánták magukat, hogy gyalog vágnak neki az ismeretlen útnak, hazafelé. Szovjetcsapatok eddig sehol sem mutatkoztak; a kiütéses tifusz fellépett mindenhol.

Lelkendezve mesélnek a tegnapi nagy élményeiről, vad leszámolások sorozatáról a fejesekkel. A légertisztek nem szabadultak mindenütt olyan könnyen, mint Dörnhauban. A kaltwasseriek alakszerűen halálra ítélték és az udvar közepén akasztották fel gyűlölt lágeráltestjeiket. Az elítélt a bitó alatt egy cigaretta elszívására kért időt. A kérést nem teljesítették.

Sok vérszopót, aki elhagyta a tábort, üldözőbe vettek és, mivel a menekülőknél is volt legyver, tűzharcban végeztek velük.

A nem kórházjellegű táborokból csaknem mindenki útnak indult. Hová? Erre a kérdésre egyöntetű a válasz: Haza!

Miképen? Ezt senki sem tudta. A gályarabok a legközelebbi környéket sem ismerték, azt sem tudták, vannak-e még német egységek a közelben?

Lappangó tifusz tizedelte ezeket az indulókat. A vállalkozás rendszerint valamelyik útbaeső kórházban szakadt meg hónapokra, vagy éppen örökre. Minderre nem gondoltak, nem tudták, nem törődtek vele...

A második nap délutánján Farkas is indul Brüllel. Ernő mindig sokkal jobb kondícióban volt mint én; flekk előtt nem is feküdt.

— Nincs más választás — állapítja meg nagyon észszerűen az orvos. — Az első orosz szanitéc, vagy orvos, aki beteszi ide a lábát, nyilvánvalóan először is vesztlegár alá helyezi a tábort. Ez a legjobb esetben hetekig tartó kényszermaradást jelent ebben a keresztül-kasul fertőzött, átkozott egériyukban. Akibe még nem oltották be a lázat a tetvek, az is megkapja előbb-utóbb. Az intézményes hazaszállítás megkezdése, mindettől eltekintve, hónapokig, sőt egy évig elhúzódhat. Fel kell használni az első zürzavart, később már nehezebben megy az ilyesmi.

Igazat kell adnom neki.

— Ne haragudj — folytatja — tudom, hogy orrfacsaróan cserbenhagyás szaga van a do'ognak. Sokat törtem a fejem, hogyan vihetnélek magammal,

— Természetesen sehogyan.

— Sajnos. Belepusztulnál az útba. Nyomorúságos ügy, de mit csináljak? . . . — nehezen ejti a szavakat. — Tudod mit jelent, hazamenni, hazamehetni . . . Isten veled! . . .

Rövid a búcsú. Brüll Ernő zokog. Megöleljük, megcsókoljuk egymást. Kevés meggyőződéssel címet cserélünk. Címek, sorok, életek, ki tudja, hová sodródnak . . .

Két napra való élelmiszert hagynak ágyamon. Nagyon jól jön, hiszen még mindig bizonytalan, mikor érkeznek a felszabadítók. Jönnek-e egyáltalán, vagy végképen kiesünk felvonulásuk vonalából. Ebben az esetben valóban kiszámíthatatlan a maguk-tehetetlenek legközelebbi jövője is.

XXI. FEJEZET

Felszabadult a közeli női tábor. Sok induló asszony ejti útba Dörnhaut. Jobb állapotban vannak nálunk. Valamennyi szerzett már tisztességes öltözetet.

Az A.-ban nehéz éjszaka. Csak a bének és haldoklók maradtak a csarnokban. A többi, — ha el nem indult, — legalább átköltözött az elhagyott német legénységi szobákba, vagy benn a faluban vett birtokba valami elhagyott lakást.

Nyomasztó, vigasztalan az egyedülség. Féltem a hűnyű kényszerű életet. Most menni el: vérlázítóan értelmetlen lenne... Bőszít a tehetetlenség. Mozdulni, távolodni szeretnék. Összeszorított foggal próbálom újra, meg újra a járást. Irigységgel gondolok Farkasra és Brüllre, ugyanakkor hiányoznak. Nélkülözöm a többi arcot is. Nélkülözök mindenkit, akivel valaha szót váltottam. Most már nem ismerek senkit; sohasem látott, új emberek ágnak körülöttem.

Huszonnégy óra alatt gombnyomásra pattan elő egy új arisztokrácia. A közjáték kérészélű császárai. Azok, akiknek a legtöbb, legértékesebb zsákmányt sikerült összeharácsolniuk. A jobb ruha, több konzerv lovagjai. Körülöttük nyomban felburjánzik a lakájsereg.

Természetesen mindez délibáb, pütkösi királyság. Az anarchiával együtt semmibe enyészik. Mert reggel végre megjönnek a felszabadítók.

Csendesen, szinte észrevétlen tűnik fel a blokk ajtajában az első szovjetkatona. Tiszt. Pirosarcú, szőke legény. Mögötte öt fegyveres. Egy lány is van köztük; katonasapkája alól hullámos haj csordul. Az átlósan átvetett géppisztolyokat kemény léptek csörrentik.

Felrikolt megint a hangzavar, fátyolosak a szemek. A csontvázak kinyujtják aszott karjaikat; éljenzés zokog...

A tiszt megáll a középén. Most néz körül, pillantása felissza a látványt. Az A.-blokk megrendítő, ember nem látta képét. Belegázol a sárba, közelebb lép az ágyakhoz. Megremeg egész testében.

Százan beszélnek. Magyar, német, jiddis, szláv panasz kiált az égre; segítségkérés ömlik a szabadítók felé...

Közültén bámulják a kísértetházat a szovjetkatonák. Első mozdulatuk, első gondolatuk: adni... Megnyitják táskáikat, amijük van, ágyainkra szórják. Kenyeret, kolbászt, dohányt, rumot öntenek. A katonalány mosolyt hint vígasztalásul.

— Gyalázatos kutyák — rázza öklét a tiszt. Vonásain irtózat rándul.

— Érdemelnek-e kegyelmet, akik ezt a poklot megteremtették? Nem és nem!...

Társai bölintanak. Lángot vet a gyűlölet a fasiszta ellenség iránt, akit három országon keresztül üldöznek. Ujjaik a géppisztolyokra forrnak.

A lány végighalad az ágy sorok között, hűvös kezével könnyedén végigsimítja a szenvedők arcát, homlokát. Nem fél a ragálytól.

A tiszt szól hozzánk. A tolmács németre fordítja: Bejelenti, hogy néhány órán belül, a csapatokkal egészségügyi osztagok érkeznek. Haladéktalanul megkapunk minden szükséges segítséget.

— Le a fasz mussal! Éljen a szabadság!... — ezzel fejezi be katonás, rövid beszédét.

Két óra múlva valóban megjönnek az egészségügyiek. Orvosok, ápolók, szanitécek osztaga érkezik. Farkas jól sejtette, nyomban elrendelik a veszlegzárát. Az egyéni hazaindulásoknak végük. Később megjönnek a sebtében összerelt német asszonyok és megkezdik a takarítást, meg a főzést. A wüstegiersdorfi polgármester parancsol kap, hogy naponta megfelelő mennyiségű tej, tojást, húst és lisztet hajtson fel a tábornak.

Három nappal később a szükségkórházzá alakított iskolaépületbe szállítják át azokat, akik már átvészelték a tifuszt. Valahonnan német orvosnőket rendelnek ki, akik a rossz lelkiismeret rémületével fogvacogva támolyognak köztünk, de sokat nem segítenek.

Aztán idekerülök a wüstegiersdorfi elemi iskola IV. b. osztályának, kórházzszobává alakított tantermébe. Tiszta ágy, pizsama, ehető étel, gyógyszer, könyv és újság va'ószínűtlen édene...

A szoba közepén, hosszú asztalon mosolygó mezei virágcsokor. Három tágas ablakon szórja forró aranyát a tavaszi nap. Alattunk, a főucca macskakövein, éjjel-nappal vonulnak. Emberrek, ágyúk, tankok, motorkerékpárok, autók, szekerek... Megre-meg a föld a tehergépkocsikra szerelt katyusák alatt.

Szovjettűzérség, lovasság, gyalogság, gépesített alakulatok. Lengyel seregtestek, sárgablúzos cseh partizánok, vörös karszalagos, fegyveres polgárőrök. Viszik a szabadságot.

És — ez is boldogság — nem vagyunk többé Németországban. Szilézia lengyel földdé lett. Wüstegiersdorfot két nap óta régi lengyel nevére keresztelték vissza. Gierzcze-Puste-nek hívják ezentül.

*

Szabadság...

Bizottságok és újságírók Prágából, Varsóból, Boroszlóából, sőt Pestről. Fotóriporterek sűrögnek, küldöttek jegyzőkönyveznek, szerveznek. A magyar főváros ostromáról, Belgrád hősi megvívásáról, Varsó kálváriájáról, a rombadolt Berlin elestéről hallunk részleteket.

Idegentül szemléljük a kinnről jötteket, e valószínűtlen szerencsefiakat, e boldogokat, akik sohasem öltöttek magukra a csíkos rongyokat. Vezeték- és keresztnevük van, ujjukon jeggyűrű csillog, nem tetvesek. A drótontúli univerzum marslakói ők.

Féherhajú orosz ápolónővér: Tatjana elvtársnő vezeti a szíkségkórházat. Csupa gyöngéd jóság és figyelmes tapintat. Oroszul beszél, én szerbül felelgetek; valahogy megértjük egymás szavát.

Lázás vagyok megint. A felszabadulás izgalmi nem múlnak el felettem nyom nélkül. A nagy események nagyot haraplak erőim karajába.

Tatjana nővér a hőmérőzésnél mindegyre fejét csóválja. Rózsaszínű, sárga, fehér pudingokat töm belém, orvosságokat kotyvaszt. Türelmes, öreg mosolyában az örök anya tündököl. A fürgé orosz mondatok muzsikájából minduntalan kicsendül egy szó: *S v o b o d a*.

Szabadság! Ezzel a szóval biztat életre Tatjana nővér.

Igen, szabadság . . . Mindenütt és mindenben, szabadság.

Szemben az ucca másik oldalán szabadság csillog a pókháló, falusi fogadó zavaros gótbetűin. Szabadság mosolyog önmagára a sapkacsillagok vörös emailükrében. Szabadság riad a csendben, szabadság neszel a hangokban . . .

Lenn, messzire kanyargó, falusi ucca. Emberek és ágyúk végeláthatatlan oszlopa felett hömpölygő, széles dallam nyújtózik a ragyogásban: az Internacionálé.

Énekelnek.

